

X

У СЛОБОДНОМ БЕОГРАДУ
ДО КОНАЧНЕ ПОБЕДЕ

КАРАКТЕРИСТИКЕ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОГ ЖИВОТА У ОСЛОБОЂЕНОМ ГРАДУ

Двадесети октобар 1944. године главни град Југославије — Београд дочекао је у рушевинама. После немачких напада из ваздуха на отворени град 6. априла 1941. године, савезничких бомбардовања у току 1944. године, дошла су разарања у току борби за његово ослобођење од 14. до 20. октобра 1944. године, која су га још више уништила. Та разарања највише су се осетила на јавним и стамбеним зградама, комуналним уређајима, градском саобраћају, у индустријским предузећима. Београд је давао утисак потпуно опустошеног града, у коме је живот на тренутак застао. Са Подгорицом (Титоград), ЈТесковцем, Нишом, Ужицем (Титово Ужице), Краљевом, Славонским Бродом, Косовском Митровицом (Титова Митровица) Београд је био на листи најразрушенијих градова у Србији и Југославији.

У жељи да што више заштити град, Врховни штаб НОВЈ и штаб совјетских јединица које су садејствовале са југословенским јединицама у ослобођењу града, издали су наређење својим јединицама да се рушење јавних зграда у предстојећим борбама сведе на што је могуће мању меру. Међутим, и поред најбоље жеље сваког борца, нису могла да се избегну ратна разарања. Посебно ако се има у виду да се пред ослободиоцима испречио непријатељ који је био спреман да уништи све што би могло користити НОВЈ и Црвеној армији, укључујући и комуналне уређаје потребне за одвијање нормалног живота становништва. Према непотпуним подацима Министарства грађевина федералне Србије, на подручју Србије било је у току рата уништено или оштећено око 75.000 зграда. У самом Београду потпуно је уништено 4.905 зграда са 11.500 станова; теже је оштећено 2.162 зграде, са 7.250 станова; потпуно је уништено 56, а теже или лакше оштећено 398 комуналних грађевина.

Приликом уласка ослободилаца у Београд, његове улице, тргови и паркови пружали су поразну слику. Многе улице и тргови били су сасвим непролазни од кратера које су начиниле гранате. Цео простор Баре Венеције, од железничког моста на Сави до Шест топола, био је „преоран“ од савезничке авијације у лето 1944. године. Фабрика хартије Вапа, Ауто-сервис, ЈТедара, Водоводна станица која је давала воду Београду, на десетине локомотива и вагона претворени су у гомиле гвожђа. Из Саве је вирила конструкција железничког моста. Крај око Мостара, према штампарији, разрушен је од немачке артиљерије која је тукла са Бежанијске косе. Априла 1941. године војска Краљевине Југославије срушила је лан-

чани мост на Сави и два средња отвора на дунавском (панчевачком) мосту, док је савезничка авијација 1944. године уништила средњи лук. Преосталих пет гвоздених отвора срушили су Немци приликом повлачења из Београда. Савско пристаниште личило је на гробље гвожђа и бетона, јер је непријатељ приликом повлачења уништио дизалице и потопио део бродова. Од 46 путничких бродова, приликом ослобођења затечено је само осамнаест. И бродоградилиште Дирекције речне пловидбе на Чукарици задесила је иста судбина. Штек за пристајање, пловне радионице, магацини бродоградилишта и канцеларије управе уништени су експлозивом. Ложионица у Кошутњаку је разрушена, скретнице полупане, прагови колосека исечени, водостаница уништена, алат разнет, а радионица сасвим уништена. Градски саобраћај је био потпуно паралисан. У току окупације и за време борби за ослобођење уништено је 80 посто трамвајске мреже, а аутобуски парк непријатељ је одвукао са собом. Од 163 трамвајских кола пре рата, ослобођење је дочекало свега 13 исправних возила. Београдски водовод је био оштећен на 606 места. Ваздушна електрична мрежа је уништена у дужини од 65 километара.

Пре повлачења из града, Немци су 15. октобра 1944. године формирали специјалну групу којој су ставили у задатак да све веће државне и приватне зграде минира или запали. Група је успела да разори 14 зграда и 45 теже да оштети. Тако је непријатељ оштетио зграду Класне лутрије и стари хотел „Македонија“ у Васиној улици. У минираној петоспратници до Класне лутрије нашло је смрт више лица. Око универзитетског парка запаљено је неколико зграда, као и у Улици маршала Пилсудског (Тадеуша Кошћушког). Делови Улице Змаја од Ноћаја такође су уништени. Немци су 18. октобра на бившем Краљевом тргу (Трг Републике) запалили зграду број 20, док су у подруму били склоњени станари. Такође су на истом тргу минирали зграду број 6 и 8. У току повлачења Немци су уништили и друге зграде, међу којима: Радио-станицу, Руски дом, Прву мушку гимназију, Бачку трпезу на Ташмајдану, Јавну берзу рада у Штротсмајеровој улици, Народну банку, Санаторијум др Живковића, нову зграду Универзитета, поред Капетан Мишиног здања, у којој је био смештен инвентар Пољопривредно-шумарског факултета, евакуисан из Земуна априла 1941. године, и Природњачки институт. Немци су такође запалили и зграду Министарства финансија, Новинског издавачког предузећа „Време“ и друге. Иста судбина задесила је и многе приватне зграде на Дедињу, Сењаку, Чукарици, Бановом брду, у центру града у близини Калемегдана. Многе запаљене зграде нису изгореле до краја, јер је народ успео да угаси пожар. У свом злочиначком бесу Немци су запалили и библиотеку Министарства социјалне политике и народног здравља у згради Берзе рада, у којој је изгорело више од 20.000 књига и часописа.

Разарање пословних и стамбених зграда није мимоишло ни индустрију. Она је била жртва бомбардовања, демотирања постројења и уништавања уређаја. Највише су настрадале фабрике и предузећа на Дорћолу: Војна одећа, Електрична централа, Текстилна фабрика „Браћа Бешовић“, трикотажа „Елка“, Индустрија сапуна „Јасна“.

У току уличних борби за ослобођење Београда погинуо је већи орој бораца НОВЈ и Црвене армије и грађана. Уклањање њихових лешева и сахрањивање постављено је пред грађане Београда као први и најпречи задатак. Они су сахрањивани на месту где су пали или у непосредној близини, а њихове хумке уређивала је омладина и пионири. На свечан начин и уз војну почаст сахрањени су 21. октобра на Тргу Републике виши руски официри.

Иако је град био ослобођен, животи Београђана били су и даље угрожени од мина које су Немци, при повлачењу, поставили на разним кључним тачкама. Њихово демонтирање и уништавање преузели су совјетски минери, ЈОШ у току борби за Београд. Док су Оорое око Официрског дома Оиле у пуном Јеку, ушла је у Београд група совјетских минера која је одмах приступила уклањању мина и чишћењу минских поља. Минери су у току рада наишли на нуну и одршку грађана, који су им давали драгоцене обавештења о местима где су Немци постављали мине и експлозив. Мине које нису могли да уклоне, активирани су, пошто су претходно предузете мере за осигурање грађана. До 7. новембра 1944. године у Београду је уклоњено и учињено безбедним 4.158 мина, 76.298 граната, 7.370 бомби, 4.385 килограма експлозивног материјала и много Оројне друге комбинације састављене од мина, бомби и експлозива, које су достизале и до 8 килограма. Највише мина, различитог система, дејства и снаге било је постављено око железничке станице, на колосецима, у Електричној централни, на Савском мосту, у Белим Водама и у другим јавним зградама. Мине су уклоњене и на Ада Хуји, у тунелима на ирилазу Београду и у околини града. Упркос свим настојањима да се мине што брже пронађу и уклоне, жртве нису могле да се избегну. У Београду и његовој околини (Железнику, гипотеку и околечу) до 1. новембра 1944. године погинуло је од мина и заосталих граната 150 лица, већином деце.

Команда места и њене мере за мобилизацију војних обвезника и нормализацију живота

Предвиђајући скоро ослобођење Београда, врховни командант Јосип Броз Тито именовao је крајем септембра 1944. године генерал-мајора Љубодрага Бурића за команданта Београда, и указао му на основне проблеме које треба решити да би град могао функционисати: раскрчиги град, односно његове улице, обезбедити исхрану за становништво, воду, струју, саобраћај, смештај и исхрану војске, осигурање градаидр.

Са ослобођењем првих делова града, Љубодраг Бурић је стигао 17. октобра 1944. у Штаб прве армијске групе и од Пека Дапчевића добио прву групу руководиоца за Команду града, која је била смештена у згради Ратничког дома (Дом југословенске армије) у Улици браће Југовића. Ова Команда је већ 18. октобра 1944. године издала Наредбу бр. 1 грађанима Београда, у којој их обавештава да је „Јуначком борбом јединица братске Црвене армије и Народноослободилачке војске Југославије већи део града ослобођен од фашистич-

ке гамади" и да се коначно чишћење Београда приводи крају. У циљу усиешнијег спровођења операције против непријатеља, хигијене и безбедности грађана, наредбом је забрањено кретање грађана после 18 часова и излаз грађана из града до даље наредбе, Јер је примећено да иреооучени у цивилна одећа немачки диверзанти и агенти настоје да изОегну заслужену казну. У наредби је затражено од свих грађана Београда да у најкраћем року уклоне све лешеве из кућа, дворишта, улица и одвезу их ван града и закопају, да сви незапослени лекари организују чишћење квартова од лешева и других отпадака и старају се о хигијени квартова, да све болнице прудуже рад на нези рањеника и болесника. Сви грађани су добили задатак да учествују у рашчишћавању улица од рушевина ради успостављања саобраћаја. Наредбом су, такође, до даљег забрањени продаја и гочење алкохолних пића. Наредбом је свим власницима превозних средстава да морају пријавити и ставити возила на располагање Команди града, да сви наредници, чувари јавних зграда и надлештава морају сачувати објекте од евангуалне пљачке и пријаве у каквом су стању, да сви кућевласници, станодавци и остали грађани пријаве слоодан стамбени иростор, да грађани пријаве магацине окупатора и његових сарадника и да их сачувају за потребе војске, да сви радници и службеници који су радили на одржавању електричног осветљења, трамвајског саобраћаја, водовода и телефонске мреже, чистопе и пословима одржавања града, ступе одмах на посао и учине све да се прилике у ослоооеном делу града што пре нормализују.

По ослооођењу Београда, Првој дивизији НОВЈ поверен је задатак да одржава ред и мир у Јеограду. Истовремено, поверен ЈОЈ је и задатак да борци и сгарешине из њеног састава иолитички оојашњавају на састанцима и конференцијама суштину народноослоодилачке борбе, политичку ситуацију и да помогну у снаОдевању грађана Београда. На састанку штабова оригада прве дивизије, 21. октобра 1944. године, остављени су следећи задаци: да штабови батаљона организују команде одељења као војно-позадинске органе у саставу команде града Београда; да све Јединице „очисте" од непријатељских елемената који су се под лажним именима могли увући у војску, с обавезом свих команди да појачају политички и војнички рад у јединицама; осим тога, да су команде батаљона дужне да пруже помоћ свим антифашистичким организацијама у Београду; да штабови контролишу и повежу рад Оатаљона, односно команди одељака. Посебна пажња била је посвећена односу бораца према народу и спречавање испада. На састанку комесара и политодола Прве и Пете дивизије 22. октобра 1944. године тражено је да се учврсти дисциплина, посебно због тога што се у јединицама налазио велики број нових бораца. Штабовима бригада стављено је у задатак да борцима забране свако улажење у куће, унозоре их на опрезност ириликом кретања по улицама, с обзиром на преостале скривене непријатељске војнике у граду, да борцима забране свако улажење у надлештва, трговине и слично, да организују обучавање бораца о начину понашања у граду, да заоштре питање будности, као и контроле при спровођењу партијско-политичких задатака које постављају

комесари и иомоћици комесара у јединицама. На истом састанку захтевано је такође да се не драматизују, већ да се објасне народу неки испади бораца Црвене армије.

После ослобођења у Београду је било несрећено стање. Из града је био протеран непријатељ, али су се у њему задржале поједине групе и појединци, од којих је требало заштитити грађанство, државну и приватну имовину. У граду је ограничено кретање, а због ратног стања и близине фронта, Команда града је наредила да град буде замрачен ноћу. У Београду се, у то време, сва власт налазила у рукама војних органа, а посебно Команде града. Њен командни кадар сачињавали су: командант Љубодраг Бурић, генерал-мајор; помоћник Момчило Бурић, потпуковник; ађутант команданта Илија Орлић, мајор; секретар команданта и секретар партијске организације Команде града Београда Бранко Вучинић, капетан; ађутант Драгиша Карапетровић, заставник. Послови Команде града обављани се преко одељака, чији се број кретао од 16 до 17. Ти одељци су територијално обухватили бивше квартове Београда и два до три периферијска кварта са оближњим селима. Команда града била је орган војне власти у чијој су надлежности, после ослобођења, биле и функције грађанске власти. Она је тај посао обављала преко одељака, и то: Економског одељења које је имало одсеке за исхрану, одећу, обућу, огрев и општи одсек; Саобраћајног одељења; Грађевинског одељења; Одељења за здравство; Правног одељења; Одељења унутрашњих послова које је имало одсеке: Пријавног одсека, Централне пријавнице и Одсека за унутрашње послове; Војног суда Команде града; Општег одељења са четом за обезбеђење, гаражом и радионицом; Мобилизацијског одељења и Стамбеног одсека. Команда града вршила је главне функције власти у ослобођеном Београду. Све службе Команде града биле су смештене у истој згради, а такође и сви који су радили у њој становали су и хранили се у Команди града.

Непосредно после ослобођења Београда, 22. октобра, Команда града издала је Наредбу бр. 2 којом се обратила грађанима речима: „После тешких и упорних борби за ослобођење драгог Београда јуначке јединице Црвене армије и Народноослободилачке војске Југославије сломиле су задња непријатељска упоришта и уништиле велики број непријатељске живе силе и технике.

Током ових борби и ранијих бомбардовања наш град је био прилично оштећен, биће потребни и удружени напори свих радољуба да поправимо рушевине, повратимо спокојство становништва и учинимо све како би у граду потекао нормалан живот." Ова наредба потврдила је све тачке из Наредбе бр. 1 од 18. октобра, које су остале на снази до даљег наређења. Тако су сви сопственици радњи морали да их отворе и отпочну са радом, с тим да се купопродаја креће у оквиру постојећих цена; забрањивала се продаја на велико; радње су морале бити отворене свакога дана, изузев недеље, од 8 до 12 часова пре подне и од 14 до 17,30 часова по подне. Наредбом је такође забрањена свака шпекулација животним намирницама и другим артиклима; речено је да ће свака пљач-

НАРЕДБА Број 2

КОМАНДАНТА ГРАДА БЕОГРАДА

ГРАЂАНИ ГРАДА БЕОГРАДА!

После тешких и упорних бојева за ослобођење нашег драгог Београда јуначке јединице Црвене армије и Народно-ослободилачке војске Југославије сломили су задња непријатељска упоришта и уништиле велики број непријатељске живе силе и технике. Гоњење разбијеног непријатеља наставља се преко реке Саве.

Током ових борби и ранијим бомбардовањима наш град је прилично оштећен, биће потребни удружени напори свих родољуба да поправимо рушевине, повратимо спокојство становништву и учинимо све како би у граду потекло нормалан живот.

У том циљу,

НАРЕЂУЈЕМ:

1. Све тачке у наредби број 1 од 18. ов. месеца остају на снази до даљег наређења.
 2. Да сви сопственици радња исте отворе и отпочну са радом. У погледу купо-продаје држати се досадашњих цена. Забрањује се продаја на велико. Радње имају бити отворене сваког дана, изузев недеље, од 8—12 часова пре подне и од 14—17,30 часова по подне.
 3. Забрањује се свако шпекулисање са животним и другим намирницама.
 4. Свака плачка биће најстрожије кажњена а чување приватне и државне имовине дужност је сваког грађанина и војника.
 5. Да сви грађани одмах пријаве сакривене Немце или издајнике, у колико их где има, у року од 24 часа после изласка наредбе.
 6. Да се сво оружје, муниција и остала државна спрема пријаве у року од 48 часова.
 7. У оптицају остаје и даље досадашња новчана јединица — динар.
 8. Сво особље (радници, намештеници, чиновници) железница, трамваја и осветљења, водовода, телефона и телеграфа, речне пловидбе и ватрогасне чете од дана изласка ове наредбе, сматрају се мобилисани и потпадају под војну команду у административном и дисциплинском погледу продужујући рад на својим местима.
 9. Сви страни поданици да се одмах пријаве пријавном отсеку Команде града Београда.
 10. Да се сви они грађани који су се доселили у Београд од јануара месеца 1941 године, па на даље, пријаве Одељцима Команде града Београда.
 11. Да сва предузећа и надлежства што пре саставе спискове целокупног особља и најкасније до 30 ов. м. доставе их овој команди.
 12. Да се сви сопственици, директори, управници фабрика, предузећа и банака јаве у Команду града Београда.
 13. Да се телефонском мрежом до даљег наређења служе само војне јединице.
 14. Да се сви они који су припадали бившој саобраћајној полицији одмах јаве Пријавном отсеку Команде града Београда.
 15. Да се сви типографски радници одмах јаве у Одеље Команде града Београда.
 16. Да се сви шофери и механичари одмах јаве Команди града Београда — мобилизацијски отсек.
 17. Да се обустави свако плаћање кирија док питање радничких надница и чиновничких плата не буде регулисано.
 18. Да сви грађани на својим домовима истакну заставу федералне Србије или демократске федеративне Југославије (српску или југословенску заставу са петокраком црвеном звездом на средњем пољу — величина звезде ширина поља).
- Команда града Београда налази се у згради бившег Ратничког дома — угао Браће Југовића и Француске улице.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

22 октобра 1944 године

КОМАНДАНТ ГРАДА БЕОГРАДА
Генерал-мајор
Народно-ослободилачке војске Југославије
ЉУБОДРАГ Н. ЂУРИЋ, с. р.

Наредба бр. 2 команданта града Београда Љубодрага Бурића
од 22. октобра 1944.

ка бити најстроже кажњена, а да је чување приватне и друштвене имовине обавеза сваког грађана и војника. Грађани су били обавезни да пријаве скривене Немце или издајнике у року од 24 часа, а све оружје, муницију и осталу војничку спрему у року од 48 часова. У оптицају је остала и даље новчана јединица — динар. У Наредби се наглашавало да су особље (радници, намештеници, чиновници) железница, трамваја и осветљења, водовода, телефона и телеграфа, речне пловидбе и ватрогасне чете од дана изласка наредбе мобилисани и да потпадају под војну команду у административном и дисциплинском погледу. Такође је наређено: да се сви странци одмах пријаве Пријавном одсеку Команде града; да се сви грађани који су се задесили у Београду од јануара 1941. године па надаље, пријаве одељцима Команде града; да сва предузећа и надлештва што пре саставе спискове особља и да их најкасније до 30. октобра доставе команди; да се сви сопственици, директори, управници фабрика, предузећа и банака јаве Команди града; да се телефонском мрежом, до даљег наређења, служе само војне јединице; да се сви они који су припадали бившој саобраћајној полицији пријаве Пријавном одсеку; да се сви типографски радници, шофери, механичари јаве Команди града; да се обустави свако плаћање кирије док питање радничких надница и чиновничких плата не буде регулисано и да сви грађани на својим домовима истакну заставу федералне Србије или Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) са црвеном петокраком звездом на средњем пољу — ширине средњег поља.

Поред решавања свакодневних питања, Команда града је добила задатак да уреди Бели двор за резиденцију и боравиште Врховног команданта НОВЈ Јосипа Броза Тита. Основне поправке зграде извршене су за врло кратко време, јер се очекивао скори долазак Врховног команданта у ослобођени Београд. Тито је у главни град стигао 25. октобра 1944. године. Од Вршца, где је кратко време боравио, па до Панчева путовао је аутомобилом, а одатле је бродом совјетске ратне флоте прешао у Београд. Искрцао се на импровизованом пристаништу код београдске електричне централе. Одатле је аутомобилом прошао кроз Београд у правцу Белог двора на Дедињу.

Пошто је примио извештај од команданта Команде града, Тито је истакао да је задовољан резултатима који су постигнути за кратко време и нагласио да сви треба да уложе напор да у Београду живот функционише нормално, и то нарочито због близине фронта, коме је Београд био главна снабдевачка база.

Свој први говор у ослобођеном Београду маршал Тито је одржао 27. октобра 1944. године на Бањици, за време смотри јединица Првог пролетерског корпуса. Обраћајући се борцима, маршал Тито је рекао: „У овом намученом граду, прије три и по године први пут је дат отпор такозваном непобједивом њемачком освајачу. Двадесет седмог марта народ Београда, као и народ осталих градова, дао је отпор и није хтео да сагне главу пред освајачем, који је дотле био поробио читаву Европу. Када су њемачке хитлеровске хорде, опијене по-

17375

НАРЕДБА Бр. 4

Команде места Земун

за 28. октобар 1944. године.

1. На дан 28 овог месеца 7 часова у јутро јавиће се овој Команди (интендантура) сви електричари, електро-механичари и пекари.

2. Истог дана у исто време, Санитетском отсеку ове Команде, јавиће се сви лекари, апотекари, болнички стручњаци и бивши чистачи и чистачице.

3. По указаној потреби, на дан 28. овог месеца имају сви трговци и занатлије отворити своје радње. радно време ће бити од 7—12 и од 14—17 часова, а пиљарнице и радње које продају животне намирнице до 18 часова преко целог дана.

За неизвршење горњег наређења биће прекршитељи узети на законску одговорност и предани суду. Од ове наредбе под тач. 3 изузимају се радње које продају алкохолна пића (гостионе, крчме, бифеји и т. д.). Продаја артикала вршиће се и надаље по систему карата. Трговине мануфактуре неће вршити до даљег наређења продају.

4. Сви послодавци разних предузећа и радионица доставиће пописе својих намештеника овој Команди за Моб. отсек на дан 28 овог месеца до 9 часова.

5. Сви они који дугују бившој градској апровизацији за изузете намирнице, позивају се да одмах своје дугове ликвидирају. Уплате се врше у Светосавској улици бр. 21 или Гундулићевој улици бр. 2.

Сви пекари који моментално не раде за потребе војске и који имају право вођења своје радње, треба да изузму брашно из бивше градске апровизације према капацитету пекарница, а по цени од Куна 20 по кг, тиме да хлеб могу продавати по Куна 30 за килограм. На свако грађанско лице припада 300 грама хлеба дневно. Хлеб ће се почети продавати грађанству на дан 29 октобра 1944 год., на купоне које ће издавати Месни Народно Ослободилачки Одбор.

6. У будуће пропуснице ће издавати МНОО у згради старе Општине, а на основи легитимација које ће издавати ова Команда од 1. XI. 1944 год.

7. Кретање грађанству се продужује до 21 час, којег се треба тачно придржавати. У противном сваки ће бити уапшен и предведен нашим војним властима. Дозволе за кретање после одређеног времена издаваће се само лекарима, примаљама, ватрогасцима и т. д. а дозволе издаваће ова Команда.

8. Најстрожије се забрањује свакоме без разлике, ко није од раније члан покрета, да носи петокраку звезду, јер су се таква лица појавила као плачкаши који врше плачку у напуштеним кућама.

Сва таква лица која се ухвате у недозвољеном раду биће одмах на лицу места стрељана, а дужност је сваког грађана да такове одмах преда првом војнику или пријави овој Команди.

9. Умољав се грађанство да хитно приступи сакупљању свог телефонског — телеграфског материјала (жица, каблова, телефона пољских и обичних, рефлектора, барјачића, табли и натписа, фењера, ракетних пиштоља, сигнале муниције, ракетла и т. д.).

Патриотска је дужност свакога лица да одмах и најсавесније приступи сакупљању материјала такове врсте јер је исти потребан за НОВ.

Наведени материјал предавати у бившој Команди Морнарице до 29 овог месеца.

10. У Мобилни отсек ове Команде, на дан 28 овог месеца у 7 сати у јутро јавиће се сви телефонско-телеграфски механичари, техничари, линијаши ППТ, као и сви они који су у војсци били по водовима за везу и радио станицама, исто тако и сви стручњаци по истим грамама са жељезнице, надаље сви свршени и невршени средњо-техничари и електро-машинске струке, радио механичари, монтери као и сви они који се разумеју у наведене струке.

11. Ношење оружја најстрожије се забрањује сваком цивилном лицу без разлике.

Цивилним лицима Окружних, Среских и Месних НОО издаваће дозволе за ношење оружја ова Команда, на препоруку поменутих одбора.

Ко се ухвати на улици или стану без дозволе за ношење оружја биће на лицу места стрељан.

Смрт фашизму — слобода народу!

Политички комесар,

БРАНКО ПЕШИЋ, с. р.

Заменик Команданта,

БОГДАНОВИЋ БОКА, с. р.

Наредба бр. 4 Команде места Земун за 28. октобар 1944.

бедама у европским земљама, мучки иапале нашег великог савезника — СовЈетски Савез, народи Југославије знали су да је дошао час за оорбу. Народи Југославије поново су дооили вЈеру да ће оиет доћи дан ослоооћења. (Јмладина љсограда иоказала је оеспримЈерно хероЈСТВО нападајући на улицама Београда њемачку моторизациЈу. Сада су се синови СроиЈС вратили, иако у много мањем ороју — јер су најбољи синови ^роиЈе оставили своје кости по ордима Јдрне Јоре, ДалмациЈе, ^зосне, куЈући оратство и Јединство; вратио се један мали, али много Јачи дио; вратио се заЈедно са синовима Арватске, СловениЈе, ДалмациЈе и ВоЈводине, да заЈедно ослобаЈаЈу и ослоооде град Јзеоград. (Јвде се споЈила први пут славна Црвена армиЈа с нашом лародноослооодилачком воЈском. Улице ^еограда заливене су крвљу свих народа ЈугославиЈе; ту је проливена и крв хероЈске Дрвене армиЈе — синова СовЈетског Савеза. И но томе све ово има огроман хисторијски значаЈ. Сада је наш задагак и задатак свих осталих бораца, нарочито синова СроиЈе, да заЈедно са осталим народима ослоооде и преостали дио наше намучене земље, заЈедно с Хрватима и осталим Оорцима из осталих краЈева, ослоОоде и наш град Загрео. 16 су ваши задаци. *Иаш* је задатак да, раме уз раме с Јдрвеном армиЈом, гоните заклетог неприЈатеља из ове наше свете, крвљу натонљене земље...".

Са ослобођењем Србије и Београда поставило се, као основно питање, сировоћење мобилизације сиособних мушкараца, поред оних који су се за воЈску добровољно приЈавили. Мада је омладина Србије масовно ступала у Народноослободилачку воЈску и учествовала у радним батаљонима, ипак је Један део омладине по градовима, и то средњошколске, остао не само изван редова омладинских и антифашистичких организациЈа, већ и повезан са неприЈатељским групама. Команда града, као орган воЈне власти, али и са прерогативом цивилне власти, издала је Наредбу бр. 3 о мобилизацији нових бораца за и<Ј±5Ј. (Јва мобилизација је у Београду, Земуну и Панчеву оохватала годишта од 1У15. до 1926. године.

Од ослобођења Србије са Београдом до Првог конгреса Комунистичке партије Србије мобилисано је и одазвало се на позив за воЈску 23000Ј обвезника. На основу података изнетих на Ирвом конгресу КЈКС, на позив за мобилизацију није се одазвало око 2.500 оовезника који су живели око својих кућа и нису се пријављивали властима. Они који нису ишли на фронт, били су мобилисани за рад у предузећима.

Суђења за злонине и преступе против српске националне части

У току борби за ослобођење Београда у руке Народноослободилачке воЈске у самом граду пали су многи ратни злочинци и сарадници окупатора, који су у току окупације радили за окупатора и извршили за његов рачун велики број злочина. Део ухваћених ратних злочинаца и сарадника окупатора одговарао је, одмах после 20. октобра, пред воЈним судом. Војни суд Првог корпуса НОВЈ судио је од 26. до 30.

октобра и 2, 6, 10. и 18. новембра 1944. године у Београду групи ратних злочинаца и сарадника непријатеља. Суд им је, на основу чл. 13, 14. и 16. Уредбе Врховног штаба о војним судовима, изрекао смртне пресуде зато што су припадали немачким и квислиншким војним јединицама, издајничким, терористичким и шијунским организацијама; што су радили на учвршћењу Хитлеровог поретка у Југославији, односно против ослободилачке борбе југословенских народа и савезника; што су убијали борце НОВ и поштене родољубе, или их предавали непријатељу, мучили, прогањали и убијали; што су преко зборов, штампе, радија и представа подупирали фашистичку пропаганду и изругивали се војничким напорима слободољубивих народа. Сва поменута лица кажњена су губитком грађанских права засвагда и конфисковањем целокупне имовине у корист НОФ-а. На казну смрти тада је осуђено 104 лица.

Органи народне власти изводили су сараднике непријатеља не само пред војне и народне судове, него и пред специјални суд за дела против српске националне части. За злочиначка дела која су појединци починили у току рата и тиме нанели штету угледу и части српског народа, АСНОС је 11. новембра 1944. године основао посебан Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части. Задатак суда био је да, преко својих одељења на целој територији Србије, суди лицима која су за време непријатељске окупације извршила злочин или преступ против српске националне части, који се нису могли квалификовати као велеиздаја или помагање окупатору у вршењу ратних злочина. Злочинима су сматрани политичка пропаганда, културно-уметничка, привредна, правна, административна и друга сарадња са окупатором и његовим сарадницима. Суд је имао привремени карактер. У његовом саставу налазила су се 27 чланова. Одлука о установљавању овог суда предвиђала је временске казне (на одређено време) или казну доживотног затвора, док се казна присилног рада изрицала највише до 10 година. Уколико би суд утврдио да у радњи оптуженог постоје елементи за изрицање смртне казне, упућивао је предмет војном суду. Казна губитка националне части укључивала је и губитак грађанске части, казну лаког и тешког принудног рада и казну конфисковања имовине.

Поред овог Суда, сарадници непријатеља су одговарали и пред судовима части, који су формиран у струковним и сталешким удружењима.

Да би Београдски универзитет што пре отпочео са радом, формирана је комисија коју су чинили професори, „борци за слободу науке”: Сениша Станковић, Јеврем Недељковић, Петар Матавуљ, Драгољуб Кр. Јовановић, Бора Стевановић, Душан Недељковић, Павле Савић, Бранко Шљивић, Александар Леко, Петар Јовановић, Младен Јосиповић, Васа Чубриловић, Јован Борђевић (као секретар), Вајо Вајић, доцент, Стеван Белинео и хонорарни професор Филозофског факултета у Скопљу Радован Јталић. Комисија је добила задатак да очисти Универзитет од сарадника непријатеља и фашистичког утицаја. Она је донела одлуку, коју је Председништво за промену при Председништву АСНОС-а озаконило, којом се про-

глашавају за неважеће материјалне и личне промене извршене у току окупације. На скупу свих наставника комисија је предложила образовање Суда части за испитивање држања наставника за време окупације. Суд је судио на основу „начела правде и НОП-а, и у духу праксе и преседана аутономије Београдског универзитета“. Материјале о свом раду Суд је достављао Народној влади Србије. На основу његових закључака, са Београдског универзитета требало је искључити све наставнике који су пружали моралну и интелектуалну потпору окупатору и његовим сарадницима, без обзира на мотиве који су испољили, кукавичлук, недостатак националног осећања ради свог komodитета, каријеризма, фашистичких схватања. Са Београдског универзитета уклоњени су наставници који нису више имали научни ауторитет, морална својства и педагошке услове да буду васпитачи младе генерације. Међу уклоњенима разликовале су се три категорије: сарадници Универзитета удалени и предати Суду за злочине и преступе против српске националне части, они који су предати Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача и наставници удаљени само са Универзитета. Наставници који су побегли из земље сматрани су самим тим искљученим са Универзитета.

Пријављивање непријатеља сматрано је за „родољубиву дужност“. Милош Јовановић, тужилац суда, апеловао је почетком априла 1945. године на грађане да пруже већу помоћ суду. У свом апелу Јовановић је истицао да је, непосредно после ослобођења, колебање грађана имало своје корене у ширењу непријатељске пропаганде, да ће „доћи нешто треће“. Диференцирајући пријаве од достава, по мерилу да су прве служиле да се ослободимо непријатеља, а друге помогле непријатељу, тужилац је подношење пријаве третирао као грађанску дужност и родољубиво дело. Извршни народни одбор града Београда поднео је 12. маја 1945. године предлог Председништву Народне скупштине Србије да се за територију Београда образују два већа суда за суђење злочина и преступа против српске националне части. За чланове већа предложени су: Тома Бунушевац, асистент Универзитета, председник одбора ЈНОФ-а бившег VIII рејона, Александар Секулић, радник, потпредседник Одбора ТНОФ-а бившег VII рејона, Петар Омчикус, Живка Милић, домаћица, Олга Благојевић, професор, Илија Илић, радник, Милијан Даниловић, кројач и Милан Радосављевић, судија, као секретар већа. Овај суд престао је са радом на основу одлуке Председништва Народне скупштине Србије, и почетком јула 1945. године.

Придржавајући се одлуке о кажњавању ратних злочинаца, која је усвојена у току рата од стране савезничких сила и прокламована у Московској декларацији 1943. године, руководећи органи ДФЈ предузели су мере да се благовремено утврде злочини које су окупатори и његови сарадници извршили у току рата над народима Југославије. У Декларацији Привремене владе ДФЈ од 9. марта 1945. године стајало је: „Влада ће обратити потребну пажњу на питање строгог кажњавања ратних злочинаца, агената окупатора и народних издајника, како кривци, укаљани крвљу народа, не би избегли

заслужену казну. То од нас траже стотне хиљада невиних жртава."

Извршни народноослободилачки одбор Београда је већ 5. јануара 1945. године донео одлуку да се формира Градска комисија за утврђивање ратних злочина. У комисију су изабрани: Лазар Савичевић, иредседник, Вучко Ивковић, потпредседник, Никола Бабић, секретар, Станислав Самарцић, Јован Јанковић, Бранко Максимовић, Вида Милојевић, Милан Дракулић, Војислав Мишић, Марко Никезић, Лепосава С. Жујовић, Михаило Максимовић, Нада Милановић, инж. Љубомир Ивковић и Варвара Костић. Одлука о избору Градске комисије предвиђала је да се формирају и рејонске комисије у споразуму са Градском комисијом.

Комисија је, уз помоћ грађана, прикупљала податке о злочинима које су починили окупатор и његови помагачи. Под злочинима су подразумевана убиства, телесне повреде, интернирање, пљачка, паљевина, давање података на основу којих су вршене репресалије, шпијунажа, пропаганда. Подаци и доказни материјал нису прикупљани само за извршиоце него и за организаторе, наредбодавце, подстрекаче, духовне зачетнике и помагаче, који су на ма који начин помагали извршење злочина. Посебно се тражило да избеглице, интернирци, ратни заробљеници, Јевреји, грађани који су хапшени од специјалне полиције пријављују ратне злочине.

Градска комисија је радила као повереништво Земаљске комисије Србије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача. ИНОО је, у сарадњи са Градском комисијом, организовао ексхумацију 96 последњих жртава Бањичког логора стрельаних на Централном гробљу. Свечана сахрана ексхумираних жртава у заједничку гробницу обављена је 29. априла 1945.

Делатност КПЈ и других организација НОП-а

Уочи ослобођења Београда партијска организација није била бројчано јака, али је имала снажан утицај на антифашистичке масе. Многобројне антифашистичке групе, састављене од људи које је Партија одгајала, сакупљале су у граду новац, материјал, оружје, информације за народноослободилачки покрет. У граду су вршене саботаже и слати нови борци у Срем и у Космајски одред. Око месец дана пре ослобођења Београда, Покрајински комитет КПЈ за Србију послао је у град пет партијских руководилаца да помогну у окупљању антифашистичких снага и организују акције против окупатора и његових сарадника. Покрајински комитет КПЈ за Србију је 18. октобра упутио нову групу партијских руководилаца у Београд. Од ове групе створен је 19. октобра 1944. године Месни комитет КПЈ за Београд, у саставу: Драгослав Мутаповић, као секретар, Грга Јанкес, Марко Никезић, Душан Шијан и Милена Бубало. Накнадно су у Месни комитет кооптирани: Миле Трнинић, Милан Шијан, Стеван Јовичић, Бора Дреновац, Саша Самарцић, Зоран Жујовић и Неда Божиновић. У овом саставу Месни комитет је радио до Прве

послератне партијске конференције Београда, фебруара 1945. године.

Новоформирани Месни комитет преузео је руководство над радом око 3.000 затечених присталица народноослободилачког покрета, који су били повезани у групе „по ланчаном систему“, који се заснивао на повезивању према познанству, независно од тога где су појединци становали или радили. У групи су се обично налазила по три лица. Чланови постојећих група стварали су нове групе које међусобно нису биле повезане. Те групе су у ствари представљале зачетке организација Јединственог народноослободилачког фронта.

У првим данима после ослобођења града, партијска организација Београда стварала се кроз рад на сређивању живота у порушеном и опустошеном граду. Месна партијска организација стварана је заправо „одозго“ у току октобра, новембра и децембра 1944. године. По одобрењу Месног комитета чланови Партије са дужим стажом стварају партијске ћелије чији се број, услед пријема нових чланова, стално повећавао. Оне су формиране у предузећима, установама и рејонима. Сваки рејон имао је по неколико уличних ћелија. После ослобођења Београда партијска организација је имала 320 чланова и 288 кандидата. У другој половини новембра примљено је у КПЈ 70, а у децембру 180 чланова. Крајем јануара 1945. године, односно у време одржавања Прве послератне партијске конференције, партијска организација нарасла је на 916 чланова (732 мушкарца и 184 жене). Социјални састав организације био је: 465 радника, 383 интелектуалца, 68 осталих „звања и професија“. Чланство организације било је распоређено по партијским ћелијама и руководством: у Месном комитету налазило се 11 чланова, V шест рејонских комитета 36 чланова, део чланства је радио у Месном комитету СКОЈ-а, а остали чланови су били распоређени у 92 партијске ћелије. Од 92 партијске ћелије, 58 се налазило у предузећима и установама (банкама, повереништвима), две у Команди града, 7 у јединицама Народне милиције итд.

Непосредно после ослобођења Београда формиране су и партијске организације у ПТТ предузећу, у предузећу „Рогожарски“, пекари „Соко“, штофари Владе Илића, Индустрији мотора у Раковици и у многим другим предузећима. Формирањем већег броја партијских организација и ћелија, рејонски руководиоци нису могли сами да руководе и присуствују свим састанцима, поготову ако се има у виду и да су руководили радом одбора ЈНОФ-а и НОО. Формирана су „прочелничка већа“, на којима је расправљано о раду, слабостима појединих ћелија и њиховим задацима. Захтевано је да се приступи формирању рејонских комитета, који би били у стању да руководе радом Партије у рејону.

Са пријемом нових чланова у КПЈ, Месни комитет је настојао да овлада свим центрима политичког и привредног живота у граду: у установама, предузећима, школама и по насељима.

Масовни политички живот у ослобођеном Београду Месни комитет Партије спроводио је кроз организацију Јединственог народноослободилачког фронта. Овој политичкој ор-

ганизацији припадали су сви грађани без обзира на веру, националност и политичко опредељење ако су прихватили програм ЈНОФ-а и били учлањени у месне одборе организације.

Градски одбор ЈНОФ-а Београда именован је 27. октобра 1944. године. У одбор су изабрани: за председника др Синиша Станковић, за првог потпредседника Вучко Ивковић, за другог потпредседника Михаило Ратковић, за секретара Драгослав Мутаповић; за чланове су изабрани: Михаило Максимовић, др Стеван Белинео, Рајко Боновић, Милан Глишић, Марко Никезић, Боривоје Дреновац, др Вељко Мајсторовић, Милица Стругар-Сарић, Никола Поповић, Боса Борђевић, Јелена Поповић, Милада Рајтер, Славка Парента, Живојин Анђелковић, Мирко Врањешевић, Милан Дракулић, Милан Божовић, Никола Гулан, Крсто Жутић, Вида Милојевић, Драги Стаменковић, Владислав Рибникар, Борђе Андрејевић-Кун, Мирослав Павловић, Пјер Крижанић, Тихомир Борђевић, др Воја Ристић, Радован Максић, Љубиша Мирковић, Божидар Паљић, Тома Јанковић, Раша Павловић, Драгољуб Живковић, Бора Лилић, Драгутин Прокић, др Петар Колендић, Глигорије Пауновић, Сретен Стојановић, Лазар Зелић, Драгољуб Савић, др Петар Матавуљ, Раденко Богосављевић, Светомир Пашић, Новак Поповић, др Милан Шаиновић, Душан Константиновић, Брана Павловић, Бора Манојловић, Јован Милосавац, Стеван Ритолер, Петар Никезић, Љубиша Илић, Петар Ковачевић, Владета Тодоровић, Јован Јанковић, Чедомир Марјановић, Мирко Танић, Раде Вукелић, Радош Новаковић и др Павле Савић.

Истог дана када се конституисао, Градски одбор ЈНОФ-а јавно се обратио грађанима Београда прогласом, у коме се констатује да су „патње Београђана прекраћене“, али да „родољубиве обавезе Београђана тиме нису престале“. Као основна обавеза за све родољубе истакнута је парола „Све за фронт — све за победу!“ Изричито се каже да треба да се напрегну „све снаге за потпуно ослобођење наше заједничке домовине, и да се не забораве жртве и страдања која су народу нанели окупатор и његови сарадници. Ради „што брже окончања светог ослободилачког рата и изградње нове срећније Демократске Федеративне Југославије позивамо у Народноослободилачку војску све што је способно да носи пушку а није неопходно за обнављање привредног и културног живота“. Осим тога, Одбор је позивао „све честите Београђане на посао, у фабрике, у радионице, у трговине, у предузећа, у све привредне и културне установе — приватне, градске и државне. Ступајте у радне чете и батаљоне за што скорију обнову Београда. Пружите свестрају и пуну подршку Извршном народноослободилачком одбору града Београда у циљу преузимања градске власти у Београду. Пружите свесрдну подршку војним властима Команде града Београда НОВ. Пружите свесрдну помоћ војним и градским властима у борби против развлачења и упропашћавања државне и градске имовине, свих културних знаменитости и приватног добра. Позивамо вас у јединствени Народноослободилачки фронт у интересу што потпуније помоћи Фронту и што брже победе над мрским непријатељем нашег народа које треба дотући у нашем драгом Београду и у читавој нашој земљи.“

По установама, предузећима и насељима стваране су организације ЈНОФ-а, а њихови саставни делови били су организације омладине, жена и радника после оснивања Јединствених синдиката. Организације ЈНОФ-а организационо су се брзо развијале. Крајем јануара и почетком фебруара 1945. године одбори ЈНОФ-а „покривали су цео Београд, а у организацијама је било учлањено око 60.000 чланова. Поред Градског и Радничког одбора ЈНОФ-а, постојало је и 13 одбора ЈНОФ-а рејона, 10 рејонских радничких одбора ЈНОФ-а и око 650 одбора ЈНОФ-а улица, предузећа и установа са око 4.000 активиста". Чланови одбора ЈНОФ-а могли су да постану сви они који су прихватили програм народноослободилачког покрета. Као главни циљеви народноослободилачког покрета истакнути су: настављање рата до победе, обнова земље и даља изградња државе. Одбори ЈНОФ-а нису били органи власти, нити су замењивали управу предузећа, већ су представљали масовну политичку организацију, која је кроз активност својих чланова утицала на органе народне власти, на рад предузећа — помагала, једном речју, државне мере усмерене на окончање рата и подмиривање потреба народа.

Формирање радничких одбора ЈНОФ-а у фабрикама, већим предузећима и рејонима вршено је на иницијативу Партије. Посредством ЈНОФ-а органи народне власти издавали су упутства да се по фабрикама и предузећима изаберу раднички — струковни одбори. Преко радничких одбора ЈНОФ-а радницима је указивано да они треба да буду најактивнија снага јединственог народноослободилачког фронта, у очувању тековина народноослободилачке борбе. Упоредо са обновом, ови раднички одбори повели су борбу против остатака бившег режима и сарадника окупатора. Њихов основни задатак био је да што јаче учврсте редове радништва пред које је постављен задатак: снабдевање фронта потребним материјалом; стварање услова за економску обнову земље и обезбеђење минималног животног стандарда становништва. Да би се то остварило, било је потребно организовати раднике у радне батаљоне, који су, поред рада у својим предузећима, пружали помоћ радницима других предузећа, чија су постројења била више оштећена. Радници из фабрика, које нису располагале потребним сировинама, одлазили су у друге фабрике да попуне упражњена места, омогуће нормалан рад и повећају производњу.

У београдским фабрикама и предузећима формирани су одбори ЈНОФ-а, непосредно после ослобођења Београда. Под њиховим руководством отпочела је обнова индустрије која је у току рата, а нарочито за време борби за ослобођење Београда, била сасвим замрла. Међу првим фабрикама обновљена је фабрика пољопривредних машина и фабрика „Гоћевац".

После ослобођења оштећена предузећа, са старим и истрошеним машинама и делимично демонтираним уређајима, борила су се с бројним проблемима: оскудицом стручњака, делова за машине, погонског горива. Предузећа су почела пословати без икаквих финансијских средстава. Несташица сировина била је општа појава. Према мишљењу Месног комитета Партије, ову оскудицу су још више појачавали власници

фабрика, скривајући сировине или их продајући на црној берзи.

Радничка класа Београда је, да би објединила своје редове и створила услове за постизање већих резултата на пољу политичке и радне делатности, одржала 10. децембра 1944. године конференцију на којој је учествовало хиљаду радничких делегата из свих београдских фабрика, рејона и већих предузећа. На конференцији је разматрана политичка ситуација, као и задаци који стоје пред радничком класом Београда за снабдевање фронта и обнову порушеног града. Конференција је изабрала Градски раднички одбор ЈНОФ-а.

Радници су на својим конференцијама самоиницијативно одлучивали да продуже радно време, давали обећања да ће се борити против свих појава „забушавања, алкавости и лењости, против расипништва и нерационалног искоришћавања машина и њиховог намерног уништавања“.

Одбори ЈНОФ-а, у оквиру своје активности, нису мимоишли ни радничко снабдевање. У фабрикама и предузећима отварали су радничке мензе, које су из помоћ органа народне власти снабдевали намирницама из конфисковане имовине непријатеља и његових сарадника, и других извора. Преко тих мензи радницима је омогућена пристојна исхрана, која је била један од главних услова за сређивање производње.

Раднички одбори по фабрикама и предузећима образовани су да би помогли у раду управама предузећа, вршили контролу, организовали раднике ради извршавања планова рада и помагали у васпитању младих радника. У државним предузећима, фабрикама и рудницима, л/праву је постављао онај НОО под чију је надлежност спадало дотично предузеће. Такође су управе предузећа или повереници НОО постављани у приватним предузећима, сем код оних чији су власници учествовали у народноослободилачкој борби.

Са развојем организације СКОЈ-а, у Београду се развијала и организација Уједињеног савеза антифашистичке омладине (УСАО). Месни комитет СКОЈ-а Београда организовао је прве одборе УСАОС-а. Они су одмах приступили организовању омладине у радне групе, чији је основни задатак био: сахрањивање погинулих бораца НОВЈ и Црвене армије, погинулих цивила и непријатељских војника; расчишћавање зграда, помоћ фронту, организовање првих радних акција и организовање идеолошко-васпитног рада. До средине децембра 1944. године у свим београдским рејонима постојали су секретаријати УСАОС-а. У три београдска рејона већ су били изабрани и одбори УСАОС-а. Секретаријати УСАОС-а основани су и по предузећима. По рејонима су основани омладински домови. Ти домови били су места на којима се окупљала омладина са територије рејона и они су постали центри преко којих се најбрже могла организовати омладина за извршавање разних задатака. Руководство омладине располагало је веома флексибилном и врло мобилном радном снагом, која се могла покренути у акцију без процедуре и напора. Било је довољно поћи у дом и посао би убрзо био завршен.

Развоју УСАОС-а у Београду дао је снажан подстицај Први конгрес омладине Србије. Конгрес је одржан 16. новембра 1944. године у згради Коларчевог народног универзитета,

у присуству 1.200 делегата. Конгрес је захтевао од омладине да помогне органима народне власти, да ради на omasовљавању организације и разбијању секташтва. Први конгрес антифашистичке омладине Србије прихватио је одлуке Велике антифашистичке скупштине Србије. Са Конгреса је упућен апел омладини да пружи помоћ пострадалим крајевима Југославије: Црној Гори, Далмацији, Босни и Херцеговини, Лици, Банији, скупљајући жито, новац и старо покућство.

После ослобођења града, омладина је, предвођена скојевцима, била носилац свих радних акција. Преко ње је СКОЈ развијао нови однос према раду, борио се за радну дисциплину, водио борбу против утицаја остатака старих снага на омладину. И Месни комитет Партије је преко СКОЈ-а преносио на омладину задатке непосредне и будуће обнове Београда. Преко разних сектора рада (агитације и пропаганде, физкултуре, средњошколске омладине, сектора за пионире) СКОЈ је остваривао руководећу улогу и постигао пуну контролу над свим видовима делатности омладине у Београду.

Омладина Београда предњачила је у физичким радовима везаним за отклањање последица рата. На манифестационим скуповима, који су после ослобођења били чести, омладина је гласно изрицала своју политичку вољу и своје опредељење. Заједно са осталим грађанима, омладина је учествовала 21. октобра 1944. године на митингу код Вуковог споменика, где је славила ослобођење свога града; 6. новембра 1944. на митинзима по београдским рејонима посвећиваним годишњици октобарске револуције, 7. новембра на великом манифестационом скупу на Славији. У оквиру ЈНОФ-а она је била организатор митинга на Славији 14. децембра 1944. године, на пету годишњицу погибије радничких и студентских трибуна у борби против владајућег режима.

Омладина је била први носилац братства и јединства. Преко СКОЈ-а и УСАОС-а разбијена је, после ослобођења Београда, пропагандна делатност равногорски оријентисане омладине са позиција великосрпског шовинизма.

Са формирањем масовних организација, у Београду је формирана и организација антифашистичког фронта жена. Она је, као и остале организације, имала Градски одбор и четрнаест рејонских одбора којима је било обухваћено око 800 активисткиња. Развијајући организациони рад, рејонски одбори су за врло кратко време успели да кроз разне форме рада обухвате око 25.000 жена. Оне су од првог дана активно учествовале у расчишћавању града, прикупљању прилога за рањенике, топле одеће и обуће за борце. Такође су активно учествовале у сабирним акцијама и прикупљале помоћ за пострадале крајеве. Своју активност организација АФЖ развијала је у склопу акција ЈНОФ-а.

Децембра 1944. године организација АФЖ-а четвртог рејона покренула је кампању за даривање рањеника, која је трајала непрекидно 32 дана. Рејонски одбор АФЖ-а је, такође, покренуо грађанке из бројних улица које су наизменично ишле и носиле пакете. Жене су остављале своје куће о празницима и крсним славама и проводиле време у болницама негујући тешке рањенике. Чланице АФЖ-а јављају се на санитетске курсеве, дају крв, раде у народноослободилачким

одборима. Оне израђују одећу, скупљају намирнице, прикупљају новчане прилоге, ваде из „сандука“ и ормана своју спрему и друге ствари за рањенике и борце.

Партија је морала обезбедити кадрове за све организације НОП-а, као и за органе народне власти, а такође и руководиоце у фабрикама, предузећима, школама, културним институцијама. Један део тих кадрова ставила је на располагање војска. Њих је Месни комитет упућивао на рад у поједина предузећа, где су вршили дужност повереника. У предузећима у којима није било директора, они су вршили функцију директора, а где су власници руководили фабриком, контролисали су рад и производњу. У секвестрираним предузећима, такође су вршили функцију директора. Повереници су у предузећима која нису могла да производе организовали рашчишћавање рушевина, оправку зграда и машина, прикупљање делова машина, које су радници однели из фабрике за време окупације; прикупљали су и припремали раднике за производњу.

Месни комитет КПЈ, у договору са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију, распоређивао је чланове Партије на рад у државне органе и друге установе, и то углавном на руководећа места и у персонална одељења. Од њих је захтевано да изврше проверу свих службеника и одстране све оне који су активно сарађивали са окупатором.

С обзиром на стање које је затечено у партијској организацији Београда, сви преживели чланови Партије и СКОЈ-а, по налогу Покрајинског комитета, били су свестрано проверени. За заузимање таквог става одлучујућа је била претпоставка да су услови окупације и мучење у Гестапоу и специјалној полицији били такви, да сви они који су имали добро држање нису могли преживети окупацију, па према томе преживели су били на неки начин сумњиви. Провера чланова Партије вршена је на разне начине, а у првом реду уз помоћ архиве специјалне полиције. Једном броју преживелих чланова КПЈ Покрајински комитет је верификовао чланство у Партији, а за остале решења су донета накнадно, мада нису постојали докази да су се у току окупације лоше држали. Што се тиче чланова СКОЈ-а, провере нису детаљно вршене, али су углавном сви упућивани на Сремски фронт или на радне акције на Рудник и Црни врх.

Месни комитет је, непосредно после ослобођења града, приступио обнављању партијских ћелија и организација у фабрикама, предузећима и рејонима, а такође и обнављању производног рада. За реализовање тог задатка било је неопходно повући из војске, односно са фронта, већи број кадрова, првенствено старих бораца. Њих је Месни комитет распоређивао према њиховим квалификацијама, склоностима, а такође и према потребама. Долазак кадрова из војске умногоме је допринео развоју партијских организација. Већи број кадрова из војске упућен је у следеће организације и предузећа: Војну одећу, „Борбу“, Савез задругара, „Глас“, „Сименс“, Индустрију мотора у Раковици и др.

Било је познато да је Комунистичка партија организовала целокупан живот и рад у Београду, али о њеном интерном раду се није говорило. Партијци се нису изјашњавали да су

чланови; партијски састанци су конспиративно одржавани, тако да се никоме изван Партије није говорило о каквим се састанцима ради. Месни и рејонски комитети, а ни други, нису на својим зградама имали никакве натписе, мада су оне биле сваком познате.

Прва месна партијска конференција одржана је 4. фебруара 1945. године, а претходиле су јој рејонске партијске конференције које су одржане између 15. и 26. јануара 1945. године. На рејонским конференцијама изабрано је око 200 делегата за Месну конференцију. Конференцији су, поред делегата, присуствовали: Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију, Момчило-Мома Марковић, Спасенија Бабовић, чланови ЦК КПЈ Крсто Попивода, Блажо Јовановић, секретар ПК КПЈ за Црну Гору и Боку, чланови Месног комитета и рејонски руководиоци.

На конференцији комуниста у Београду разматрана су дотадашња искуства из политичког рада и организационе изградње партијске организације и одређене нове смернице рада београдских комуниста.

На конференцији је оштро критиковано секташтво и затварање организација. И поред свих настојања, партијске организације у предузећима биле су још мале. Било је великих предузећа у којима је на сваких 180 радника долазио по један члан Партије. Као штетна појава означено је и затварање појединих ћелија у предузећима, које су се задовољава-ле већ постојећим бројем комуниста од 6 до 8 или 10 чланова. Друга карактеристична слабост била је што су поједине партијске организације примале за чланове отреситије, сналажљивије и писменије људе или оне који боље говоре од осталих радника, који по одапости према НОБ и Партији не заостају од чланова примљених у Партију. Међутим, било је и таквих радника који су са одушевљењем радили у производњи и обављали друге задатке, а нису примљени у Партију. Као „нездраве“ критиковане су и појаве „уображености“ појединих комуниста по уласку у Партију. Они су се дружили само међу собом и удалавали од своје околине. То се нарочито дешавало у повереништвима. Било је чак и предлога да стари чланови буду у једној, а новн у другој партијској ћелији. Они нису схватили да је основни задатак члана Партије у предузећу да се стара о унапређењу производње и да на задатке привуче све раднике у предузећу. На радним задацима требало је проверити све новопримљене чланове и све раднике које је требало примити у Партију.

На Конференцији је истакнуто да рад у ћелији треба делити по секторима: зидне новине, задруге, снабдевање, с тим што њихов делокруг рада не може бити унапред одређен за свако предузеће, већ да поделу треба извршити према потребама сваког предузећа или територије, то јест да подела буде таква, да партијска ћелија обухвати све секторе који су важни. Такође је истицано да има партијских ћелија које не деле рад по секторима, већ по блоковима зграда, занемарујући поделу по секторима. На Конференцији је подвучено да у срединама где није био развијен рад може постојати подела рада по секторима и извесна подела по блоковима зграда. Секретарима ћелија је стављено у задатак да пред ћелије постављају

Проблеме о којима треба расирављати, с тим да се о сваком питању донесу конкретни закључци и направи план рада.

На Конференцији је, такође, констатовано да је у Партију примљен већи број чланова који нису прошли кандидатски стаж, да ћелије кандидују мали број симпатизера Партије и да треба кандидовати шири круг људи блиских Партији, не занемарујући особине које се траже за кандидата. Као посебна слабост истакнута је неконспиративност и небудност у раду чланова Партије. Наглашено је да је Комунистичка партија Југославије легална и да сви знају да она постоји и води народноослободилачку борбу, али да је њен рад конспиративан. Самим тим, о њеном раду не треба говорити пред нечлановима, па чак ни пред члановима друге партијске ћелије.

Теоретски састанци ћелија одржавани су једном недељно. Састанцима су присуствовали и кандидати, а на њима су прорађивани: „Питања лењинизма“, Историја СКП(б), брошура М. Калињина „О масовном партијском раду“.

На Конференцији је као предстојећи задатак организацијама постављено да се отворе и појачају новим члановима, које ће проверавати у току рада на остваривању производних задатака. На крају рата, односно уочи одржавања Оснивачког конгреса Комунистичке партије Србије, београдска партијска организација бројала је 1.710 чланова (1.380 мушкараца и 330 жена). Њихов социјални састав био је: 763 радника, 127 сељака, 678 интелектуалаца и осталих 142.

На конференцији је изабран нови Месни комитет, у саставу: Добривоје Радосављевић-Боби, секретар, Драгослав Мутаповић, Вељко Мићуновић, Љубинка Милосављевић, Грга Јанкес, Марко Никезић, Неда Божиновић, Милан Шијан и Бора Дреновац, секретар Месног комитета СКОЈ-а. Осим тога, конференција је изабрала 25 делегата за Шесту покрајинску конференцију КПЈ за Србију, и то: Драгослав Мутаповић, Грга Јанкес, Марко Никезић, Неда Божиновић, Стеван Јовичић, Душан Шијан, Милена Шијан, Милан Трнинић, Зоран Жујовић, Милена Бубало, Станислав Самарцић, Раја Недељковић, Радован Дацић, Маја Јанкес, Јован Живковић, Јудита Аларгић, Гојко Ратковић, Мирко Ванић, Марта Попивода, Љубица Мићић, Деса Вешовић, Славка Парента, Јелена Поповић, Милева Планојевић и Гојко Боковић.

На састанку Месног комитета СКС Београда од 7. фебруара 1945. године именовани су рејонски комитети, у следећем саставу: у први рејон за секретара Никола Бобић, радник, Бранко Савичевић, радник, Павле Павошевић, радник и Јелена Поповић, професор; у другом за секретара Радован Дацић, интелектуалац, Ранка Стефановић, студент, Недељко Мартиновић, интелектуалац и Воја Плећаш, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у трећем за секретара Маја Јанкес, студент, Вељко Мартиновић, радник, Родољуб Станић, техничар, Лепа Орловић, Бора Мاستиловић, студент и Вељко Гузина, чиновник; у четвртном за секретара Јован Живковић, радник, Сима Трива, радник, Душан Вучиновић, земљорадник, Неда Оклобција, професор и Олга Бегенишић, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у петом за секретара Јудита Алар-

гић, радиница, Катарина Балножан, чиновник, Бура Мићко, радник, Ружица Гузина, правник, Милутин Вујовић, интелектуалац; у шестом за секретара Милена Бубало, домаћица, Рајко Ратковић, инжењер, Стојанка Радошевић, професор, Стојан Башкот, радиик, Бранко Драча, радник, Јелица Пурић, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у седмом за секретара Мирко Ванић, Небојша Манојловић, радник, Загорка Јовановић, студент, Воја Рашковић, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а и Јазар Трпковић; у осмом за секретара Душан Шијан, радник, Марта Попивода, ћак, Јелена Хамовић, студент, Селена Миленковић, чиновник и Мира Митровић, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у деветом за секретара Љубица Милић, учитељица, Јелена Вујовић, учитељица, Саво Божовић, правник и Савка Јаворина, нудиља; у десетом за секретара Даница Мариновић, правник, Деса Вешовић, студент, Вуксан Љумовић, правник и Бина Вукчевић, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у једанаестом за секретара Славка Морић, студент, Софија Векић, радница, Бранко Поповић, правник, и Вучко Ивковић, радник; у дванаестом за секретара Милан Трнинић, радник, Драгица Милићевић, учитељица, Милан Шобот, радник и Звонко Дамјановић, ћак, секретар рејонског руководства СКОЈ-а; у тринаестом за секретара Рајко Баковић, радник, Нада Јововић, студент и Милош Рајачић, секретар рејонског руководства СКОЈ-а.

Нагли пораст партијске организације Београда настао је услед доласка великог броја чланова Партије из других крајева, због демобилизације бораца ЈА, стварање апарата Савезне владе и Владе Србије и отварања Београдског универзитета.

До прве послератне партијске конференције било је формирано шест партијских комитета, а до Оснивачког конгреса Комунистичке партије Србије свих 14. У мају 1945. године, због лакшег руковођења и кадровског јачања, број рејона сведен је на 7, а крајем 1945. године београдској партијској организацији припојен је Општински комитет КПС Земуна. Због пораста и посебних проблема партијске организације на Универзитету, у установама Савезне владе и Владе Србије и у Милицији створени су посебни партијски комитети.

Упоредо са обнављањем партијске организације, у Београду се поново ствара и организација СКОЈ-а. На челу организације налазио се Месни комитет СКОЈ-а, састављен од седам радника и три до четири интелектуалца (ћака). Секретар Месног комитета СКОЈ-а био је Бора Дреновац, кога је после извесног времена заменио Сава Пућа. Секретари рејонских комитета били су: у првом рејону Небојша Ковачевић, у другом Симеон Затезало, у трећем Јеа Тинкић, у четвртм Мирко Мирковић, у петом Јелица Пурић-Стаменковић, у шестом Воја Вуцелић и у седмом Миладин Шакић. Секретар Општинског комитета СКОЈ-а Земуна била је Софија Перић.

Крајем јануара и почетком фебруара 1945. године организација СКОЈ-а Београда имала је 1.478 чланова (965 омладинца и 493 омладинке). Политички секретар Месног комитета СКОЈ-а био је истовремено и члан Месног комитета КПС за

Београд. У активима СКОЈ-а радило је у овом периоду 1.350 чланова СКОЈ-а, док се по руководством налазило око 100 чланова. Према социјалном саставу, у СКОЈ-у је било 700 омладинаца — радника и 650 чланова из редова школске омладине. Користећи разне облике активности, СКОЈ је у овој фази окупљао око 20.000 београдских омладинаца и омладинки.

На првој месној партијској конференцији и СКОЈ је критикован као „преузак“. Мерила за пријем у СКОЈ оцењена су као иреоштра, због чега је изван организације остало доста омладине, нарочито из малих предузећа. На Конференцији је, такође, замерено СКОЈ-у да остварује слабе везе са Партијом и организацијама Уједињеног савеза антифашистичке омладине (УСаО), делује одвојено од ЈНОФ-а, сматрајући се равним са ЈНОФ-ом, мада је он био његов саставни део.

Месни комитет Партије тражио је од СКОЈ-а Београда да поклати више пажње радничкој (шегртској) омладини и да је што више окупи по питањима: положај „шегрта“, ограничења радног времена, школе, одмора, стварање шегртских домова, итд. Од скојеваца се захтевало да постану „масовици“. СКОЈ се, према оцени Месног комитета, трудио да повећа број чланова уместо да мобилише омладину у целини на разним задацима.

Организационо уобличавање УСаОС-а у Београду остварено је марта 1945. године, избором Месног (градског) одбора од 87 чланова.

На Првој месној партијској конференцији Београда анализиран је рад ЈНОФ-а. Том приликом осуђене су појаве да раднички одбор ЈНОФ-а преузима функцију власти, издаје наређења и примењује „канцеларијски стил рада“. Стварањем Јединствених синдиката радника и намештеника нестаје потреба за даљим задржавањем радничких одбора ЈНОФ-а. Они су могли да се задрже у фабрикама и установама, али организационо су се везивали за рејонске одборе ЈНОФ-а. Њихови задаци сведени су на политички рад у предузећима, на манифестације и зборове, па самим тим и на напуштање свих ознака органа власти.

Крајем 1944. и почетком 1945. године односе између управе предузећа и синдикалних подружница карактерисала је неразграниченост односа. Биле су честе појаве да се управитељи жале да су синдикати преузели „власт“ у предузећу. Предузећа су се налазила у оквиру Државне управе народних добара (ДУНД). Месни комитет, незадовољан радом предузећа, критиковао је фебруара 1945. године организацију производње и кадровску политику ДУНД-а. Од партијске организације затражено је да осигура долазак „поштених људи“ за чланове управе и на места делегата у државним и приватним предузећима.

Почетком 1945. године сва индустријска предузећа налазила су се под надлежношћу Савезног повереништва индустрије, што је, по оцени Месног комитета Партије, ометало њихов успешан рад. Реорганизацијом управљања у фебруару 1945. године ово повереништво требало је да задржи само 11 најважнијих фабрика, а да остале преда федералној Србији, која би део предузећа уступила Извршном одбору Београда.

Критика је била упућена и произвођачким задругама и приватним радионицама, које су се претварале у акционарска друштва.

Скупштина ЈНОФ-а Београда одржана је 25. фебруара 1945. године у дворани Коларчевог народног универзитета у присуству 1.200 делегата одбора ЈНОФ-а из разних предузећа, установа и рејона. На Скупштини су разматрани постигнути резултати и будући задаци. Скупштина је прихватила да организација ЈНОФ-а буде организована на територијалном и предузетном принципу, али је тежиште стављено на уличне одборе и основне организације, као најмасовније. Руководства ових одбора (секретаријат од 3 до 4 члана) бирају се на конференцијама. Нападнута је појава да се ови одбори узимају као пододбори и тиме доводи у питање њихова улога правих одборника. Скупштина се критички осврнула и на стварање одбора по националном и покрајинском кључу и по професијама, као принцип супротан постојећој организацији ЈНОФ. Предвиђено је да такви одбори престану са радом.

На крају рада Скупштина је аklamацијом изабрала Извршни одбор и Пленум. Извршни одбор је имао 37, а Пленум 45 чланова. За председника Извршног одбора изабран је Кирило Савић, професор Универзитета, за првог потпредседника Павле Павловић, абацијски радник, за другог потпредседника Сретен Стојановић, вајар, за секретара Драгослав Мутаповић, инж. агрономије. За чланове су изабрани: Михаило Ратковић, столар, Марко Никезић, студент, Бранко Максимовић, архитекта, Гргур Митровић, мајор у пензији, Милица Дедијер, домаћица, Добривоје Радосављевић, студент агрономије, Грга Јанкес, обућарски радник, Војислав Величковић, чиновник Братинске благајне, Неда Божиновић, правник, Милан Живановић, секретар Трговачке коморе, Вељко Мићуновић, пуковник, Марко Ристић, књижевник, Чеда Миндеровић, књижевник, Радомир Стевановић, чиновник Аграрне банке, Јелена Поповић, студент, Борислав Дреновац, ћак, Бранко Вранешевић, професор, Јосип Кораћ, чиновник, Бранко Савичевић, радник, Војислав Мишић, инж. агрономије, Јанко Мрћа, трговац, Момир Антонић, инжењер, Драги Русојевић, радник, Милош Миличковић, службеник, Боса Борђевић, домаћица, Милан Живковић, апотекар, др Милутин Нешковић, професор, Димитрије Планојевић, студент, Бура Алтић, радник, Милан Агбаба, металски радник.

Избором Градског одбора ЈНОФ-а створене су могућности за усаглашавање акција Фронта у свим рејонима, што се остваривало преко седница којима су присуствовали и представници рејона.

За даљи развој КПЈ и других друштвено-политичких организација, значајно је партијско саветовање одржано 20. маја 1945, коме су присуствовали чланови рејонских комитета и комунисти из већих предузећа. На саветовању је донет план рада о деловању београдске партијске организације. Међу првим задацима постављено је очување братства и јединства и равноправности свих народа Југославије и борба против великосрпских шовинистичких тенденција. Такође је наглашено да је нужно развијати будност и оштрину партијске организације према свим и најмањим појавама прикривеног шови-

низма, тако да сваки члан реагује у сваком конкретном случају. Инсистирало се на активној сарадњи са националним културним друштвима у Београду (Словенаца, Македонаца, Босанаца и Херцеговаца, Истрана, Далматинаца) у циљу развијања братства у свакодневном односу и учешћа тих националности у Народноослободилачком фронту Београда.

У циљу изолације „великосрпске реакције“ и учвршћења јединства народа иреко организапије Народноослободилачког фронта, на Саветовању је подвучено да треба ликвидирати паралелизам рада Партије и Народног фронта, с тим да се партијска организација у целини укључи у рад Народног фронта, а не само задужени чланови. Упоредо са очувањем руководеће улоге Партије у НОФ-у тражено је да се стално кроз радне задатке окупљају „фронтовци — непартијци“, према којима се секташило. Очекивало се да Месни комитет, преко Градског одбора НОФ-а, предузима мере да се организационо учврсте организације фронта у Београду, и то: одговорност рејонских одбора НОФ-а према Градском одбору давањем редовних извештаја, остваривање руководеће улоге Градског одбора над рејонским одборима; да се уместо блоковских одбора формирају пленуми од уличних секретаријата, да се оствари чвршћа веза са одборима АФЖ-а, УСАОС-а, формирају одсеци за штампу и организацију, оживи рад секретаријата НОФ-а по предузећима и установама, који су замрли стварањем синдиката, да рејонски комитети поведу више рачуна о уличним секретаријатима, који би помогли ћелијама да правилно спроводе свој политички рад и пријем нових чланова.

У вези са изградњом народне власти, саветовање је поставило пред партијску организацију Београда следеће: да развије демократизацију власти, изради основни план Градског народног одбора и Рејонског народног одбора по појединим секторима, унапреди и оспособи државни апарат.

Реорганизацијом рејонских одбора, односно њиховим прерастањем у среске одборе, поставило се као нужно формирање народних одбора по насељима, односно већим блоковима, чији би одборници били чланови рејонских одбора. При појединим одсецима рејонских народних одбора требало је формирати савет од грађана који би деловали по насељима. Партија је морала да организује чешће одржавање конференција са грађанима, на којима би се износиле и објашњавале мере народне власти и подвргао критици рад одбора. У циљу демократизације народне власти и правилног избора одборника требало је припремити што пре опште тајне изборе за рејонске и градску скупштину, на којима би били изабрани рејонски и градски одбор, срески судови, окружни суд и веће суда националне части.

После овог саветовања, на нивоу града одржана су 15. јула рејонска саветовања. На саветовању Првог рејона од 310 чланова Партије било је присутно 260, на Другом од 250 чланова саветовању је присуствовало 240, на Трећем 410 чланова, на Петом 120 чланова, на Шестом 160 чланова, а на саветовању комуниста НКОЈ-а, АСНОС-а и Команде града Београда 45 чланова. Резолуција Оснивачког конгреса КП Србије

прорађена је и ио свим партијским ћелијама и активима СКОЈ-а.

Територијалиа подела Београда, пред крај рата, на седам рејона, утицала је и на смањење партијских комитета. Нови састави рејонских комитета Партије били су: Први рејонски комитет (бивши II и III рејон) секретар Родољуб Станић, интелектуалац, Ранка Стефановић, интелектуалац, Боба Зимовић, интелектуалка, Винка Обрадовић, радница, Влајко Гузина, интелектралац, Лепа Орловић, интелектуалка и Радован Дацић, интелектуалац; Други рејонски комитет (бивши IV и V рејон) секретар Мара Комаров-Јанкес, интелектуалка, Бора Најдановић, радник, Сима Трива, радник, Душан Вучиновић, радник, Спасоје Кнежевић, земљорадник, Мићко Бура, радник, Деса Булатовић, интелектуалка, Жика Ивановић, радник, Бошко Алексић, интелектуалац и Миливоје Ивановић, радник; Трећи рејонски комитет (бивши I, IX и X рејон) секретар Саша Јаворина, нудиља, Даница Мариновић, интелектуалка, Никола Бабић, радник, Вуксан Љумовић, интелектуалац, Вјеслав Прпић, интелектуалац, Љубо Лазаревић, радник, Милан Агбаба, радник, Мате Багар, интелектуалац, Слободан Булатовић, интелектуалац, Мијушко Вукчевић, интелектуалац, Душанка Перунишић, интелектуалка и Радован Нецић, радник; Четврти рејонски комитет (бивши VII и VIII рејон), секретар Вјера Ковачевић, интелектуалка, Загорка Јовановић, интелектуалка, Марта Попивода, интелектуалка, Обилић Павловић, интелектуалац, Чеда Петровић, радник, Јелена Хамовић, интелектуалка, Бранко Поповић, интелектуалац и Славка Баковић, интелектуалка; Пети рејонски комитет (бивши VI рејон), секретар Миленка Бубало, домаћица, Мирко Ванић, радник, Стојан Башкот, радник, Бранко Драча, радник, Сава Анђелковић, интелектуалац, Милош Миличковић, радник, Јелица Пурић-Стаменковић, интелектуалац; Шести рејонски комитет (бивши XI рејон) секретар Љубица Пурић, интелектуалка, Славка Пареита, интелектуалка, Софија Векић, радница, Јелена Перовић, интелектуалка, Нада Митић, интелектуалка, Јерко Михаиловић, радник и Воја Вуцелић, радник; Седми рејонски комитет (бивши XII, XIII и XIV рејон) секретар Милан Трнинић, радник, Јован Живковић, радник, Ратко Петровић, радник, Јанко Динић, интелектуалац, Рајко Баковић, радник, Милош Рајачић, чиновник.

Спроводећи антисекташки курс, од Прве послератне партијске конференције, београдска организација је нарасла на 5.614 чланова крајем новембра 1945. године. V организацији је било 3.940 мушкараца и 1.674 жена. Социјални састав организације био је следећи: 1.049 индустријских радника, 912 занатских радника, 257 сиромашних сељака, 83 средњих сељака, 15 имућних сељака, 2.879 интелектуалаца, и осталих професија 419 чланова. Национални састав организације био је: 4.388 Срба, 412 Хрвата, 132 Словенаца, 90 Македонаца, 485 Црногораца и 107 осталих. Организација је имала и 1.064 кандидата. Тако је партијска организација Београда у току 1945. године знатно омасовљена.

Извршни Народноослободилачки Одбор и његова делатност

Стварање Народноослободилачког одбора у ослобођеном Београду текло је уиоредо са радом Месног комитета Партије на организовању ЈНОФ и других масовних организација, као политичке основе народне власти. Први орган власти у граду била је Команда града, која је имала и овлашћења цивилне власти. Поред овог органа образује се, после неколико дана, Извршни народноослободилачки одбор Београда. Постављен је Одлуком Главног народноослободилачког одбора Србије од 26. октобра 1944. године.

Анализа ове одлуке показује следеће: прво, да је ИНОО — као што стоји у Одлуци, постављен од највишег органа власти федералне Србије. Друго, прилике у граду, који је био надамак фронта, а пре тога поприште оштре битке за ослобођење, још нису биле, по оцени партијског органа, сазреле да се највиши орган власти главног града бира на редовним изборима, мада су у то време у појединим крајевима Југославије обављени парцијални избори за органе народне власти (у Далмацији, Македонији и др.); треће, одлука јасно указује да ће ИНОО поверену дужност вршити привремено, док прилике не омогуће редовно бирање Извршног народноослободилачког одбора Београда.

Одлука је установила организациону структуру ИНОО-а, а на другој страни — његов састав. Поред председника Михаила Ратковића, првог потпредседника др Стевана Белинеа и другог потпредседника Михаила Максимовића, секретара Марка Никезића, поменута организациона структура је предвиђала следеће одсеке: грађевински (Боривоје Манојловић), управни (Милан Дракулић), веза с војском (Јаза Савичевић), просветни (Драгутин Прокић), обнова (Тешимир Бурђевић), привредни (Раденко Богосављевић), здравствени (др Воја Ристић), социјално старање (Боса Борђевић), саобраћај и осветљење (Јован Јанковић), водовод (Велисав Лилић), снабдевање (Петар Никезић), индустрија и занатство (Глигорије Пауновић, Милан Шашовић и Вучко Ивковић), финансије и фондови (Драгољуб Живковић).

Прва седница ИНОО-а одржана је 26. октобра 1944. године. Њу је отворио др Сениша Станковић, председник Народноослободилачког фронта града Београда, саопштавајући одлуку Главног народноослободилачког одбора Србије о именовању Извршног одбора НОО града.

Извршни народноослободилачки одбор је у току рада, услед проширене делатности, извршио реорганизацију служби. Уместо дотадашњих одсека, формирана су одељења, која су затим издељена на одсеке.

Због сталног проширивања послова, ИНОО је одлучио да се у рејонима образују рејонски народноослободилачки одбори (РНОО). Њихово конституисање извршено је средином новембра 1944. године, а листе РНОО-а Извршни народноослободилачки одбор је потврдио 23. новембра 1944. године.

Организациона структура РНОО-а предвиђала је, поред председника, потпредседника и секретара и следеће одсеке:

управни, обнова, финансије, снабдевање, социјално старање, здравствено старање, просвету, трговину и занатство и штамбени одсек.

ИНОО, да би организационо учврстио рејонске народноослободилачке одборе, одлучио је да чланови Извршног одбора једанпут недељно одржавају састанке са подручним референтима своје службе — члановима рејонских народноослободилачких одбора, да пружи помоћ члановима рејонских одбора у успостављању рејонске службе по одсесима, на тај начин што ће тачно одредити њене задатке, потребан број службеника у односној рејонској служби, и у случају потребе, уступити им један део службеника из градског апарата.

Ради ефикаснијег функционисања рејонских одбора, Одбор је одлучио да чланови ИНОО-а, поред одржавања недељних састанака с референтима појединих служби, пристствују и седницама РНОО-а, с тим да распоред чланова Одбора за две седнице врши Председништво,

Рад ИНОО-а обављао се једно време у Председништву ИНОО-а (у згради Ратничког дома, сада Дома Југословенске армије), али је већ на седници од 29. октобра 1944. године закључено да одборници преузму општинску зграду и организују рад. Колико је било потребно бити стално на оклуш и у близини канцеларија сведочи и одлука да чланови Одбора буду у близини ИНОО-а и да им се тамо организује исхрана и преноћиште. Већ тада је отпочео рад на обуцавању Народне милиције. Још у току борбе за ослобођење Београда, Првој дивизији је стављено у задатак да сачува град од пљачке и пружи помоћ у формирању органа Одељења заштите народа (ОЗНА). Дивизији је истовремено стављено у задатак да политички објашњава задатке народноослободилачке борбе, политичку ситуацију и да грађанима Београда помогне у снабдевању животним намирницама и решавању других проблема.

Команда места је, ради личне безбедности чланова ИНОО-а, делила свима опужје и по потреби пратиоца. Како је прва власт у Београду била Команда града и како су њене компетенције слабиле с померањем фронта, било је неопходно успоставити непосредни контакт између Команде града и Извршног народноослободилачког одбора. Ради отклањања процедуралних формалности око улажења у Команду града издате су свим члановима ИНОО-а сталне дозволе.

У Београду су се збивале крупне миграционе промене становништва у току рата: јетнги су одлазили а други долазили. Београд је од 1941. године до октобра 1944. године био степиште сарадника непријатеља из свих крајева Југославије. На дрвој страни, у Србији и Београду, стотине хиљада избеглица са Косова, из Војводине, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске нашло је склониште током рата; самим тим, требало је и ради осигурања исхране тих људи успоставити евиденцију. Зато се крајем октобра поставља и питање оснивања специјалине Централне пријавнице, мада се још није знало да ли ће она бити у надлежности ОЗН-е или ИНОО.

Извршни одбор је са својим конституисањем приступио организовању стручне службе од службеника бивше Општине

града Београда. Сви службеници су прихваћени без испитивања њихових држања у току рата, али то није искључивало разматрање сваког случаја појединачно са становишта њихове одговорности и активности за време рата. Одлучено је да се свима исплате принадлежности у целости или у форми аконтације, без икаквих одбитака. Изузети су службеници који су се налазили у војсци. Оним службеницима који су становали у општинским становима извршена је обустава дела плате на име плаћања закупнине — кирије.

Стручне и моралне квалитете прихваћених службеника, њихов однос према Народној власти, требало је да испита специјална комисија Одбора. Комисију за персонална питања, у чији је делокруг спадала ова провера, чинили су: Михаило Максимовић, Петар Ковачевић, Вучко Ивковић, Глигорије Пауновић, Милан Дракулић и Марко Никезић. Председник ИНОО-а овлашћен је да може на одговарајући предлог суспендовати и ставити на располагање поједине службенике. О њиховој коначној судбини решавало је Председништво ИНОО-а на основу резултата налаза Комисије за персонална питања.

На основу решења Извршног одбора отпуштени и пензионисани службеници Општине града Београда могли су поднети молбу за поновни пријем у службу. Дефинитивну одлуку за сваки појединачни случај доносила је Комисија за персонална питања. На основу одлуке АСНОС-а о привременом регулисању статуса службеника у федералној јединици Србији од 14. децембра 1944. године, ИНОО је донео одлуку којом су оглашене као ништавне све одлуке о пензионисању службеника бивше ОГБ донете за време окупације. Исту судбину доживеле су и одлуке о унапређењу службеника. Отпуштени службеници бивше ОГБ, који су за време окупације или после ослобођења ступили у НОВЈ, могли су да се реактивирају по одређеном поступку уколико су то желели. Све одлуке о постављењу и отпуштању службеника имало је да доноси Председништво ИНОО-а.

Град је ослобођење дочекао порушен, становништво је трпело велике недаће и хроничну глад у току рата, а тек завршене борбе за његово ослобођење још више су умртвиле живот у њему тако да је требало, пре свега, предузети мере да се реши питање исхране, производње, оправке комуналних уређаја и оспособљавање саобраћаја. Колико је то био тежак задатак, најбоље се види из записника са седнице од 26. октобра 1944. године, на којој је ИНОО и конституисан, где дословно стоји: „Поводом истакнутих питања најхитнијих животних потреба грађанства, констатовано је, да су оправке електричне мреже и водовода у току и да је сада моментално најважније питање исхране и грева, као и застакљивање зграда. У том циљу Одбор је одлучио: да се предузму све потребне мере да се Банат и Срем повежу са Београдом и циљу снабдевања; да се гледа на све начине да се трговина оживи са околним селима Београда, у самој Србији, како би се разбила тренутна блокада града изазвана вестима које непријатељ шири да народноослободилачка војска врши присилан откуп намирница, реквизицију свих возила која долазе у Београд и слично.”

Месни комитет Партије покренуо је преко ИНОО-а и Јединственог народноослободилачког фронта омладину и грађане, који нису били мобилисани у јединице НОВЈ, на рашчишћавање улица, трамвајских линија, оспособљавање јавних зграда, рушење непријатељских бункера и барикада. С обзиром на предстојећу зиму у најоштријој форми јављао се проблем застакљивања јавних и стамбених зграда. Првенство кад је реч о застакљивању, добиле су болнице и војне установе. Команда града и Удружење стаклорезачких радника позвали су све стаклоресце Београда да се јаве на рад. У граду је после ослобођења затечено свега 10.000 м² стакла. Међутим, за извршење постављеног задатка Београду је недостајало 300 вагона стакла.

Велики број срушених и оштећених зграда створио је проблем како и где сместити све грађане који су се вратили у град после завршетка борбе. У најтежем положају нашли су се они рејони града који су били највише погођени разарањима. Из њих су грађани преселјавани у оне рејоне који су мање настрадали. Упоредо са акцијом да се сместе угрожени грађани, текла је и оправка оштећених зграда преко Техничке дирекције Београда. Другог новембра ИНОО покреће питање оправки најважнијих зграда и помагања приватних иницијатива у овој области. Услед недостатка грађевинског материјала за оправку поменутих зграда, Одбор је одлучио да се предложи АСНОС-у да Извршни народноослободилачки одбор преузме сав употребљиви грађевински материјал са оних грађевина које су потпуно или у толикој мери порушене да се не могу оспособити за становање, а од стране власника нису предузете мере за њихово сређивање или одношење. Овај материјал би се употребио за хитне оправке и радове на јавним и приватним зградама где је оправка неопходна. Карактеристично је да је обнова замишљена на најширој основи, имајући у виду жртве Београда, његову позицију главног града и перспективу развика у новој Југославији. Закључци донети у то време, у вези са грађевинском обновом Београда, имају карактер замашних планова, посебно планова за будућност. У њима се позивају сви да учествују у обнови Београда „без обзира на класну, политичку или народносну припадност, пошто он припада свим друштвеним слојевима и свим народима федеративне Југославије.

Његови економски, културни и социјални проблеми истовремено су проблеми целокупне наше народне заједнице и сваког појединца."

За реализовање тог великог задатка ИНОО је 18. децембра 1944. године усвојио Одлуку о расписивању зајма за обнову Београда у висини од 2 милијарде, која није примењена.

На иницијативу и под надзором Команде града Београда, започела је оправка електричних и водоводних уређаја, тако да је велики део града добио осветљење и воду одмах по ослобођењу. Прво је прорадио довод воде из Белих Вода, док је обнова порушених инсталација за прераду воде код Шест топола и бунара на левој обали Саве започела тек неколико месеци касније. На канализацији су обављене најнужније оправке, које су директно угрожавале становништво и претиле да дође до епидемије.

Извршни одбор се на тим ирвим задацима није задржао, него је одмах системагски и по неком логичном приоритету пришао и другим најхитнијим питањима сређивања живота у граду. У граду је затечено само 8 исправних трамвајских кола. Прва трамвајска линија је прорадила 7. новембра 1944. године, од Вуковог споменика до Електричне централе (5 моторних кола). Број кола у саобраћају постепено се повећавао, о чему говоре следећи подаци: 12. децембра 1944. 17 моторних кола; 5. јануара 1945. — 19 кола; 8. фебруара 1945. — 21 моторна кола. За свега пет и по месеци у граду су прорадиле линије: 1, 2, 3, 6 и 10 са укупно 35 трамвајских кола. Неке линије нису пуштене у саобраћај у целини него само њихове деонице, већ према степену обнове. Трамвајска линија од Сајмишта до Земуна пуштена је у саобраћај 4. децембра 1944. године.

Београд је већ крајем 1944. године имао успостављен телефонски саобраћај са скоро свим местима у унутрашњости Србије, са градовима у Срему и Банату, а у Бачкој са Новим Садам и Суботицом.

Обнова Београда и снабдевање становништва животним намирницама зависило је првенствено од повезивања града са градовима у унутрашњости, са његовом околином, Сремом и Банатом. Обнављање саобраћаја започело је одмах по ослобођењу појединих крајева, а у неким крајевима са померањем фронта, као на пример пруге Београд—Загреб. Пруга Београд—Ниш прорадила је већ 6. децембра 1944. године после оправке тунела код Сталаћа. На линији Земун—Загреб недостајао је мост на реци Сави код Београда да би се добила директна веза Трст—Солун. Везе између Београда и Баната успостављене су преко трајекта који је повезивао Смедерево са Ковином. Од 16. децембра 1944. године преко овог трајекта обављало се снабдевање Трећег украјинског фронта у време совјетске офанзиве у Мађарској.

Да би се повезао са својом околином, Београду су највеће тешкоће причињавали срушени мостови на Дунаву и Сави. Везе са Сремом омогућавао је земунски мост, који је у заједници са совјетским војницима спасао 20. октобра 1944. године учитељ Миладин Зарић, спречавајући Немце да га дигну у ваздух. Везе између Београда, Срема и Баната оствариване су преко трајекта код Ковина и Земуна, али су они били недовољни да задовоље нарасле потребе за превозом робе и путника, због чега је на обалама Саве и Дунава чекало неотпремљено на стотине вагона робе.

За снабдевање града било је важно и Београдско пристаниште. Зато се његовом обнављању приступило без оклевања. Носилац и организатор послова око обнове пристаништа била је новоформирана Секција за изградњу пристаништа Београд.

Извршни одбор се од формирања па до краја рата, а и касније, борио да реши питање исхране и снабдевања становништва. Имајући у виду да се град налази на домаку зиме и хроничну оскудицу коју је трпело становништво Београда у току борбе за ослобођење, новообразовани Извршни одбор покушао је низом мера да у снабдевање унесе ред и организованост.

На првој седници ИНОО-а од 26. октобра 1944. године решено је да се Београд што брже повеже са околним местима, Сремом и Банатом ради снабдевања. Оживљавање тржишта и довоз хране из околних села у Београд ометала су и непријатељска упозорења да НОВЈ у Београду врши принудни откуп намирница. Извршни одбор је на истој седници заузео став да се да што јачи подстрек приватној иницијативи, а у односу на трговину посебно се истиче њен значај и улога у размени производа који се доносе из села у град. На другој седници одржаној следећег дана Извршни одбор је одлучио да се из постојећих залиха отпочне снабдевање грађана брашном преко приватних пекара, с тим да се сваком становнику продаје по 300 грама хлеба, или 250 грама брашна дневно, по цени од 50 динара по килограму. Хлеб и брашно грађани су подизали код својих дотадашњих пекара на основу куповне књижице бившег Дириса (Дирекције за исхрану). У мере за оживљавање промета спада укидање наплате општинске трошарине, пијачне таксе за мерење, а с друге стране разговори са Командом града о олакшавању режима кретања грађана. Припадници радних бригада и милиција добијали су као додатак још по 300 грама хлеба. Храна нађена у складиштима бившег Дириса служила је за снабдевање дејних домова и болница. Дечјим кухињама и Црвеном крсту издаване су бесплатно потребне количине брашна. Породицама припадника радних батаљона додељене су извесне количине кромпира и грашка. Овај систем снабдевања мењао се и све више побољшавао у току наредних месеци. О томе сведоче и мере ИНОО-а од 2. новембра 1944. године, које питању исхране дају првенство. Бивша Дирекција за исхрану претворена је у Одсек за снабдевање. Одбор је, такође, одлучио да се оснује магацин за смештај одузетих ствари, које су стечене на незаконит начин. Осим тога, ИНОО је одлучио да се упутити апел грађанима да пријављују сакривену робу; да електрична централа позајми потребну количину угља народним ресторанима; да се у народним ресторанима оброк са 100 грама хлеба продаје по 30 динара; да председник ИНОО-а затражи од надлежног штаба НОВЈ да се део ратног плена из Нове Пазове (1.000 гона пшенице, 200 говеда и доста ситне стоке) уступи болницама и дечјим домовима, а по могућности и стаиовништву. Такође је затражено и 500 вагона сена за исхрану вучне стоке. Настављајући да се брине око прехране становништва и сређивање тржишта, Извршни народноослободилачки одбор је 12. новембра одлучио да се Главној земљорадничкој сточарској задрузи у Београду одобри отварање млекарске централе, која ће преузети на себе снабдевање млеком болница, домова за децу, болесника по приватним кућама, с тим да Одбор одређује цену млека, уз сагласност Земљорадничке сточарске задруге. Такође је одлучено да рад млекара не искључује приватну иницијативу у погледу снабдевања Београда млеком.

Снабдевање Београда није могло да се реши без помоћи виших државних органа, свих привредних чинилаца града и повезивања Београда са његовим богатим залеђем — унутрашњошћу Србије и Војводине. Зато је Извршни одбор 23. новембра 1944. године овластио др Стевана Белинеа и Петра Ни-

кезића да се иовежу са НКОЈ-ем, АСНОС-ом, земљорадиичким задругама, трговачким предузећима и повереником за привреду НКОЈ-а, ради предузимања мера за снабдевање становништва Београда животним намирницама.

Захваљујући тим мерама, следовање брашна 1. новембра примало је 238.930 грађана Београда. Међутим, због сталног притицања грађана, који су привремено били напустили Београд, број лица на обезбеђеном снабдевању се повећавао, и 5. новембра 1944. године било је евидентирано 249.038 лица.

658

Извршни одбор је, на предлог Привредног савета, донео одлуку да 300 пекарских радњи у Београду обавља искључиво свој основни посао, печење хлеба, настојећи да власнике натера да напусте дотадашњу пасивност, која се углавном сводила на поделу брашна преузимањем од Извршног одбора. Истовремено је ИНОО извршио максимирање цена хлеба, како би искључио посреднике из трговине овом основном животном намирницом, одредивши цену за један килограм белог хлеба 150 динара, за један килограм од 90 одсто брашна 100 динара, а за једну векну од 250 грама од истог брашна 25 динара. У случају прекршаја ове одлуке, Извршни одбор предвидео је казнене мере. Уколико би произвођач учинио прекршај у погледу цене хлеба, квалитета или тежине, предвиђена је новчана казна од 50 до 500 хиљада динара, принудни рад од шест месеци или обе казне заједно. У поновљеном случају, новчана казна и принудни рад били би удвостручени, извршена конфискација радње и инвентара или примењене све ове казне заједно.

Организовањем исхране становништва Извршни одбор је дао подстрек за формирање ресторана — мензи у оквиру индустријских предузећа, радионица, установа и у рејонима. У остваривању тог задатка значајну помоћ пружили су му одбори радничког јединства ЈНОФ-а. Организовање исхране преко мензи имало је за циљ да радници и службеници добијају квалитетнију храну и да се не удаљавају од радног места, јер су потребе за радном снагом биле велике. Требало је искористити сваки тренутак за производњу потребних предмета за фронт и на тај начин убрзати ослобођење земље. У тим ресторанима (непосредно после ослобођења града) храна је дељена бесплатно, а касније се за један оброк плаћало 30 динара, све до одређивања радничких и намештеничких надница и плата. У прво време мензе је животним намирницама снабдевао Одсек за снабдевање, а касније Градско народно предузеће (Гранап). У то време у Београду су радиле 123 мензе, у којима се хранило од 22 до 24 хиљаде радника и намештеника.

Крајем 1944. године становништво Београда, поред отежаног снабдевања животним намирницама, суочило се и с несташницом дрва, угља и струје. Због несташнице угља и оштећене електричне централе, производња електричне енергије била је мала и једва је напајала 40 одсто постојеће електричне мреже у Београду. Истакнуто је да се то стање не може поправити док се не обезбеде нове количине угља и не оспособе још два агрегата у електричној централни. Извршни одбор на седници од 12. новембра 1944. године одлучио је да се обра-

зује Комисија за утврђивање цена затеченом огревном материјалу у Београду. У Комисију су именовани: др Стеван Белинео, Петар Никезић и Радован Никшић. Од Главног народноослободилачког одбора Србије затражено је да у Комисију делегира једног члана. По одлуци ННОО-а дрво се из постојећих залиха додељивало само пекарама које су биле тако опремљене да су могле да раде без прекида, „како хлађењем и поновним загревањем не би губили топлоту”. Центрили за угаљ наложено је да предузме све мере за већу производњу и довоз угља у Београд и да га дели по следећем реду: саобраћај, војска, установе, грађанство Београда, индустрија. На конференцији одржаној 20. новембра 1944. године изабрана је Комисија којој је стављено у задатак да изврши организацију истовара и поделу огрева грађанима. Извршни одбор је тражио да се што пре обнови и рад Централе за дрво.

У новембру 1944. године Београд је снабдеван дрветом из Добре, а угљем из рудника угља у ЈТазаревцу и речним путем из Костолца. Како су потребе за огревним дрветом и угљем из дана у дан расле, организована је радна акција за сечу дрвета на Руднику и Црном врху. Поред организованих акција за сечу дрва, организоване су и акције за обнову рудника угља у Србији. Ако упоредимо производњу угља у децембру 1944. године с производњом у фебруару 1941. године, производња мрког угља порасла је 4 а лигнита 20 пута. Првенство у снабдевању имале су железница и болнице. Повећање производње угља утицало је да Команда града Београда одобри употребу термичке струје.

Културно-просветна и спортска активност

Још у време борби за ослобођење Београда појавила се потреба за једним листом који би информисао најширу јавност о догађајима на фронтима и напорима за коначно ослобођење земље. Од ослобођења, 20. октобра 1944, па до краја рата, у Београду је излазило двадесетак листова различитог садржаја и различите учесталости излажења.

Први лист у ослобођеном Београду изашао је 24. октобра 1944. године под насловом „20. октобар”, а његов потписник био је „Глас Јединственог народноослободилачког фронта”. Идеју за издавање листа разрадили су 16. октобра 1944. године у штабу Првог пролетерског корпуса НОВЈ Борис Зихерл, Чедомир Миндеровић, Владимир Дедијер и Радован Зоговић. Они су сматрали да је потребно издати једну пригодну новинску публикацију у којој би се, одмах по ослобођењу, грађанима Београда објаснили успеси и циљеви народноослободилачке борбе, пружиле информације са фронта и бојишта и позвало становништво на сарадњу, обнову и помоћ фронту.

Штампање листа обављено је у Заводу за израду новчаница у Топчидеру. Лист се на београдским улицама појавио 24. октобра 1944. године у раним јутарњим часовима, у тиражу од 20.000 примерака.

Први број листа „20. октобар” донео је на насловној страни заповест маршала Тита генералу Пеку Дапчевићу по-

водом ослобођења Београда. Затим заиовест теиералисимуса Стаљина ослободиоцима Београда и уводник Бориса Зихерла о „Двадесетом октобру“. На осталим страницама, поред других материјала, објављени су и шири извештаји о првом митингу грађана у ослобођеном Београду, као и информација „Како је почела битка за Београд“.

Изражење листа није настављено, јер редакција која се самоиницијативно и готово случајно окупила око првог броја, исто се тако спонтано и разишла. Иницијатива да се настави са издавањем листа „20. октобар“ потекла је у редакцији „Гласа“. Међугим, између првог и другог броја настаће вакуум од 53 дана. Други број „20. октобар“ изашао је из штампе тек 16. децембра 1944. године.

После „20. октобра“ V Београду је иочела да излази „Политика“ (27. октобра 1944.), „Борба“ (15. новембра 1944.) и „Омладина“.

Поред наведених листова, у ослобођеном Београду, у новом облику, почео је 7. новембра 1944. године да излази лист „Глас“, орган ЈНОФ-а Србије. Редакција листа, пошто се преселила са планине Радан, наставила је рад у Узун-Мирковој улици, у згради некадашње београдске берзе (Етнографски музеј). Од првог тренутка редакција је настојала да пронађе могућност да настави са објављивањем листа. За првог одговорног уредника „Гласа“ постављен је Миливоје Стефановић. Такође је одлучено да лист убудуће излази једанпут недељно.

Први број, односио седми број по реду, одштампан је у штампарији у Улици Буре Баковића бр. 21.

Од овог броја лист „Глас“ излазно је на осам страна сваког уторка. Сталну редакцију листа, у то време, сачињавали су: Миливоје Стефановић, Богдан Пешић, затим Слободан Ивановић, као уредник, Таса Младеновић и Милорад Панић Суреп као спољни сарадници, Лазар Лилић, Марко Враћешев, Момчило Симић, Загорка Михајловић и Драгољуб Јовановић као сарадници, Алекса Каматовић и Душан Мијатовић као коректори. Њихови спољни сарадници, поред неколико сталних, били су: Моша Пијаде, др Иван Рибар, др Сениша Станковић, др Васа Чубриловић, Радован Зоковић, Митра Митровић, др Миливоје Павловић, Јаша М. Продановић, Мома Марковић, др Благоје Нешковић, др Душан Недељковић, др Александар Јовановић, Боривоје Глишић, Влада Зечевић и многи други.

Први бројеви „Гласа“ штампани су у тиражу од 70.000 примерака, јер нису постојале техничке могућности да се лист штампа у већем тиражу. Своју серију недељног листа „Глас“ је завршио бројем 45, од 8. августа 1945. године. Од тог броја лист је излазио као дневни лист.

Непосредно по ослобођењу Београда, политички фактори, у сарадњи са органима власти, предузимају најхитније мере за обнављање просветних и културних установа које су затечене у хаотичном стању, разорене или оштећене. Носиоци ове обнове и оживљавања културно-просветног живота су, поред званичних фактора, и културни и просветни радници.

Обнова школства и почетак наставе наишли су, на самом почетку, на готово непропустиве препреке. Велики број школских зграда био је оштећен од бомбардовања и руиниран од

употребе за време окупације, јер су често биле коришћене као касарне. До темел-а су биле срушене Основна школа бр. 3, Учитељска школа и Друга мушка гимназија. Уз велике напоре органа народне власти и Одељења за просвету отпочео је рад у 22 основне школе, 10. јануара 1945. године. Тај датум означио је почетак нове школске године у ослобођеном Београду. Рад у школској 1944/45. године обављао се у више смена, или је настава одржавана сваког другог дана. Прве школске године у ослобођеном Београду радило је од средњих школа 12 мушких и 7 женских гимназија, једна „реалка“ и две учитељске. У средњим школама школска година завршена је тек крајем јула и почетком августа 1945. године. У недостатку уџбеника, омладинске организације подстицале су колективни рад у свим разредима. За учеснике рата организовани су течајеви који су омогућавали да се два разреда заврше у једној години.

Поред редовног школовања, Просветно одељење ИНОО Београда покреће иницијативу за оснивање аналфабетских течајева по рејонима. У овој акцији највећи допринос дали су учитељи и старији ђаци. Од децембра 1944. до маја 1945. године организовано је 36 нижих просветних течајева за сузбијање неписмености, које је похађало 360 неписмених.

У жељи да отпочну са радом, професори и студенти Београдског универзитета почели су да се окупљају новембра и децембра 1944. године. У сали Коларчевог народног универзитета одржана је 7. децембра свечана академија професора и студената посвећена народноослободилачкој борби. На академији је професор др Јеврем Недељковић истакао: „Да би се одужио светим жртвама, Београдски универзитет напрегнуће све своје интелектуалне и моралне снаге да обогати ум и оплемени душу будућих нараштаја, и да их оспособи за несебичну службу народу осакаћеном и разривеном. Будуће генерације примиће на себе терет стварања новог човека и нашег новог света који почиње од дана ослобођења, и несумњиво ће бити бољи, лепши, срећнији од старог.“ У име московских студената на овој академији говорио је Е. Тарасов, а о раду Универзитета у прошлости и будућности др Александар Белић.

Народна власт, уз помоћ политичких фактора Београда, предузимала је најхигијне мере и за обнављање културних установа, које су, такође, затечене у незавидном стању, разорене или тешко оштећене. Удруженим напорима свих друштвених снага у Београду непосредно после ослобођења почели су да се јављају први знаци културног живота и рада. Седмог новембра почела је са емитовањем свог редовног програма радио-станица. Програм Радио-Београда почео је химном „Хеј Словени“, а затим је хор Позоришта народног ослобођења отпевао „Козару“.

Као и у другим културним институцијама, требало је уложити доста труда да се среди стање и омогући рад биоскопима. У отвореним биоскопима преовлађивао је репертоар совјетских филмова и предратних филмова са запада, које је пропустила цензура. У Београду је 4. марта 1945. године радило 18 биоскопа. Набавка филмова вршена је преко филмске секције Пропагандног одељења Врховног штаба НОВЈ од

Совјетске војне мисије. Преко ове мисије добијено је 11 филмова. Први совјетски филмови који су приказивани били су „Дуга“ и „Стаљинград“. Дистрибуција филмова текла је према утврђеном плану. Филмове је прво добијао Београд, а затим већи градови, и на крају друга места. Марта 1945. године почело је приказивање филмова по селпма, уз помоћ путујућих киино-апаратура. Премијерама неких совјетских филмова присуствовали су и њихови редитељи.

Почетак рада позорништа у Београду везан је за групу чланова Позоришта народног ослобођења, која је гогово истовремено са јединицама НОВ стигла у ослобођени Београд. Ова група давала је у Народном позоришту представе Гогољевог „Ревизора“, Нушићевог „Народног посланика“ и „Најезду“ од Леонида Леонова. Прву сезону у слободном Београду Народно позориште отворило је 20. децембра 1944. године драмом „Најезда“.

Пре почетка рада у Народном позоришту извршено је чишћење колектива од чланова који су се компромитовали радом за окупатора и његове сараднике. Прво је формиран Одбор ЈНОФ-а за Народно позориште и Привремена управа позоришта. Задаци Одбора били су: да појединачно испита рад свих чланова позоришта (драме, опере, балета и техничких служби) и издвоји из своје средине оне чланове који су у позоришту, преко радија, изложби или на други начин, помагали да се за време окупације ствара утисак „као да Србија живи весело“. У обновљеном позоришту могли су да остану само уметници који су одбили сарадњу са окупатором, или који су били присиљени да раде због крајње беде и сиромаштва или под принудом.

Чишћењем позоришног колектива од сарадника окупатора и његових помагача и стављањем на репертоар дела прогресивних писаца, Народно позориште отворило је нову страну у својој историји. Таквом оријентацијом своје програмске политике оно је желело да народу пружи „демократску уметност“.

Нови принцип рада, програмска оријентација и уметничка политика сводили су се на то да се „народу отворе врата позоришта“. Упоредо са драмом, обновљен је рад опере и балета. Поред Народног позоришта, у ослобођеном Београду отворено је фебруара 1945. године ново рејонско позориште „Мањез“.

Грађанима Београда, непосредно по ослобођењу, приказане су бројне приредбе са тематиком из народноослободилачке борбе мешовитог садржаја (рецитације, хорске песме, скичеви културних екипа војних јединица смештених у Београду). Повремена гостовања совјетских уметника употпуњавала су у току 1945. године уметнички живот Београда.

На обновљеном Коларчевом универзитету одржавају се серије предавања из друштвено-политичке и културне области.

У дворани Српске књижевне задруге писци Београда објављивали су 31. децембра 1944. године Удружење књижевника. Оно је окупљало књижевнике свих југословенских народа који су живели у Београду, а који су били антифашистички оријентисани. За председника Удружења изабрана је Исидора

Секулић, за потпредседника Јован Поиовић, за секретара Оскар Давнчо, и за чланове управе: Иво Андрић, Душан Николајевић, Марко Врањешевећ, Радован Зоговић, Вељко Петровић и Душан Милачић.

На састанку исгакнутих интелектуалних радника Београда изабран је 14. јануара 1945. године Акциони одбор за оснивање друштва за културну сарадњу са Совјетским Савезом. За председника Акционог одбора изабран је Родољуб Чолаковић. Друштво је преузело обавезу да развија културне односе између СССР-а и Југославије, да популарише совјетску науку, културу, уметност и друга достигнућа СССР-а међу народима Југославије. Преко дрл/штва обављала се и размена истакнутих научних и културних радника.

После ослобођења Београда, културне приредбе биле су посвећене народноослободилачкој борби, оживљавању најзначајнијих догађаја из револуционарне прошлости народа Југославије, приказивано је ликовно стваралаштво, одржаване комеморације књижевницима и ликовним уметницима погинулим у народноослободилачкој борби. Приредбе и културне манифестације често су организоване у корист рањених бораца.

У овој фази развитка Београда културно-просветни и политичко-васпитни рад одвијао се и преко домова пионира, домова омладине и одбора ЈНОФ-а. У домовима пионира и омладине се, поред стручног, радило и на општем културно-просветном уздизању. Омладинци су се, према интенцијама културне политике, плански спремали „за будуће чланове друштва“, који ће својим несебичним радом дати допринос изградњи земље. Рад са омладином (углавном са ученицима) по домовима заснивао се на буђењу свести о заједници, о држави, правима човека, али и о дужностима према друштву.

Носиоци овог општег културно-просветног рада били су одбори ЈНОФ-а „на терену“, одбори по појединим надлештвима, фабрикама, иредузећима и другим усгановама. Активност организација ЈНОФ-а подржавали су одсеци за просвету народних одбора. Облици овога рада били су врло бројни: издавање зидних новина, усмене новине, предавања, политичке конференције, приредбе, курсеви језика, течајеви стенографије, течајеви школских предмета, отварање књижица. У Београду готово није било надлештва, установе, фабрике и радионице без зидних новина. Ове новине излагане су и на уличним таблама и третиране су „као израз народне мисли“.

Са ослобођењем Београда почео је да оживљава и спортски живот у граду. Спортисти Београда се одмах укључују у реализацију задатака које поставља нова народна власт. Они постају шампиони хуманости и носиоци солидарности међу људима у физичкој култури. Прве утакмице које су одигране непосредно по ослобођењу Београда имале су хумани карактер и укупан приход је ишао у корист ирвеног крста и рањеника. Поред фудбалских утакмица одржавани су боксерски мечеви, са којих је такође приход ишао у корист Црвеног крста и рањеника.

Прво спортско друштво, односно фудбалски клуб, формирала је у ослобођеном Београду 1. армија НОВЈ. Он је био састављен од бораца који су од раније били у јединицама или

су ступили у њих и после ослобођења града. Непосредно затим формиран су клубови и у другим јединицама.

Увидевши значај физичке културе нова народна власт је приступила организационом уобличавању спортских друштава у јединствену организацију. У жељу одржавања првих утакмица у граду искрсла је идеја за формирање омладинског фудбалског клуба. Носилац идеје били су Зоран Жујовић, Слободан Носић, Љубиша Секулић, Душан Богдановић. Четвртог марта 1945. године Градски одбор Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије сазвао је конференцију омладинаца-спортиста Београда у сали „Матице“ у Делиградској улици. У реферату, који је поднео Зоран Жујовић, изнето је тренутно стање у којем се спорт налази и на крају предложио да се формира Омладинско спортско друштво „Црвена звезда“, које ће обухватити све београдске омладинце антифашисте. Присутни су предлог са одушевљењем прихватили. У дискусији је истакнуто шта све друштво треба да ради, какви су његови задаци, уопште како треба да изгледа нова физкултура у ослобођеном Београду.

Статус оснивача фудбалског клуба, основаног 4. марта 1945. године, добили су: Радован Пантовић, Слободан Носић, Илија Николић, инж. Властимир Пурић, др Милан Деспотовић, Владислав Митровић, Зоран Жујовић, Милован Кирић, Коста Томашевић, Предраг Бајић, Љубиша Секулић и Душан Богдановић.

Након формирања Црвена звезда одиграла је и своју прву утакмицу са екипом 1. батаљона 2. бригаде КНОЈ-а, коју је добила резултатом 3:0. Први гол је дао први председник фудбалске секције Коста Томашевић.

Организационо уобличавање спортске организације Србије и Београда отпочело је марта 1945. године. Формиран је Иницијативни одбор од стране синдикалних и омладинских организација у коме су се налазили њени овлашћени представници и спортски активисти. Иницијативни одбор је 20. марта објавио Проглас у коме су изражени принципи на којима ће почивати будући физкултурни покрет.

Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије као врховни законодавни и извршни орган државне власти демократске федералне Србије, донела је 24. марта 1945. године одлуку којом се „Врховно вођство физкултуре препушта Иницијативном спортском одбору Србије на целој територији Федералне Србије“.

Привремену управу Иницијативног спортског одбора Србије сачињавали су: председник Владимир Дедијер, новинар, потпредседници инж. Обрад Бојовић, Богољуб Бирић, намештеник, инж. Милорад Арсенијевић, секретари Драгош Стевановић и Живорад Носић. Управа је имала референте: за фудбал; за основно телесно образовање; за лаку атлетику; за зимске послове и планинарство; за одбојку, кошарку и рукомет; за тенис и пинг-понг; за бициклизам и мотоциклизам; за бокс, рвање и тешку атлетику; за пропаганду и културу; за здравствену службу и за једриличарство.

На првој седници Иницијативног одбора 30. марта 1945. године, одлучено је да будући назив републичког органа буде Фискултурно-спортски одбор Србије (ФИСОС).

Прва седница Иницијативног одбора за обнову физкултуре и спорта у Војводини одржана је априла 1945. године. За председника је изабран Тоша Јовановић, председник Савеза земљорадничких задруга у Војводини. И на Косову и Метохији је, такође формиран орган за физичку културу у пролеће 1945. године. Један од првих организатора физкултурног живота на Косову и Метохији био је Рамадан Вранићи.

Фискултурни одбор Београда (ФОБ) основан је 26. маја 1945. године. Први председник овог одбора је био Василије-Чиле Ковачевић, а секретар Слободан Босић.

Рад новог Фискултурног-спортског одбора почео је у тешким условима, без најелементарнијих потреба. Недостајали су кадрови, објекти, реквизити, једном речју стварало се нешто ново скоро ни из чега. Захваљујући омладинској и синдикалној организацији, које су нонеле највећи терет, на све стране су ницале нове организације, организоване су разноврсне приредбе, слетови, омладина се масовно одазивала позиву на акцију.

У Београду је 5. марта 1945. године изашао први број листа „Фискултурник“. Штампан је у петсто примерака, јер није био намењен продаји и широј читалачкој публици, већ онима који су се тих првих дана слободног живота бавили обновом спортског покрета. Лист је објавио Проглас Фискултурно-спортског одбора Србије којим се најављује стварање спортских организација на новим основама. Са још неколико званичних одлука и решења, лист је тражио читаоце међу организаторима спорта. На неколико места у листу је било истакнуто: „Прочитај и дај другом да прочита“. Лист је излазио повремено под именом „Фискултура“ до 20. априла 1945. године. Издавали су га Фискултурно-спортски одбор Србије и Фискултурни одбор Југославије. Први главни и одговорни уредник је био Радивоје Марковић.

РАД ОРГАНА И ОРГАНИЗАЦИЈА НОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

666

После ослобођења, Београд је постао седиште свих савезних органа и организација. Национални комитет ослобођења Југославије, на челу с маршалом Титом, наставља у незнатно измењеном облику своју пуну активност. У организационом смислу, претрпео је извесне промене. Иван Милутиновић, повереник за народну привреду, погинуо је на Дунаву, надомак Београда, 23. октобра 1944. године; Тодор Вујасиновић, повереник за економску обнову, налазио се на челу овог ресора од 9. децембра 1944, када је преузео руковођење Повереништва за рад; Андрија Хабранг је дошао на чело Повереништва за трговину и индустрију од 31. октобра 1944, а од 1. фебруара 1945. године водио новоформирано Повереништво за индустрију; Сулејман Филиповић је био до 9. децембра 1944. повереник Повереништва за шуме и руде, да би од тог датума преузео издвојено Повереништво за шуме; за повереника за трговину и снабдевање именован је од 1. фебруара 1945. инж. Никола Петровић; на челу Повереништва за пољопривреду налазио се од 30. августа 1944. године Мане Чучковић.

У систему нове управе посебно место добијају два нова органа: Привредни савет НКОЈ-а и Комисија за привредну обнову земље у његовом саставу. Привредни савет задужен је за руковођење привредом и усаглашавање рада свих привредних повереништава у чији су састав улазили: повереници трговине и индустрије, финансија, пољопривреде, исхране, шума, руда, саобраћаја, грађевина и представник Повереништва народне одбране. Комисија за привредну обнову земље налазила се у саставу Привредног савета и радила под руководством и надзором председништва Привредног савета.

Изградњу управног апарата НКОЈ-а одликује више мера: прихватају се ранији службеници који се нису огрешили о патриотске обавезе у току рата; именују се државни подсекретари и помоћници у појединим повереништвима; врши се реконструкција неких повереништава укидањем старих или оснивањем нових, издавањем појединих грана управе у самосталне ресоре.

НКОЈ је, упоредо са ратним напорима, наглашавао значај обнове саобраћаја, рудника и индустријских предузећа, сређивање економских прилика, прикупљање необране летине и помоћ становништву опустошених крајева. НКОЈ је на седници од 19. децембра 1944. године одобрио кредит за послове народног здравља, социјалне помоћи, пољопривреде и прехране. Одлучио је почетком 1945. године да штампа новчаница у износу од 5 милиона динара, да би се могле исплатити при-

Надлежности преузетом чиовиштву. НКОЈ је применио Одлуку Председништва АВНОЈ-а о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином присутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, а која је објављена иочетком фебруара 1945. године. Ова одлука давала је правну основу за масовну експропријацију имовине грађанских слојева у Југославији и немачке националне мањине у специфичној форми конфискације, која је одговарала карактеру револуције у Југославији и водила ка стварању државног сектора привреде. Јануара 1945. године образована је Врховна комисија за замену новца. Пре повлачења разних новчаница, које су биле у оптицају за време окупације, одређен је привремени курс динара на ослобођеној територији Југославије. Почетком 1945. године у Повереништву трговине и индустрије НКОЈ-а израђен је Пројекат одлуке о сузбијању шпекулације и привредне саботаже, која је нарочито узела маха у великим градовима, а посебно у Београду.

Посебну пажњу НКОЈ је покложио исхрани становништва. У остваривању тог задатка он се, осим на властите изворе, ослонио и на помоћ англо-америчке војне организације за помоћ цивилим становништву (АМБ АИесl МИИагу Глазгоп). На основу уговора од 19. јануара 1945. године, који је у име Врховног штаба закључио маршал Тито, организација АМЈl имала је да снабдева ослобођене крајеве Југославије лековима, храном и одећом. Уговор је рађен у сагласности с југословенском краљевском владом, која је преко Сретена Вукосављевића дала посебну изјаву да прихвата споразум Врховног штаба с АМЈТ. Услед отпора вођства нове Југославије да особље ове организације допрема и дели помоћ, уговором је предвиђено да се овим послом бави само ограничен број од 300 савезничких војника и службеника.

Борба за међународно признање народноослободилачког покрета и револуционарних промена до којих је дошло у току рата, завршена је у ослобођеном Београду. Од Вншког споразума између Тита и Шубашића, па све до почетка борби за ослобођење Београда, вршен је притисак на НКОЈ да се наставе преговори и створи заједничка влада. Свестан своје снаге, НКОЈ је изашао у сусрет савезничким захтевима о решавању тзв. уставног питања у Југославији образовањем јединствене владе. Уочи ослобођења Београда, 19. октобра 1944. године, маршал Тито је позвао Шубашића да дође у Белу Цркву, где су 21. октобра започели разговоре о образовању уједињене владе. У току разговора постигнута је начелна сагласност о следећим питањима: АВНОЈ остаје врховно законодавно тело; образује се јединствена влада од представника НКОЈ-а и краљевске владе; одлучено је да заједничка влада распише изборе за Уставотворну скупштину; да до одлуке Конституанте краљ пренесе своју власт на намеснике, с тим што му се забрањује повратак у земљу.

Разговори који су започети у Белој Цркви завршени су у Београду 1. новембра 1944. године споразумом који гласи: „Стојећи на принципу државног континуитета Југославије са међународно-правног гледишта и на јасно израженој вољи свих народа Југославије у њиховој четворогодишњој борби

за једну нову, на принципу демократије изграђену, независну и федеративну државну заједницу, желимо и настојимо да народна воља буде на сваком кораку и од сваке стране поштована, Колико у погледу унутрашње државне организације, толико и у погледу облика владавине и снага стојимо на становишту придржавати се темељних и општих начела оне уставности која је својствена свим истинским двхмократским државама.

Пошто је Југославија призната у друштву Уједињених народа у свом старом облику, и као таква функционише, ми Немо тако нашу земљу представљати и даље пред вањским свијетом и у свим актима спољне политике док наша државна заједница, будућа демократска федеративна Југославија, не добије слободном одлуком народа, свој дефинитивни облик владавине.

До тог часа, да би се избегло свако могуће заоштравање односа у земљи, споразумели смо се да краљ Петар II не улази у земљу док народи о томе не донесу своју одлуку, а у његовој одсућности краљевску власт да врши Краљевско намесништво."

Увођење Регенства (намесништва) била је нова установа у односу на ранији Вишки споразум. Већ на Вису Шубашић је признао АВНОЈ и НКОЈ с маршалом Титом на челу, демократске тековине народноослободилачког рата и федеративно уређење Југославије. Имајући у виду стварни однос снага у Југославији намесници су били формални чувари краљевских прерогатива, па и контрола извршења Споразума. Треба рећи да је Београдски споразум, уз наведену новину, био потврда већ закљученог споразума на Вису.

Каснији додатак или анекс овог споразума из децембра 1944. године само је формално побољшао положај грађанских снага. У њему се дословно предвиђа следеће: „1. Избори за Уставотворну скупштину биће утврђени најдаље три месеца после ослобођења целокупне националне територије. Избори ће се извршити саобразно Закону о избору за Уставотворну скупштину, која ће на време бити изгласана. Овај закон гарантоваће пуну слободу избора, слободу збора и удруживања, слободу штампе, опште и тајно гласање, као и образовање кандидатских листа сваке политичке партије одвојено или удружених политичких партија, као и корпорација, групе и појединаца, који нису сарађивали с непријатељем. Активно и пасивно бирачко право биће одузето свима онима за које се докаже да су сарађивали са окупатором.

2. До Уставотворне скупштине, законодавну власт вршиће Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије.

3. Организација извршне власти је у надлежности Владе.

4. Један од првих задатака нове владе је организовање правосућа у земљи у демократском духу. Судови ће судити слободно на основу закона и према њиховој савести."

Додатак другог споразума између Тита и др Ивана Шубашића је на изричит начин гарантовао слободу избора, затим слободу збора и удруживања, као и рад политичких партија.

На основу овог споразума стваране су основне претпоставке за појаву грађанских странака и група у политичком

животу и ове Југославије, под контролом ЈНОФ-а и Комунистичке партије Југославије, као руководеће снаге новог политичког система у изградњи.

Овај споразум био је посредно, а касније и непосредно, санкционисан од стране великих сила, које су настојале да на Кримској конференцији фебруара 1945. године обезбеде контролисано формирање јединствене југословенске владе и обједињавање свих политичких снага у Југославији. Али, независно од овог међународног момента, руководеће снаге нове Југославије прихватиле су обнову грађанских странака и због тога да би утицале на диференцијацију у њиховим редовима, да би још шире развиле политичку савезништва и на позиције народноослободилачког фронта привеле све патриотске снаге спремне да се у завршној фази рата придруже народноослободилачкој војсци и организацијама ЈНОФ-а, које су фебруара 1945. године биле формиране у свим земљама Југославије. Трећи разлог који је утицао на појаву ових странака несумњиво је одређен тежњом КПЈ, као владајуће снаге у систему, да омогући иживљавање политичких странака и политичких односа у свим оним југословенским земљама у којима је страначки живот имао неке традиције. На основу тог споразума, успостављена је веза између делова бивших грађанских странака, које нису одустајале од организационог реконституисања преко својих вођстава, с једне, и организације ЈНОФ-а Србије крајем 1944. године, с друге стране. На основу сарадње у оквиру ЈНОФ-а остварио је јединство на тај начин што су припадници свих грађанских странака и група које су пришле ЈНОФ-у морали да раде у његовим основним организацијама.

Склапање Београдског споразума представља прекретницу у коначном решавању политичких питања везаних за савезничко признање АВНОЈ-а и НКОЈ-а, а то је заправо значило признавање новог стања у Југославији, тј. признање тековина стечених у току народноослободилачке борбе и револуције народа Југославије.

На основу Београдског споразума између Јосипа Броза Тита, председника НКОЈ-а, и др Ивана Шубашића, председника Краљевске владе у Лондону, требало је, чим се претходно постигне пристанак краља Петра II Карађорђевића, приступити преношењу краљевске власти на Намесништво, које је ту имало да врши власт до одлуке Конституанте о облику државног уређења. Пре тога, Намесништво је требало да приступи образовању јединствене народне владе састављене од чланова НКОЈ-а и чланова Шубашићевог кохмитета.

Са Београдским споразумом сагласили су се највиши савезнички представници — Стаљин, за време Шубашићевог и Кардељевог боравка у Москви, и британски премијер Винстон Черчил још у току београдских преговора и по повратку др Шубашића у Лондон. У међувремену, на предлог Винстона Черчила, са споразумом се сагласно и председник Сједињених Америчких држава Франклин Д. Рузвелт. Тиме су окончане сметње, натежања и двоумљења Вашингтона да ЈП да призна ново стање у Југославији или не.

После ове сагласности, било је реално очекивати да ће сви споразуми бити брзо спроведени у дело. То је било и у

интересу уснешног окончања рата против фашистичке Немачке.

Држећи се ставова Београдског споразума, Врховни штаб и НКОЈ предузели су низ мера: приступили су мобилизацији свих снага на ослобођеној територији и ван ње, као и свих слојева народа, исцрпљених тешким и дугим ратом, за што скорије и ефикасније протеривање окупатора из Југославије и прикључење оних националних територија које до 1941. нису биле саставни део државне територије Краљевине Југославије. У том циљу већ 1. јануара 1945. године наредбом Врховног штаба НОВЈ формиране су Прва, Друга и Трећа армија НОВЈ од дотадашњих корпуса, дивизија и бригада. Седмог јануара формирана је и 11. ваздухопловна ловачка дивизија. Јединице ових армија, у садејству са авијацијом НОВЈ, развијале су, учвршћивале и шириле фронт према Немцима, усташама и домобранима у Срему, Босни, Барањи, Славонији, а друге формације НОВЈ чистиле су од преосталих непријатеља ослобођена подручја Црне Горе и Санџака.

Национални комитет ослобођења Југославије је, у сагласности са земаљским антифашистичким већима, предузимао разне мере које је у тадашњим приликама било могуће спровести. Залагао се за обнављање производње у рудницима и фабрикама, за почетак рада основних и средњих школа и Универзитета у Београду, за успостављање железничког и друмског саобраћаја, за рад народноослободилачких одбора и оживљавање рада масовних антифашистичких организација омладине, АФЖ, Народноослободилачког фронта итд. Револуционарни ентузијазам који је захватио широке народне масе омогућио је да се за релативно кратко време оправе и пуне у рад многе фабрике, руцници, предузећа, да се оправе десетине хиљада станова и кућа, школа, установа и др.

Упркос тим огромним напорима народа у земљи, краљ Петар II, по савету дела српске емиграције у Лондону, пре свега представника компромитованих политичких партија Краљевине Југославије, низом својих неодговорних, па и неуставних поступака, одуговлачио је са својим пристанком на Споразум Тито — Шубашић, стављао примедбе које је затим повлачио, „отпуштао“ Краљевску лондонску владу, дајући јој поново поверење; предузимао је акције без знања владе, сазивао конференције за штампу на које није долазио. На крају, без знања својих покровитеља, 11. јануара 1945. године одбацио је споразум Тито — Шубашић, не уважавајући облик намесничког већа и привремена законодавна овлашћења АВНОЈ-а.

Изјава краља Петра II изазвала је буру негодовања код свих југословенских народа. У Београду су, као и у другим местима ослобођене Југославије, на иницијативу ЦК КПЈ одржаване масовне демонстрације, на којима су демонстранти извикивали паролу против краља и његове издајничке политике. Истовремено, демонстранти су се изјашњавали за политику коју је спроводио АВНОЈ и НКОЈ, са маршлом Титом на челу.

Организацију демонстрација у Београду спровео је Месни комитет Партије. Свака партијска организација добила је у задатак да активира све ћелије, а оне своје чланове, са задат-

ком да на демонстрацију доведе што више грађана. Демонстрације су почеле увече 14. јануара 1945. године и трајале до наредног дана по подне.

На састанцима је истицано да реакционарни кругови у Лондону, на челу с краљем Пегром, покушавају да изврше удар на тековине стечене у току трогодишње борбе. Такође је истицано да они желе да прикажу народноослободилачки покрет као комунистички покрет, истичући да се у току борбе ништа није изменило. Наглашавали су да поступак краља Петра и његових једномишљеника за народе Југославије није изненађење, већ да је то наставак политике коју су исте снаге водиле до почетка рата, у току рата преко министра избегличке владе Драже Михаиловића, са жељом да се у унутрашње ствари Југославије умеша неко трећи, који би решио ствар у њихову корист.

У овој кризи, коју је изазвао краљ Петар II, Велика Британија се изјаснила за Београдски споразум, иако је Централни комитет КПЈ, приликом организовања демонстрација против краља Петра, полазио од претпоставке да је краљева опструкција била инспирисана од Велике Британије. Такво мишљење владало је и у неким британским срединама и међу јавним мњењем. Тек 18. јануара Винстон Черчил је нашао за потребно да у Доњем дому да изјаву којом је одбацио гласине да његова земља не стоји иза краљевог удара и да ће краљ, уколико не прихвати споразум Тито — Шубашић, бити дезавуисан и тиме лишити самог себе и последње шансе. Колико су краљева иступања пред светском јавношћу била „непромишљена“ и „детињаста“, говоре и небројени коментари објављени у страним листовима, као и карикатуре које су на његов рачун објављиване нарочито у штампи Велике Британије.

После изјаве Виистона Черчила у Доњем дому краљ Петар II нашао се усамљен, јер су се велики савезници сложили да се Београдски споразум — независно од краљевог одбијања — има спровести. Нашавши се под општим притиском, краљ Петар II је најзад, указом од 29. јануара 1945. године, пренео своју власт на Намесништво.

Док је Петар II настављао опструкцију, избегавајући да прихвати намеснике, др Иван Шубашић је допутовао — са члановима владе — 16. фебруара у Београд. По доласку др Шубашић није сазвао владу на заједнички састанак, али су чланови његове владе водили појединачне разговоре са потпредседником НКОЈ-а, Едвардом Кардељом. Он је тек 26. фебруара 1945. године сазвао кабинет у хотелу „Мажестик“, где је одсео. Шубашић је упознао чланове владе да НКОЈ жели да један од намесника буде Душан Симовић. Чланови владе нису се сложили са иредлогом НКОЈ-а. На седници су закључили да ипак треба сачекати да сам краљ потпише указ о посављењу намесника, што је он и учинио 2. марта 1945. године. Краљ Петар II је од шест кандидата, које су му споразумно предложили НКОЈ и краљевска влада, именовао три, и то: др Срђана Будисављевића, др Анту Мандића и Душана Серенца.

Три дана после именовања намесника дошло је до оставке краљевске владе и НКОЈ-а. Приликом подношења остав-

ке, председник НКОЈ-а Јосип Броз Тито, одржао је говор у коме је евоцирао рад НКОЈ-а од његовог формирања на Другом заседању АВНОЈ-а 30. новембра 1943. па до 5. марта 1945. године. У даљем излагању истакао је да је уверен да ће привремена влада Југославије исто тако јединствено, сложено и са успехом вршити свој задатак служећи народу, чувајући тековине народноослободилачке борбе као што је то чинио Национални комитет ослобођења Југославије. Привремена влада Демократске Федеративне Југославије формирана је 7. марта 1945. године од представника НКОЈ-а и представника краљевске владе др Ивана Шубашића.

Стварање јединствене владе дошло је као резултат великих војних победа НОВ и ПОЈ и других успеха народноослободилачког покрета и афирмације нове Југославије у свету са једне, и настојања избегличке владе и савезника, која су посебно формулисана на конференцији у Јалти, да дође до компромиса између краљевске владе и руководства НОП-а са друге стране.

Два дана после формирања, Привремена влада је обнародовала Декларацију коју је председник Тито прочитао преко Радио-Београда. У Декларацији су изнети: 1) политичка линија, принципи, програм и циљеви Привремене владе, једном речју основе унутрашње и спољне политике, с тим што је та линија наставак и продубљивање политике народноослободилачког покрета, јер се револуционарне тековине потврђују као узаконе чинице које чине „основу конструктивног рада владе“; 2) подвучена је, такође, решеност да се све снаге земље што јаче ангажују за победоносни завршетак рата и протеривање непријатеља; 3) улагање свих снага у привредну обнову; 4) даљи развој народне власти уобличен у систему НОО-а; 5) равноправност народа и решавање свих питања у узајамној сарадњи са федералним јединицама; 6) јачање, чување и проширење политичких права и грађанских слобода, без обзира што су рати услови спречавали да се она сасвим ефикасно остварују; 7) у Декларацији су наведене и извесне мере које је Влада намеравала да предузме у оквиру социјално-економског програма, које до тада нису тако изричито наглашаване у програмском и службеном иступању, као што су аграрна реформа, колонизација, питање сељачких дугова и социјалне политике, приликом решавања социјалних мера. Влада је, преко Декларације, имала да одржава најтежнији додир са синдикатима и задружним покретом; влада је узимала на себе обавезу да ради на томе да се све територије насељене југословенским живљем прикључе Југославији.

Најважније место у Декларацији односило се на усвајање и подржавање даљег револуционарног развоја, уз изричито наглашавање да ће Влада чувати тековине народноослободилачке борбе, под којима су се у првом реду подразумевали НОО-и и равноправност народа. Народнослободилачки одбори су у време доношења Декларације били једини облик државне власти који је функционисао на целом ослобођеном подручју. Равноправност народа била је већ остварена у пракси. У Декларацији је истакнута потреба стварања федералних влада, као неопходан услов националне равноправности народа Југославије. Декларација је у основи била документ

који се иоклаио са политичком платформом народноослободилачког фронта.

Формирањем Привремене владе Демократске Федеративне Југославије не само да су поново потврђене одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, већ су оне постале и „основа конструктивног рада владе“, што је било јасно изражено и кроз програм владе изнет у Декларацији. Негативне реакције на Декларацију долазиле су од старих снага које нису ни веровале да ће доћи до формирања јединствене владе, односно када је до тога дошло, биле су уверене да ће влада утицати на „умањење“ тековина народноослободилачке борбе, заузврат што је добијено међународно признање. Са објављивањем Декларације пропале су илузије да влада иде на стварање „трећег стања у земљи“, преко кога ће се модификовати постојећи систем. Државни и друштвени правац развита формулисана у Декларацији открио је, насупрот очекивањима старих снага, да влада није била компромис група и да је у својој политици полазила од платформе народноослободилачког покрета.

673

Према Београдском споразуму, структура нове владе предвиђала је председника, једног потпредседника и 26 ресора, и то: спољних послова, унутрашњих послова, народне одбране, правде, просвете, финансија, трговине и индустрије, саобраћаја, поште, телеграфа и телефона, шума, рудника, пољопривреде, социјалне политике, народног здравља, грађевина, обнове земље, исхране, информанија, колонизације, конституанте и шест ресора земаљских министарстава. Приликом формирања Привремене владе, извршене су незнатне измене. Уместо једног потпредседника изабрана су два, а изостављени су ресори исхране и обнове земље. После стављања увоза и извоза под надзор државе, основана је Управа спољне трговине. У даљој изградњи управног апарата основано је више нових установа: Законодавни савет, Контролно-рачунска комисија при Председништву Министарског савета, Државна комисија за ратну штету и Аграрни савет. Састав Привремене владе ДФЈ изгледао је овако: председник Министарског савеза и министар народне одбране маршал Јосип Броз Тито, потпредседник Министарског савета Милан Грол, потпредседник Министарског савета и министар за Конституанту Едвард Кардељ, министар иностраних послова др Иван Шубашић, министар без портфеља др Јосип Смодлака, министар унутрашњих послова Влада Зечевић, министар правосућа Франц Фрол, министар просвете Владислав Рибникар, министар финансија Сретен Жујовић, министар без портфеља др Јурај Шутеј, министар саобраћаја Тодор Вујасиновић, министар индустрије Андрија Хебранг, министар трговине и снабдевања инж. Никола Петровић, министар пољопривреде др Васа Чубриловић, министар шумарства Сулејман Филиповић, министар рударства Бане Андрејев, министар колонизације Сретен Вукосављевић.

У време када је Комунистичка партија Југославије недељиво држала власт у Јединственом народноослободилачком фронту, односно Народном фронту Југославије — појавиле су се у његовом саставу грађанске странке и групе. Појава ових група била је везана за стратегију руководећих снага

револуције у оквиру испуњавања Споразума Тито — Шубашић, у процесу специфичног признавања победе револуције. Национални комитет ослобођења Југославије и краљевска влада споразумели су се 16. јуна 1944. године на Вису, а у складу с одлукама АВНОЈ-а, да у том тренутку није било потребно истицати и заостравати питање краља и монархије, јер оно није представљало ометњу за сарадњу између Националног комитета ослобођења Југославије и владе др Ивана Шубашића, пошто су обе стране прихватиле да о коначном решењу државног уређења треба да одлучи народ после ослобођења земље. Влада др Шубашића обавезала се да изда декларацију у којој ће: „а) признати националне и демократске тековине извојеване од народа Југославије у току њихове трогодишње борбе, којима су постављени темељи демократском федеративном уређењу наше државне заједнице и праведна привремена управа земље посредством организација Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Националног комитета ослобођења Југославије као његовог извршног органа; ... б) да се упути позив целом народу да се све борбене снаге уједине с Народноослободилачком војском у јединствени фронт..." На основу споразума од 16. јуна 1944. године краљевска влада др Шубашића у Лондону издала је 8. августа 1944. године Декларацију.

Овај споразум, као што се види, отворено говори о демократском поретку, уједињавању свих патриотских снага за ослобођење Југославије, а гакоће и за разноврсни политички живот, мада се то изричито не каже, као ни у Декларацији.

Други споразум, од 1. новембра 1944. године, закључен између маршала Јосипа Броза Тита и председника краљевске владе др Ивана Шубашића у ослобођеном Београду, изричито предвиђа придржавање начела „уставности", како је то уобичајено у демократском свету. Уз овај споразум постојала су и два анекса, с тим што се у једном говори о слободи збора и удруживања. У овом анексу отворено се говори о гаранцији слободе избора, слободи збора и удруживања, као и о политичким партијама, значи плурализму политичког живота.

Иако су се политичке странке у одборима Јединственог народноослободилачког фронта формално водиле по ранијем страначком обележју, ЈНОФ није прихватао страначки плурализам у својој организацији, јер су сви чланови били дужни да прихвате јединствен програм и да се региструју као чланови ЈНОФ-а.

Јединственом народноослободилачком фронту почели су да прилазе од половине јуна 1944. године до марта 1945. године групе грађанских странака: Хрватске сељачке странке, Самосталне демократске страике, Југословенске републиканске странке, Савез земљорадника, Социјалистичке странке, групе „Напред", Народне сељачке странке. Укључивањем ових странака у ЈНОФ, њихов политички рад практично је стављен под контролу руководећих снага земље, то јест КПЈ. Политичка активност ЈНОФ-а умртвила је њихов политички рад и убрзала поделу чланства за и против друштвених промена које је доносила револуција. Легализовањем њиховог рада у оквиру ЈНОФ-а неутралисана је страна и домаћа непријатељ-

ска пропаганда која је нападала Једнопартијски систем као диктатуру комуниста.

Већи део политичара и страначких група који су пришли Јединственом народноослободилачком фронту, признавао је вођство комуниста и прихватао програм ЈНОФ-а. Најискренији сарадници ЈНОФ-а били су они који су учествовали у народноослободилачкој борби, односно они политичари који су се пре рата налазили у принципијелној опозицији, антифашисти и убеђени Југословени, затим политичари „русофилски расположени“ и они који су интимно осећали да је револуција победила и донела такве промене које гарантују једнака права свим народима и народностима у новој Југославији. Политику ЈНОФ-а следили су и политичари који су ЈОШ у емиграцији показивали наклоност и ширили истину о народноослободилачком покрету.

Поједине вође страначких група, које су пришле и прихватиле програм ЈНОФ-а, нису се одрекле својих ранијих уверења о организацији политичког живота. Још септембра 1944. године Драгољуб Јовановић процењивао је плурализам као најадекватнији облик политичког живота. У име задржавања страначког обележја, као противтеже издвојеним појединцима, он је износио да је Народна сељачка странка страначка целина у народноослободилачкој борби. Он је настојао да, насупрот радничкој класи, организује сељаштво. Ова схватања нису била нова за Јовановића, јер их се придржавао и у предратној политичкој борби. Она су била слична схватањима Божидара Маговца у Хрватској, у првој половини 1944. године. С обзиром на време у коме су се јављале, њихова је тежња била да се страначке организације сачувају као целине и да као самосталне лакше постигну споразум с Комунистичком партијом Југославије.

Грађанске групе које су пришле ЈНОФ-у, нису биле компактне. Оне су од првог дана наставиле борбу за и против безрезервне сарадње с Комунистичком партијом Југославије, што је довело до поделе на „леве“ и „десне“, и то нарочито у Савезу земљорадника и у Народној сељачкој странци.

У политичком животу земље, ван Јединственог народноослободилачког фронта, постојали су Демократска странка Милана Грола и фракцијски делови странака чији чланови нису подржавали политику ЈНОФ-а. Гролови демократи су на легалној основи покушавали да окупе противнике система и настављања револуције. Њих су подржавале фракције и појединци Самосталне демократске странке, Југословенске републиканске странке и Савеза земљорадника. Предвођени Миланом Гролом, они су сматрали Споразум Тито — Шубашић видом поделе власти између „прогресивних“ снага и комуниста. Представници ове групе изражавали су резерве према решењем националном питању у револуцији и федеративном уређењу земље, уносили сумњу и малодушност у могућност самосталне обнове земље, обезвређивали нова начела организације власти, с позивом на формалну демократију и процедуру.

Под притиском Народног фронта Југославије, с једне, и уверен да ће пробудити интерес Запада за унутрашњи развитак у Југославији, с друге стране, Милан Грол подноси 20. августа 1945. године оставку на положај потпредседника вла-

де ДФЈ. Са Гроловом оставком и изјавом краља Петра II Карађорђевића о повлачењу овлашћења краљевским Намесницима, почео је притисак старих снага на Народни фронт и тековине народноослободилачке борбе.

Колико је Милан Грол заобилазио национални развитак и његово државноправно решење, показује његова изјава дата непосредно после формирања Привремене владе Демократске Федеративне Југославије. У изјави се фигуративно изражавао о „нераскидивој вези Мораве и Вардара“, чија ће се „формула“ наћи тек на „слободно изабраној Конституанти“. Грол је, у ствари, негирао националну индивидуалност Македоније. Грол се није изјашњавао ни о Црногорцима као о посебној националности. Он је чак исгицао да се аргументи за једно — не само самоуправно, него и федерално — издвајање Црне Горе не могу изразити у замишљеној народности ни економски ни национално.

На оваква Гролова схватања, која у крајњој линији негирају национални интегритет Македоније, не водећи истовремено рачуна о Црногорцима као националној посебности, надовезивали су се хегемонистички погледи о водећој нацији у оквиру федерације, резерве кад је у питању федерација уопште, као и постизање политичког јединства земље кроз вишестраначки политички систем.

Поред постојећих друштвенополитичких организација, са ослобођењем већег дела земље и Београда, створени су услови за формирање Јединствених синдиката Југославије. Иницијативу за њихово формирање дао је Централни комитет КПЈ децембра 1944. године, преко националних и покрајинских руководстава Партије. Акција за организовање јединствених синдиката започела је у Београду децембра 1944. године.

Укључивањем радника у општенародни политички покрет, Јединствени народноослободилачки фронт, у предузећима и радионицама оживео је политички живот. Појачана политичка активност омогућила је сваком раднику да схвати општенародни интерес, који је постао и његов „класни“ интерес. Преко конференција, састанака радних група и зидних новина, радници су се упознавали са основним задацима производње, с политичком ситуацијом у земљи и иностранству. Такав непосредни прилаз умногоме је допринео подизању свести радничке класе и преношењу радног полета на шири круг радних маса.

Стварањем радничких одбора ЈНОФ-а по предузећима и фабрикама, остварен је први вид организоване делатности радничке класе у ослобођеним крајевима Југославије и у Београду. Радници су, под њиховим руководством, за врло кратко време постигли значајне резултате у обнови фабрика, предузећа, рудника, саобраћаја и др.

Услови под којима је обнављана земља захтевали су од радничке класе велике напоре, дисциплину и свест. За остваривање тих задатака било је неопходно потребно приступити оснивању широке масовне организације радника, која би, поред решавања актуелних привредних питања, решавала и њихова материјална, социјална, политичка и културна питања и штитила економске интересе радничке класе. Услови за

оснивање такве организације постојали су крајем 1944. године, када је био ослобођен већи део земље са Београдом.

Акција за организовање јединствених синдиката започела је у Београду. Градски раднички одбор ЈНОФ-а Београда одржао је, 27. децембра 1944. године, конференцију којој су присуствовали секретари фабричких и рејонских одбора ЈНОФ-а. На конференцији је разматрано питање оснивања јединствених радничких синдиката и донета одлука да се приступи њиховом оснивању. Конференција је изабрала сазивачки одбор од 18 чланова за припрему великог збора свих београдских радника, намештеника, комуналних и државних чиновника, на којем би био изабран акциони одбор за оснивање јединствених синдиката Југославије. Истог дана, Одбор је донео одлуку да се велики збор београдских радника одржи 31. децембра 1944. године. У вези с том одлуком, сазивачки одбор је издао проглас радничкој класи Београда, у коме је позвао раднике да учествују на великом збору где ће бити изабран акциони одбор.

Велики збор београдских радника одржан је 31. децембра 1944. године, на тргу Славија. Збору су присуствовали, поред 15.000 београдских радника, и представници радника из најважнијих радничких центара Србије (Ниша, Лесковца, Крагујевца, Краљева и др.), Словеније и делегације народноослободилачке војске са фронта. На збору су изнети задаци које пред радничку класу Југославије поставља КПЈ, народна власт и ЈНОФ, у обнови и изградњи земље. Прихвативши постављене задатке, Збор је донео резолуцију у којој је позвао радничку класу Југославије да узме активног учешћа у обнови и изградњи земље, у којој се, између осталог, каже: „Како рат још није завршен, ипак су створени сви услови за стварање и изградњу моћног јединства радничког синдикалног покрета Југославије... Нова Југославија пружа могућност најширим народним масама да први пут узме судбину у своје руке, да изграде себи нову отаџбину, каква одговара њиховим интересима и жељама најснажније израженим у борби против туђинских фашистичких завојевача и њихових слугу... Пред земљом још увек стоји као најглавнија задаћа мобилизација свих снага за што брже уништење окупатора и његових помагача, а за ослобођење наше домовине.”

Збор је, на крају рада, изабрао Акциони одбор за организовање јединствених синдиката Југославије. У одбор су изабрани: Радоје Дакић, Сгеван Петровић, Богољуб Константиновић, Љупче Борђевић, Војо Срзентић, Драга Стефановић, Михаило Швабић, Василије Петровић, Мирослав Урошевић, Душан Петровић, Душан Шијан, Милосав Милосављевић, Живорад Букић, Риста Стефановић, Радован Милијановић, Наталија Лабудовић, Гојко Берберовић, Петар Зечевић, Миладин Михајловић, Даница Галовић, Иван Голуб и Лазар Грујић.

Акциони одбор добио је задатак да приступи обнављању синдиката у Србији, по свим струкама, и успостави везу са радницима осталих федералних јединица у циљу стварања јединствених синдиката Југославије. Према директиви ЦК КПЈ ова иницијатива за обнављање синдикалних организација требало је да потекне од самих радника, а зборови се организују у Скопљу, Новом Саду, Сплиту и другим местима

где постоје услови. Спровodeћи директиву ЦК КПШ, национална и партијска руководства организовала су зборове радника на којима су изабрани делегати за оснивачку конференцију синдиката.

Акциони одбор је, већ 1. јануара 1945. године, одржао оснивачку седницу, на којој је за председника Акционог одбора изабран Радоје Дакић, за потпредседника Павле Павловић и Лаза Стефановић, за секретара Душан Петровић-Шане и за благајника Михаило Швабић. На седници су изабрани делегати којима је стављено у задатак да упознају Повереништво за социјалну политику и маршала Југославије Јосипа Броза Тита са одлуком великог збора београдских радника о формирању јединствених синдиката Југославије.

На конференцији је Акциони одбор, саобразно одлуци великог збора, донео одлуку да се приступи сазивању конференције појединих струка, избору делегата и упису чланова у синдикате. Акциони одбор је решио да се призна чланство свим радницима који су раније били чланови Независних синдиката, Уједињеног радничког синдикалног савеза (УРСС) и Општег радничког савеза. Такође је одлучено да сва имовина, како покретна, тако и непокретна, која је била својина ранијих синдиката и радника, припадне према струкама њиховим синдикатима.

Другог јануара 1945. године изабрана делегација посетила је маршала Тита и водила разговор о оснивању јединствених синдиката Југославије. На крају разговора маршал Тито је, у своје име и у име Националног комитета ослобођења Југославије, обећао да ће пружити подршку у напорима за побољшање положаја радника и потпомоћи њихову иницијативу за стварање јединствених синдиката.

Јединствени синдикати Југославије, иако у формирању, од првог дана су се придружили синдикалним организацијама савезничких земаља у настојању да се повежу све синдикалне организације слободољубивих земаља, како би наша радничка класа успешно учествовала у остваривању трајног мира у свету, улажући све своје снаге у борбу за доследно искорењивање фашизма и свих његових остатака, за подизање животног стандарда како у међународним, тако и у националним оквирима. У том циљу, Акциони одбор јединствених синдиката Југославије је упутио, 11. јануара 1945. године, Британско-совјетској комисији за сазив међународне синдикалне конференције у Лондону захтев да се југословенским синдикатима омогући рад у Међународној синдикалној конференцији, која је заказала свој рад од 6. до 17. фебруара 1945. године у Лондону. Међутим, представници британских тредјуниона, Валтер Ситин и Дојтрине, који су у исто време били чланови британско-совјетске комисије за сазив Међународне синдикалне конференције, с неповерењем су гледали на развој синдикалног покрета у новој Југославији. Ситин и Дојтрин покушали су да се директно умешају у синдикални покрет радничке класе Југославије на тај начин што су тражили да један од југословенских делегата буде Богдан Крекић, човек у кога су имали поверења. Делатност Богдана Крекића, у току народноослободилачке борбе, разоткривена је до краја тек на процесу Дражи Михаиловићу. Међутим, њего-

ва ранија социјалдемократска схватања, како се види из телеграма Валтера Ситина, била су итекако позната представницима Запада.

Општеземаљска синдикална конференција Јединствених синдиката радника и намештеника Југославије одржана од 23. до 25. јануара 1945. године, и на њој је изабрано 5 делегата за Међународну синдикалну конференцију, на челу са Буром Салајем. Према кључу који је одредила Комисија за сазив међународне синдикалне конференције, југословенски синдикати имали су право да изаберу 3—4 делегата.

Међународна синдикална конференција одржана је од 6. до 17. фебруара у Лондону и на њој су решавана многа значајна питања из међународног радничког покрета: помоћ синдиката савезничким армијама и завршним ратним напорима, став радничких синдиката према Уједињеним нацијама, учешће радничких синдиката на мировним конференцијама, стварање подлоге за међународну радничку синдикалну организацију, учешће синдиката у послератном развоју мирнодопског живота и обнове порушених земаља. Југословенска синдикална делегација, која је на конференцији учествовала равноправно са свим осталим делегацијама, знатно је допринела конструктивном раду међународне организације.

Акциони одбор за формирање јединствених синдиката сазвао је 23. јануара 1945. године у Београду Општеземаљску синдикалну конференцију Јединствених синдиката радника и намештеника Југославије. Конференција је одржана у присуству 123 делегата, са решавајућим правом гласа од 144 позваних делегата. Делегати који нису присуствовали конференцији у већини случајева били су спречени да дођу због разрушеног саобраћаја, недостатка превозних средстава и ратних операција које су вођене у њиховим крајевима. Поред делегата из радних колектива са ослобођених територија и из неослобођених крајева, Конференцији су присуствовали представници Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије, представници Врховног штаба НОВЈ, представник Повереништва за социјалну политику Националног комитета Југославије и представник Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (АСНОС).

Конференција је разматрала питања: задаци јединствених синдиката у новој етапи народноослободилачке борбе; организациона структура јединствених синдиката; јединствени синдикати и социјално-политичка питања и културно-просветни рад и синдикална школа.

Разматрајући привредно стање у земљи, Конференција је поставила пред синдикалне организације следеће задатке: да изврше мобилизацију радничке класе у јединствену организацију која би усмерила све своје снаге на обнову оштећене и разрушене привреде, пружила свестрану помоћ фронту у циљу коначног ослобођења земље, под основном паролом Партије: „Све за фронт — све за победу над фашизмом.“ У склопу ових задатака, синдикалним организацијама препоручено је да организују и развију нови однос према раду, организују такмичења, развијају самоиницијативу радника у радионицама, предузећима и на сваком радном месту, учврсте

радну дисциплину, воде борбу против сваког „забушавања и саботирања“ у привреди.

Исто тако, Конференција је поставила велике задатке у области радног законодавства и социјалног осигурања. У Краљевини Југославији постојало је више закона и уредаба које су одређивале радне односе и заштиту радништва (Закон о заштити радника, Закон о радничким повереницима и радничким коморама, Закон о минималним надницама, Уредба о арбитражи и др.). Сви ти закони и уредбе нису пружали потпуну и сигурну заштиту радницима од немилосрдног експлоатисања капиталиста и од глади у случају да остану без посла. У новој Југославији ти закони су престали да важе. Конференција је поставила задатак да се изradi основни закон о раду, у коме би били заступљени сви елементи радног законодавства: правила и дужности радника; плаћени годишњи одмор за све раднике и намештенике; изједначавање рада жене са радом мушкараца — „за једнак рад једнака плата“; заштита мајки, омладине и деце, обезбеђење закључења уговора тамо где то захтевају синдикалне подружнице.

Иако су сви ови захтеви били у духу новог система власти, приступ њиховом решавању није био могућ због тешке привредне ситуације у земљи. Делегати Конференције направили су ограду код завођења 8-часовног радног дана, давши могућност предузећима да за краће време могу продужити радно време, уколико то потребе налажу. Међутим, за решавање постављених задатака, у првом реду годишњег одмора, била су потребна материјална средства, којима народна власт у време заседања Конференције није располагала. Ипак, те су одлуке биле полазна основа народне власти и синдикалних организација за решавање тих питања.

У циљу решавања материјалног положаја радника, Општеземаљска синдикална конференција поставила је захтев за доношење уредбе о регулисању радничких и намештеничких надница, која би донекле решила материјални положај радника и онемогућила приватне послодавце да закидају радничке наднице и намештеничке плате. У циљу заштите радничких интереса, истакла је потребу оснивања радничких установа, у првом реду радничких повереника, који би представљали радничку класу пред управом предузећа и приватним послодавцима. Они би добили задатак да врше контролу извршења производног плана, утрошка материјала, штитећи материјалне и социјалне интересе радника и намештеника, и слично.

Посебну пажњу Конференција је поклонила питању социјалног осигурања радника и намештеника и констатовала да је социјално осигурање у Краљевини Југославији било разбијено, непотпуно и неефикасно, а да је у току рата још више разбијено и материјално упропашћено. Уочивши ове проблеме, Конференција је донела закључак да се социјално осигурање свих категорија расформира, а затим организује у централну осигуравајућу установу, која би преузела све послове јавних и засебних установа социјалног осигурања. У случају болести, несреће, старосги, инвалидности, смрти и незапослености, осигуравање свих категорија уредило би се тако да потпуно служи интересима осигураника. И ова одлука, као

и одлуке из радиоог законодавства, захтевала је велика материјална улагања и била скопчана са решавањем других социјалних питања (заштита мајке и детета, деце, радничке омладине и др.). Посебну бригу требало је посветити ратним инвалидима којима је, поред осигурања ренте, требало омогућити и оспособљавање ~~31~~ рад који ће одговарати њиховој телесној конституцији и физичким могућностима.

Конференција је, такође, иоставила као неопходно за будући рад синдикалних организација стручно и марксистичко образовање радника и намештеника. У вези с тим, поставила је задатке да се: организује излагање синдикалне штампе, формирају културно-уметничке установе, приступи организовању у свим фабрикама и радионицама радничких културно-просветних клубова и формирању разгласне станице. Посебну пажњу посветила је уздицању кадрова, формирању синдикалних школа и курсева. Одлучила је да се покрене лист „Рад“, као централни орган Главног одбора ЈСРНЈ.

Општеземаљска синдикална конференција осудила је предратне „цепаче“ радничког покрета, прихватила одлуку Другог заседања АВНОЈ-а и решила да установи сарадњу са синдикалним покретима савезничких земаља.

На основу закључака које је донела у резолуцијама, Конференција је издала Проглас радничкој класи Југославије у којем их је позвала да прихвате закључке Конференције и приступе њиховом извршавању.

На крају, Конференција је донела Привремени статут Јединствених синдиката и радника и намештеника Југославије, којим су утврђени основни принципи и организациона структура Јединствених синдиката. Конференција је, на основу Привременог ртатута, изабрала Главни одбор ЈСРНЈ у који су изаорани: Буро СалаЈ, Лазар Стефановић, Радоје Дакић, Буро Шнољарић, Тоне Фајфер, Аспарух Корубиновски, Сава Медан, Лазар Плавшић, Пепца Кардељ, голко Берберовић, Франц Светек, Михаило Швабић, Богдан Крекић, Душан Петровић, Пашага Манжић, Нван Божовић, Адам Катић, др Јерко Радмиловић, Риста Стефановић, Борис Петровски, Албин Випотник, Михаило Миловановић, др Милош Поповић, Иса Јовановић, Воја Срзентић, Франц Лескошек, Јосип Цазин и Н. Калеша.

Основни принцип новостворене јединствене синдикалне организације био је добровољност учлањивања у синдикалну организацију, изборност и демократски централизам у коме сваки савез и земаљскн одбор задржава аутономност, скупља чланарину, организује раднике — синдикате и др. У општој организацији ЈСРНЈ био је усвојен двојни систем: вертикални и хоризонтални. Овај систем изражавао је организацију по струкама (професионалним савезима) са централним управама савеза, месним одборима и подружницама у предузећима, док је хоризонтални обухватао рад главних одбора по републикама, месним синдикалним већима, која су обједињавала рад свих месних одбора и свих подружница у једном месту, и као врховно руководство синдикалне организације, Централни (Савезни, Главни) одбор јединствених синдиката.

Основне јединице ЈСРНЈ су подружнице. Оне се формирају у центрима рада и производње, чиме је омогућавана ди-

ректна интервенција синдиката V сектору привреде. Подружнице су стваране у предузећима са преко 15 чланова, а у бројно слабијим јединицама формирана су „платишта“. У синдикалним подружницама постојали су разни сектори рада: сектор за тарифе, такмичења, проналаске, заштиту рада, социјално осигурање, културно-просветни, фискултурни и спортски рад. При свим секторима рада формиране су комисије, изузев код фискултурне, где је постојао референт.

Стварање Јединствених синдиката Југославије, насупрот другим друштвено-политичким организацијама (Народном фронту, Антифашистичком фронту жена, Уједињеном савезу антифашистичке омладине), које су стваране у току рата, извршено је пред крај рата, односно пошто је ослобођен већи део земље.

Стварањем Јединствених синдиката разбијен је јаз који је постојао у Краљевини Југославији између радника и намештеника. У синдикалне организације учлањују се радници и намештеници без обзира на положај и функцију које обављају. Синдикат је ишао дотле да је учлањивао готово све запослене: квалификоване и неквалификоване раднике, интелектуалне и мануелне раднике, приватне намештенике и државне службенике. Организација је, поред индустријских, обухватила и пољопривредне раднике. Иако масован, синдикат није био пандан Народном фронту, већ само део ове опште, народне организације и политичке основе народне власти. Као ванпартијска организација, ЈСРНЈ је требало да повезује Партију са радничком класом, нарочито на плану привреде.

Руководећа улога Партије, преко синдиката, огледала се у два правца: прво, ниједна важнија одлука о синдикату није могла да се донесе без сагласности КПЈ, и друго, руководећу позицију у организацији Партија је остваривала преко својих чланова који су радили у синдикатима.

У новоствореним условима рад синдикалних организација знатно се изменио и проширио. Поред активног суделовања у обнови разрушене привреде, синдикалне организације добиле су и задатак да помажу и подстичу народну власт у решавању економских, социјалних и културних питања, која су пре рата занемаривана или се њима посвећивало врло мало пажње. У решавању тих питања Јединствени синдикати су од првог дана активно сарађивали са органима народне власти и другим друштвено-политичким организацијама.

КОНСТИТУИСАЊЕ СРБИЈЕ КАО СЛОЖЕНЕ ФЕДЕРАЛНЕ ЈЕДИНИЦЕ

Ослобођењем источних делова Југославије са Србијом, Македонијом, Војводином и Београдом у јесен 1944. године, НОВЈ је добила ново стратегијско упориште за окончање рата и нове изворе за попуњавање постојећих и стварање нових јединица. Велике победе НОВЈ осујетиле су покушај четника да изврше општу мобилизацију у Србији, септембра 1944. године, и присиле Дражу Михаиловића да напусти Србију. Оне су, такође, развејале ранија предвиђања дела британских официра при највишим штабовима НОВЈ, да ће с продором јединица НОВ у Србију она постати поприште грађанског рата. Насупрот томе, народноослободилачка борба у Србији доживљава плим у која настаје дејствима нараслих српских јединица НОВ, продором снага НОВЈ из Сашдака и Босне, појачаном активношћу организација и присталица народноослободилачког покрета. Помеиути чиниоци, повезани с доласком трупа Црвене армије на тло Југославије, на основу претходне сагласности НКОЈ-а, изневерили су наде спољних и унутрашњих снага које су рачунале на грађански рат, мекеж, „опструкцију“ великих размера и наступање привредног хаоса. Међутим, то не значи да су идеолошка и политичка предубеђења која су владала у неким британским круговима о коренима привржености монархији народа Србије и антипартизанском незадовољству у њој нестала преко ноћн. На другој страни, у оквирима народноослободилачког покрета, сасвим су истиснуте сумње у политику западних савезника подгреване британским мешањем у Грчкој и боравком мисије САД, на челу с пуковником Макдаулом, код Драже Михаиловића.

Предвиђајући скоро ослобођење Београда, највиши политички и војни органи нове Југославије: АВНОЈ, НКОЈ, ЦК КПЈ, УСаОЈ, СКОЈ, АФЖ и Врховни штаб, одлучили су почетком октобра 1944. године да с Виса прећу на слободну територију Србије. Чланови руководећих тела пребачени су, неколико дана пре ослобођења Београда, авионом преко Барија на аеродром код Ваљева. Из Ваљева су прешли у Аранђеловац, а затим у ослобођени Београд. Из Вршца је у Београд, после неколико дана, стигао и председник НКОЈ-а и командант Врховног штаба НОВЈ Јосип Броз Тито.

Рад највиших државних и партијских руководстава започео је у граду тешко оштећеном од немачких (1941) и савезничких бомбардовања (1944), немачких разарања при повлачењу и последица тек завршених борби. Мада се живот у граду брзо обнављао уз помоћ војних органа и политичких орга-

низација, које су несебично помагали и подржавали грађани и омладина, услови за рад били су доста тешки. Рад НКОЈ-а и других органа власти ослањао се на претходна искуства, стечена у рату, путем састанака НКОЈ-а и Председништва АВНОЈ-а, односно њихових чланова у Јајцу, на Влашићу и Рогу, у Дрвару и на Вису. Прелазак највиших органа нове Југославије у ослобођени Београд означио је почетак плодне законодавне делатности АВНОЈ-а од новембра 1944, а на другој страни рад на стварању централног државног апарата и управе.

Ослобођењем Београда стекли су се и услови за одржавање Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије. Припреме за одржавање скупштине, започете у претходном периоду, настављене су у ослобођеном Београду. Скупштина је заказана за 9. новембар 1944. године у Београду, и радила је закључно са 12. новембром 1944. године. За Велику антифашистичку народноослободилачку скупштину Србије изабрано је 989 посланика, од којих је заседању присуствовало 883.

На Скупштини је истакнуто да се од Србије очекује да својим природним богатством подмири потребе војске и народа у исхрани и снабдевању, нарочито у оним крајевима где је рат за собом оставио праву пустош, становништво било изложено гладовању и без средстава да подигне порушене домове, обнови уништено сточарство, лишено најпотребнијег алата за обраду земље и за ма какву градњу.

Као најактуелније, постављено је питање исхране војске и народа. Храну су организовано и плански преузимали народноослободилачки одбори путем откупа, реквизиције или конфискације. Откуп се морао вршити директно или преко задружних организација. Према народним непријатељима није се имало, нити се смело имати, милости. Руководећи представници народноослободилачког покрета Србије нарочито су инкриминисали националну издају четника Драже Михаиловића, шовинизам, а на другој страни актуелну појаву шпекулације и црне берзе. Од народа је тражено да узме најактивније учешће у прогањању шпекуланата и да их преко одбора народноослободилачког фронта онемогући у њиховој делатности и преда суду. Народнаослободилачки одбори задужени су да, поред организације посла око исхране, преузму бригу о породицама погинулих партизана, инвалидима, породицама пострадалих у рату и породицама бораца у народноослободилачкој војсци. НОО су, такође, задужени да организују и расподелу радне снаге, набавку и расподелу семена, алата и теглеће стоке. Одбори ЈНОФ-а и масовне антифашистичке организације морале су мобилизацији да допринесу давањем објашњења и пропагандом. Приликом мобилизације радне снаге подсећало се на искуство омладинских и женских ударних радних бригада са слободне територије Јабланице, Босанске Крајине и Лике које су се такмичиле са борацким бригадама на фронту. У Србији се у јесен 1944. године подсећало на стари обичај мобе, који се састојао у организовању притицања суседа у помоћ пострадалима или породици с недовољно радне снаге.

У току рада Скупштина је донела Декларацију и више одлука, а на крају рада изабрала 279 посланика за Антифашистичку скупштину народног ослобођења Србије и за Председништво 40 чланова. За председника Председништва АСНОС-а изабрала је др Сенишу Станковића, за потпредседнике Александра Ранковића, Станоја Симића и Радована Грујића, а за секретара Петра Стамболића.

Првом одлуком Скупштина је утврдила да је Главни народноослободилачки одбор Србије у току трогодишње народноослободилачке борбе прерастао из највишег органа борбеног јединства Србије у привремени врховни орган народне власти Србије и да је руководио остваривањем борбеног јединства народа и изградњом народне власти у Србији, у борби против фашистичког окупатора и његових помагача.

У ставу два ове одлуке Скупштина је у потпуности одобрила и потврдила рад Главног народноослободилачког одбора Србије у току трогодишње народноослободилачке борбе.

Другом одлуком, Велика антифашистичка скупштина народног ослобођења је, на основу права српског народа да сам одлучује о својој судбини и да своју власт организује по слободној вољи, а у сагласности са одлуком Другог заседања АВНОЈ-а, одлучила да се Главни народноослободилачки одбор Србије прошири и реконструише у Антифашистичку скупштину народног ослобођења Србије (АСНОС), која ће бити највише законодавно тело и извршно народно представничко тело, носилац суверенитета народа и федералне Србије и Врховни орган државне власти демократске Србије, као равноправне јединице Демократске Федеративне Југославије. Друга тачка ове Одлуке предвиђала је да ову прву антифашистичку скупштину народног ослобођења Србије бира Велика антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије на свом садашњем сазиву и да у њу мора бити изабрано најмање 250 народних посланика. Одлуком је, такође, било предвиђено да ће се касније скупштина бирати непосредно на изборима. Овом одлуком регулисана је и организациона структура АСНОС-а, њен карактер, састав и функције. Одлучено је да АСНОС бира Председништво које се састоји од председника, три потпредседника, једног секретара и најмање 25 чланова Председништва. АСНОС је спроводио власт на својим редовним и ванредним сазивима, а у времену два сазива преко свог Председништва. Извршна власт припадала је АСНОС-у преко Председништва и народне власти Србије. Овом одлуком Велике антифашистичке скупштине предвиђено је да Председништво АСНОС-а ради преко посебних одсека за поједине гране државне управе.

У Декларацији Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине истиче се да је V оружаном устанку против фашистичког окупатора и његових сарадника српски народ, од првог часа, пружио братску руку свим југословенским народима, гледајући у њима равноправне народе и свестан да до свог националног ослобођења може доћи једино у заједничкој борби са њима.

У тачки три Декларације стајало је да је ово јединство дошло до изражаја и на Другом заседању АВНОЈ-а, чије су одлуке донете уз пуну сарадњу и једнодушност народних

представника Србије. Чврсту основцу тог братства и јединства сачињавало је начело да сваком јужнословенском народу припада право самоопредељења и право да се добровољно уједини са другим народима. На тој основи, одлуком Другог заседања АВНОЈ-а, сви народи Југославије добровољно су се ујединили у нову братску заједницу, своју заједничку домовину, Демократску Федеративну Југославију.

Велика антифашистичка скупштина је у тачки четири Декларације истакла да одлуке Другог заседања АВНОЈ-а одговарају животним интересима српског народа и Србије и да у потпуности одобрава и потврђује рад представника Србије на Другом заседању АВНОЈ-а. Такође је истакла да ће се српски народ и даље непоколебљиво борити за учвршћење и потпуно остварење одлука Другог заседања АВНОЈ-а, јер је то његова гаранција да ће Срби и Хрвати, Словенци, Македонци и Црногорци, а исто тако и Муслимани бити срећни и задовољни у таквој слободној, истински демократској и братској заједници равноправних народа. У Декларацији се даље каже да је народ Србије, у току три и по године своје ослободилачке борбе, био најближи сведок и непосредна жртва свих злочина и зверстава који су се чинили у име монархије. Да народ Србије одлучније него икада стоји данас на принципу пуног суверенитета народа и жели да уклони све сметње осигурању и развоју истинске демократске народне власти и очувању свог, великим жртвама плаћеног јединства и братства са осталим југословенским народима.

Истовремено, АСНОС је донео одлуку о оснивању Привредне банке Србије. Њен задатак био је да прикупља средства која ће се употребити за окончање ослободилачког рата, за обнову земље и изградњу државе.

У духу одлуке АВНОЈ-а, Скупштина је донела одлуку о оснивању Земаљске комисије за испитивање злочина окупатора и његових помагача. Задатак комисије био је да у свему сарађује са Државном комисијом за испитивање злочина окупатора и његових помагача, која је образована при Националном комитету ослобођења Југославије. На основу одлуке Председништво АСНОС-а имало је да именује председника и потребан број чланова комисије.

Скупштина је донела одлуку о установљењу специјалног суда за суђење злочинима против српске националне части, који ће преко својих одељења судити на целој територији Србије сваком лицу које је за време непријатељске окупације починило злочин или преступ против српске националне части. Овај суд је судио за оне злочине и преступе учињене против националне части који се нису могли квалификовати као велеиздаја или као помагање окупатору у вршењу ратних злочина. Суд је изрицао казне о губитку националне части, која је укључивала губитак грађанске части; казну лаког или присилног рада и казну конфисковања имовине. Казна губитка националне части могла је бити временски одређена или доживотна, а присилног рада ограничена највише до десет година.

Суд за суђење злочина и преступа против српске националне части изабрала је Велика антифашистичка скупштина

и састојао се од 27 чланова. Овај суд радио је до лета 1945, само на територији Србије.

Непосредно после Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије, одржана је 14. новембра 1944. године скупштина Јединственог народноослободилачког одбора фронта Србије (ЈНОФ-а), којој су, поред новоизабраних посланика Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије, присуствовали и делегати ЈНОФ-а. Конференција је прихватила циљеве и задатке АСНОС-а и дала организациони облик већ постојећем Јединственом народноослободилачком фронту као саставном делу општег народноослободилачког фронта у Југославији. Осврћући се на питање грађанских партија, конференција је истакла да је само ЈНОФ у стању да окупи људе разних народности, вероисповести, разних политичких погледа, да оствари јединство свих родољуба, жена, омладине и реализује јединствен програм за све народе и народности у Југославији. На скупштини је усвојено јединствено становиште да је борба коју је водио српски народ била борба за његову националну и политичку слободу. С обзиром на моменат те борбе, наглашена је потреба да се свим силама ударнички ради на томе да се уједине све снаге народа у текућој борби. У тренутку када су ударани темељи будућем новом политичком животу српског народа, тражило се да се сви „исправни“ и родољубиви грађани нађу у ЈНОФ-у.

Скупштина је изабрала Главни одбор од 81, Извршни одбор од 33 и Пленум од 48 чланова. За председника је изабран Станоје Симић, за првог и другог потпредседника Сретен Жујовић и Милан Смиљанић, а за секретара др Благоје Нешковић.

На скупштини су, као главни циљеви ЈНОФ-а, истакнути: настављање рата до победе, обнова земље и даља изградња државне власти.

Ови циљеви и задаци ЈНОФ-а разрађени су у Декларацији о политичкој основи Народнослободилачког фронта, која је усвојена на седници Извршног одбора ЈНОФ-а од 31. децембра 1944. године. У Декларацији је политичка основица снага у ЈНОФ-у дефинисана на следећи начин: мобилизација свих снага Србије за окончање ослободилачког рата против окупатора и његових сарадника; активно учешће у решавању свих задатака које поставља окончање ослободилачког рата против окупатора и његових сарадника; активно учешће у решавању свих задатака које поставља окончање ослободилачког рата; активно учешће у одбрани националних и демократских тековина народноослободилачке борбе и учествовање у изградњи народне власти; учвршћивање братства и јединства српског народа са осталим народима Југославије у равноправној заједници народа — Демократској Федеративној Југославији — на основу права сваког народа на самоопредељење у духу одлука АВНОЈ-а и Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине Србије; изградња народноослободилачке власти од села до врховних државних органа на најширој демократској основи, кроз активно учешће и контролу народа, као и успостављање основних демократских права грађана, осим за оне који су сарађивали са окупатором, као и за оне који су довели до слома Краљевине Југо-

славије; уклањање из државног апарата ооарадника и помагача окупатора; обнова привредног живота, планско подстицање државног и приватног сектора привреде у циљу мобилисања свих средстава, снага и способности за окончање рата и за развитак привреде; обавеза да ће се, без обзира на политичко уверење, радити на васпитању маса у духу јединства у борби за општенационалне интересе; обавеза за све групе, странке и појединце, који су сачињавали Јединствени народноослободилачки фронт, да ће радити сагласно на решавању свих питања која су произилазила из ове политичке основице. Тачка десет Одлуке Извршног одбора предвиђала је обавезу да се ова Декларација примењује за све чланове ЈНОФ-а.

Анализа овог документа упућује, пре свега, на сагледавање прилика у Србији у време када је Декларација донета. Док је на једној страни несумњиво да је руководство ЈНОФ-а тежило да прошири сасгав организације на све патриотски расположене грађане, дотле је на другој страни јасно да у ЈНОФ-у није могло бити места оиим грађанима који су у току рата сарађивали са непријатељем и оним категоријама грађана који нису били у стању да увиде да се у току народноослободилачке борбе битно изменила друштвено-политичка ситуација и да се на политичкој сцени налазила нова руководећа политичка снага. Декларација је посебно заостравала питање унутрашњег јединства народноослободилачког фронта, које се у ситуацији крајем 1944. године постављало у много јачем степену него крајем 1943. године. У јесен 1944. у ЈНОФ-у су улазиле велике масе грађана, нове групе и странке, између којих је ностојала сагласност по основним питањима, довољна да се оствари унутрашње јединство у ЈНОФ-у. Јединство, на које је позивала Декларација, било је третирано као истинско јединство, које су основне снаге друштва у току народноослободилачког рата оствариле у оквиру народноослободилачког покрета. Декларација је подвлачила да су се тежње српског народа и тежње народноослободилачког покрета потпуно подударале. Истовремено, она је почивала на јединству Срба и осталих народа Југославије. Декларација је, такође, наглашавала значај уједињавања кроз народноослободилачку борбу, на основу права народа на самоопредељење. Анализа десет тачака Декларације показује да је она била прожета борбеним духом који је унет у овај документ из народноослободилачке борбе. Истовремено, значајно је да је Декларација упућивала на деловање јединственог народноослободилачког фронта Србије, превазилазећи формалну сагласност захтевом за борбу и активан однос, у смислу оживљавања свих обавеза утврђених у Декларацији. Тај нови, активистички дух који је зрачио у народноослободилачком рату узиман је у накнадним коментарима ове Декларације као гаранција за претварање речн у дела, уз уверење да Декларација неће остати „мртво слово на хартији“.

Активан однос према преузетим обавезама узиман је истовремено и као начин за препознавање родољуба на делу. Декларација је почивала на принципу демократије, под којом се подразумевало обезбеђење политичких средстава за заштиту интереса народа, а не средство које би непријатељи народа могли да користе против њихових интереса. Или, како

стоји у једином коментару, Декларација је постављала „принцип демократије у најконкретнијем виду“¹ Одбацивала се демократија која би разбуктала партијски живот као у недавној прошлости. Декларација је иедвосмислено омогућавала свим групама и странкама улазак у Јединствени народноослободилачки фронт, али је имплицитно одбацивала „распиривање партијашења, политиканства“ и уопште цепања јединства народа.

Састав ЈНОФ-а крајем 1944. године указује на постојање могућих унутрашњих размимоилажења, али се рачунало да су у питању „нормалне“ противуречности и израз текуће политичке диференцијације у политичком животу Југославије. Но, критикован је сваки покушај стварања „две или пет политичких платформи“, „две или пет посебних партија“. Водеће снаге у политичком животу Србије инсистирале су на једној, јединственој политичкој снази која је била у стању да преброди несугласице у виду организације Јединственог народноослободилачког фронта.

Декларација је, на крају, представљала и последњи позив свим пасивним грађанима који су још стајали по страни, неспремни, да се ангажују у последњем чину ослобођења земље и њене обнове; заправо, она је била упућена њиховој „националној и моралној свести“.

Комунистичка партија Југославије настојала је да по ослобођењу источних делова Југославије, водећи рачуна о традицијама политичког живота у Србији и међународним обзирима, привуче што већи број некомпромитованих грађанских политичара у редове ЈНОФ-а, како би на тај начин проширила основу народне власти и сузбила антисекташке тенденције, понекад живе у властитој организацији. ЈНОФ-у су после ослобођења Београда и Србије пришле групе, групице и поједини грађански политичари из редова Југословенске републиканске странке Јакова (Јаше) Продановића, интелектуалци групе „Напред“, поједини чланови Савеза земљорадника (Земљорадничке странке), Социјалдемократске странке и други. Неколико месеци ЈНОФ-у није пришао Драгољуб Јовановић, захтевајући једно време да чланови Народне сељачке странке (НСС) не приступају народноослободилачком покрету као појединци, већ као странка. Јовановић је у једном упутству, разасланом члановима бивше Народне сељачке странке који су одлазили у народноослободилачку војску септембра 1944, истицао да су они представници странке, да говоре у име народа Србије, да представљају српско село и његово сељаштво. Јовановић је изричито упозоравао своје припаднике: „Ми смо странка, и то стварна снага, не појединци који ништа не представљају, као други који су пришли. Ми морамо добити реални утицај у вођењу послова, не бити лутке и фигуранти. Они морају увидети да не могу сами и да не могу без нас. Морају делити вођство са нама пре свега. Без тога не може бити стварне сарадње.“

Јовановић је и касније инсистирао на једнаким позицијама Народне сељачке странке и КПЈ. За њега су комунисти понављали стару тактику, да преко главе вође НСС придобијају народне масе. У једном летку који је после ослобођења Београда упутио своме чланству, Драгољуб Јовановић није ни

спомињао КПЈ. Децембра 1944. године Јовановић је народно-ослободилачки фронт замишљао „као савез странака“, или бар две главне странке, радничке и сељачке.

Мада се Јовановић обраћао КПЈ као несумњиви вођа Народне сељачке странке, ова јединствена политичка групација није у време стварања ЈНОФ-а ни постојала. Део првака и чланства налазио се на страни народноослободилачког покрета, независно од пасивног држања генералног секретара странке Јовановића. Народноослободилачком покрету је септембра 1944. године пришао и Радомир Тодоровић, председник странке, иако се он и даље држао на страни Јовановића. Међу припадницима Народне сељачке странке било је и оних који су приступањем народноослободилачком покрету напустили странку и постали чланови КПЈ, док се међу многобројним припадницима ове странке налазило највише оних чија су се схватања приближавала становиштима и програму ЈНОФ-а. На Великој народноослободилачкој скупштини Србије, једна од првака Народне сељачке странке, Живота Бермановић, осудио је држање Јовановића у току рата. Комунистичка партија Србије била је заинтересована крајем 1944. године да се Јовановић нађе у саставу ЈНОФ-а, али није имала илузија о његовој политичкој филозофији и резервисаном односу према народноослободилачком покрету. Руководици КП Србије били су спремни да за улазак у ЈНОФ Јовановићу омогуће образовање Извршног одбора Народне сељачке странке и издавање листа, што је уосталом било одобрено групи Хрватске сељачке странке (ХСС) на слободној територији Хрватске од јесени 1943. године, али не и формирање коалиције између КПЈ и Народне сељачке странке, тим пре што се радило о малобројној и нејединственој политичкој групи у којој је чланство било углавном на страни НОП-а, подељено између малобројне „деснице“ и „левице“ по питању приступања ЈНОФ-у и прихватања програма ове организације.

После образовања Привремене владе Демократске Федеративне Југославије, приступило се, на основу упутства АВНОЈ-а, образовању народних влада у свим федералним јединицама ради једнообразности у организацији државне власти, како у централној управи, тако и у федералним јединицама, у циљу лакшег администрирања и ефикасније сарадње између централне власти и федералних јединица и њих међу собом.

Прва народна влада у Србији образована је на ванредном заседању Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (АСНОС), које је одржано од 7—9. априла 1945. године. На овом заседању АСНОС је створен у Народну скупштину Србије. Скупштина је донела Указ о именовању Народне владе Србије. За председника владе изабран је др Благоје Нешковић, за првог потпредседника инж. Михаило Буровић, за другог потпредседника Станислав Бошковић, за министра унутрашњих послова Милентије Поновић, за министра правосуђа Милош Церовић, за министра просвете Митра Митровић, за министра финансија Петар Стамболић, за министра индустрије и рударства др Миливоје Перовић, за министра трговине и снабдевања Воја Лековић, за министра шума професор Милош Московљевић, за министра народног здравља

др Урош Јекић, за министра социјалне политике Живота Бермановић и за министра грађевина инж. Михајло Стојановић. У влади Србије, као и у владама других федералних јединица, налазили су се, поред комуниста, и поједини грађански политичари који су пришли Народноослободилачком фронту. Њихово укључење у владу федералне Србије није вршено по страначкој основи, већ по основи прихватања програма Јединственог народноослободилачког фронта.

На првој седници Народна влада Србије донела је Декларацију 9. априла 1945. године. У основи, ова Декларација подударала се са Декларацијом Привремене владе ДФЈ, али су наглашени они задаци с којима се сусретала народна власт у Србији. Тако је Народна влада Србије у својој Декларацији посебно нагласила значај ефикасне борбе против црне берзе, шпекулације и ратних богаташа. Такође је истакнута неопходност помоћи пострадалим крајевима у рату. У Декларацији се заострало питање личне и службене одговорности свих органа власти, борба против „остатака бирократизма“, корупције, протекције, саботаже у раду органа народне власти.

На ванредном заседању АСНОС-а донета је Резолуција о прихватању одлуке АВНО Санцака о прикључењу шест ондашњих срезова Санцака Србији и прихватању делегата ГНОО Војводине и Обласног НОО за Косово и Метохију, о жељи становништва свих националности у покрајини и области да се као аутономне јединице прикључе федералној Србији, о чему су донела одлуке представничка тела аутономних јединица јуна 1945. Њих је прихватило Треће заседање АВНОЈ-а од 7. до 26. августа, и тиме је завршен процес изградње Србије као сложене федералне републике са две аутономне јединице у свом саставу, што је касније потврђено уставима Југославије и Србије донетим 1946. године. Изузетно важан беочуг у том процесу било је конституисање оснивачког конгреса КП Србије.

*

У историји комунистичких партија датуми оснивања играју значајну улогу, јер је то онај преломни историјски тренутак кад се од једног мање-више стихијског рада комунистички оријентисаних група и појединачно прелази на квалитетно нови, свеснији и организован револуционарни рад. Међутим, кад је у питању формирање КП Србије, није реч о оснивању партије у класичном смислу речи, јер је КПЈ у Србији постојала четврт века пре тог чина, већ би се могло рећи да је тада била у питању реорганизација КПЈ у Србији, при чему се наглашава национална улога Партије. Наиме, реч је била о „новом приступу задацима“ и о „новој форми рада Партије“ (како је то формулисао Едвард Кардељ), која није доносила неке принципијелне промене. Све то не умањује значај тог чина, јер да би се до њега дошло, уграђена је у његове темеље четвртвековна револуционарна борба комуниста са територије Србије, а многи су од њих пали у тој борби. Политички циљ реорганизовања КПЈ у Ср-

бији 1945. био је да се ГТартији олакша повезивање са народним масама, а самим тим да се допринесе јачању њених политичких позиција у српском народу.

Формирање КП у оквиру сваке од југословенских нација или, боље рећи, република, није значило да је тиме отворен процес федерализације КПЈ и да је смањена повезаност националних централних комитета са ЦК КПЈ, јер је принцип демократског централизма и даље био у пуној мери заступљен. Овај процес реорганизације КПЈ отворен је одлуком Четврте земаљске конференције КПЈ у Љубљани крајем 1934. године, да се у склопу КПЈ формирају КП Хрватске и Словеније, а у „најближој будућности КП Македоније“. Те ставове је подржавао и Сплитски пленум ЦК КПЈ 1935. године. Проучавајући за потребе свог теоретског и практичног рада развој Краљевине Југославије од њеног формирања, КПЈ је тих година дошла до сазнања да је национално питање у Југославији једино од основних питања социјалистичке револуције. Стварањем националних комунистичких партија требало је још више истаћи да радничка класа са својом авангардом стаје на чело сваке од југословенских нација, у циљу решавања суштинских националних и социјалних проблема. На тај начин Партија се брже приближавала национално угњетеним масама и брже изграђивала и афирмисала националне партијске кадрове. Ту реорганизапију преузело је на себе ново руководство КПЈ 1937. године, са Јосипом Брозом на челу.

Уочи II светског рата још нису били сазрели услови за формирање КП Србије, али се у Партији поставило питање будућности српског народа. Трбало је отклонити нејасноће и оградити се од ставова појединих грађанских странака, које су српски народ поистовећивале са уским кругом владајуће српске хегемонистичке буржоазије. Под појмом „српски народ“ подразумевали су се не само буржоаска врхушка него и широке радне масе радника и сељака, које су биле исто толико немилосрдно експлоатисане као и народне масе угњетених нација. Тај и такав српски народ требало је да кроз заједничку револуционарну борбу са осталим југословенским народима докаже да он нема ничег заједничког са српском буржоазијом и да избори своје место у равноправној заједници југословенских народа. Када се српски народ, под руководством КПЈ, путем оружане борбе против окупатора и њихових сарадника, једном речју — контрареволуције, радикално обрачунао са буржоаским снагама у својим редовима и постигао у правом смислу национално и социјално ослобођење, и када се Југославија иочела изграђивати на основу одлука Другог заседања АВНОЈ-а као федеративна равноправна заједница свих југословенских народа и народности, било је неопходно спровести у дело формирање КП Србије, чије су формално непостојање могле да злоупотребе контрареволуционарне снаге у циљу обмањивања маса српског народа, наводећи то као пример неправедности српског народа у односу на друге југословенске народе у новој заједници.

Формирање КП Србије има своју малу организациону предисторију. Одлука да се створи КП Србије донета је на седници ЦК КПЈ од 16—18. октобра 1943. године, а потврђена на Вису јуна 1944. године на заједничком састанку чланова

Политбироа ЦК КПЈ и неколико најистакнутијих политичких и војних руководилаца Србије. Ускоро после ове одлуке, Покрајински комитет КПЈ за Србију пребацио се у јужну Србију, одакле је половином јула 1944. године предложио ЦК КПЈ да се формира ЦК КП Србије, „јер неирижатељ и непостојање ЦК користи у пропаганди за аргумент против Партије“. Централни комитет КПЈ одговорио је да се у принципу слаже са тим предлогом, али да још није време за то, да у Србији претходно ваља постићи значајније политичке и војне резултате и да оснивачки конгрес треба одржати после заседања Оснивачке антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије, на којој је требало да се народни представници изјасне како ће изгледати федерална Србија. Кад је после одржавања Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије од 9. до 12. новембра 1944, и Ванредног заседања АСНОС-а, од 7. до 9. априла 1945, постало јасно да ће Србија бити сложена федерална јединица са две аутономне јединице у свом саставу, могла се без сметњи извршити реорганизација КПЈ у Србији, односно формирати КП Србије.

Припреме за Оснивачки конгрес КП Србије почеле су крајем новембра 1944. године. Било је наговештено да ће се Конгрес одржати у јануару или фебруару 1945. године. Међутим, непредвиђено дуге и тешке борбе на Сремском фронту, затим послови око конституисања федералне Србије, утицали су да се овај рок помери за месец мај исте године. У току припрема за Конгрес, први пут после почетка устанка, изабрани су месни, срески и окружни комитети на конференцијама — непосредним и тајним гласањем. У току НОР-а и револуције, КПЈ у Србији претрпела је знатне губитке у кадровима, тако да је крајем 1942. године имала око 600 чланова КПЈ, али се после почела нагло омасовљавати, нарочито по ослобођењу Србије, па је у време одржавања Конгреса имала око 38.000 чланова КПЈ, укључујући и чланове из аутономних јединица, Војводине и Косова и Метохије, као и припаднике војске која се затекла на тој територији. У име овог чланства, Конгресу је присуствовало 459 делегата.

У почетку рада Конгреса саопштена је одлука ЦК КПЈ о претварању Шесте покрајинске конференције КПЈ за Србију у Први оснивачки конгрес КП Србије. Што се тиче дневног реда, он је био прилично дуг, што показује податак да је Конгрес заседао пет дана.

У току рада иоднето је пет реферата: Благоје Нешковић — „О политичкој ситуацији у Србији, Војводини, Косову и Метохији“; Јован Веселинов — „О организационом стању партијских организација у Србији, Војводини, Косову и Метохији“; Петар Стамболић — „О улози комуниста у изградњи власти“; Воја Лековић — „О јединственим синдикатима“ и Митра Митровић — „О агитацији и пропаганди“. На Конгресу су говорили: генерални секретар КПЈ Јосип Броз Тито, Едвард Кардељ, више чланова ЦК КПЈ и 64 делегата. Конгрес је свестрано размотрио не само развој КПЈ и њену делатност од Покрајинске конференције маја 1940, него и токове народно-ослободилачког рата и револуције у Србији 1941—1945. године; затим формирање и развој народне власти, политичку и економску ситуацију насталу са ослобођењем земље, степен

развоја социјалистичке револуције и иравац њеиог даљег ус-
мерања. При разматрању тих ироблема иарочито је био зна-
чајан говор који је носледњег дана рада Конгреса одржао ге-
нерални секретар КПЈ Јосип Броз Тито, у коме је, поред ана-
лизе тренутне унутрашње и спољне политичке ситуације, ис-
такао и три најважнија задатка која сваки члан КПЈ мора
извршиги: „1. Учвршћивати нашу народну власт. 2. Учврш-
ћивати јединство и братство народа Југославије, стечено са
толико крви и напора. 3. Уложити све своје снаге у изградњи
наше разорене земље." Ове мисли изречене у сажетом облику
разрадили су реферати, дискусија и Резолуција Конгреса.

При процени политичке ситуације у Србији и у Југосла-
вији, истакнуто је да је народноослободилачки покрет добио
војничку бигку, а да су победу обезбедили следећи фактори:
прво, Партија је на темелу ослободилачког рата успела да
уједини у чврст савез народне масе и од њих изоловала реак-
цију; друго, она је у свакој ситуацији знала да пронађе такве
тактичне форхме које су обезбећивале мобилисање за борбу
маса тесно повезаних са класом; треће, правилна национална
политика омогућила је КПЈ да се ослони на основне масе
свих југословенских народа и да их повеже у један фронт.
Осим тога, КПЈ је успешно повезивала унутрашње политичке
задатке са међународном политиком, користећи супротности
у међународним односима и налазећи у њима упорпшне тач-
ке које су јој помагале да учврсти свој положај.

За политичку борбу коју је КПЈ у Србији водила у про-
леће 1945. речено је да је у пуном замаху, да је углавном у
свим крајевима успостављена народна власт и да је КПЈ ост-
варила руководећу улогу у свим друштвеним и државним
организацијама. При том није пропуштено да се укаже на
утицај четничког покрета у Србији и на то да се његов рад
још осећа. Истакнуто је, као велики успех, да је политички
живот усредсређен у Јединственом народноослободилачком
фронту, коме су присгупиле и неке грађанске странке или
њихови истакнути појединци. У целини посматрано, оцењено
је да политичка ситуација доприноси учвршћивању и даљем
јачању тековина иародноослободилачке борбе, борби за уни-
штавање остатака фашизма, јачању државног сектора прив-
реде, уз који се везују задружни сектор и обуздавање при-
ватног сектора. На Конгресу је речено да није неопходно да
се капиталистички систем привреде одмах замени социјалис-
тичким, али да треба отночети са „извесним прелазним фор-
мама", које се могу остварити само јачањем државног сек-
тора привреде, „али код нас и у нашим условима чак и са
постепеним, у извесном смислу реформистичким начином пре-
растања ових привремених форми државне привреде у вишу
форму". Већ тада је било речи о привремености форми др-
жавне привреде и њиховом прерастању у вишу форму, иако
се не каже какву.

Једно од централних питања о коме се расправљало на
Конгресу било је тренутно стање V партијској организацији
Србије. Општа карактеристика је била да су партијске орга-
низације у Србији младе, са релативно младим руководећим
кадром, који је идеолошки недовољно образван и тешко се
сналази у решавању текућих проблема. Констатовано је да се

није довољно водило рачуна о националном и социјалном саставу и чланова и партијских кадрова. За Војводину је речено да је у њој партијска организација „у основи српска“, а на Косову и Метохији велику већину партијског чланства и руководства чинили су Црногорици и Срби, док је Албанаца било врло мало. У погледу социјалног састава, интересантна је констатација да су већину партијског чланства чинили сељаци. Тада је закључено да у Партију треба примити више радника, а што се тиче националног састава, у Партију треба учланити што више припадника националних мањина.

Наравно да је и другим питањима из партијске делатности била посвећена пуна пажња, као што су: идејно-политички рад, критика и самокритика, партијност, дисциплина и лична одговорност. О ланку комунисте речено је да треба да буде такав да људи који раде са њим захеле да буду онакви какав је он. Дакле, расправљало се мање-више о свим оним питањима која ће бити гема и осталих конгреса КП Србије.

Између осталих, током рада Конгреса, значајно место заузело је национално питање. То није случајно, јер су се на територији федералне Србије нашле две бројне народности — албанска и мађарска. То се питање посматрало шире, у оквирима Југославије. Истакнуто је да се равноправност односи не само на нације него и на националне мањине, и да се треба одлучно борити против шовинизма било какве врсте. Став према народностима најбоље карактерише део говора друга Тита: „Ми нећемо да Шиптари на Косову буду грађани II или III-разредни. Ми хоћемо да имате своја права, равноправност, да имате свој језик, своје учитеље да се осећају као у својој земљи.“ При разматрању националног питања наглашено је да националне форме морају да се „иживе“. „Сами народи траже да Партија пронађе форме у којима ће се они афирмисати“ и да не постоји опасност, док је Партија јака, да националне форме могу да делују штетно. У вези с тим, захтевало се да се разбија парола да „само они који су се борили треба да учествују у власти“, и да у власт треба укључити најшире народне масе, па и оне пасивне.

На крају рада, Конгрес је изабрао Централни комитет КП Србије од 43 члана и 6 кандидата. На првој пленарној седници, 12. маја, ЦК КПЈ Србије изабрао је Политбиро, у саставу: Благоје Нешковић, политички секретар, Јован Веселинов, организациони секретар, и чланови: Спасенија-Цана Бабовић, Воја Лаковић, Душан Петровић, Петар Стамболић, Митра Митровић, Милентије Поповић и Добривоје Радосављевић.

Конгрес је пред комунисте Србије ставио следеће задатке:

„1) Неуморно се борити против великосрпског шовинизма и хегемонизма, увек и на сваком месту, за потпуну равноправност и сва национална права Хрватима, Шиптарима, Црногорцима и другима.

2) Непрестано помагати јачање Југословенске армије;

3) Борити се против остатака дражиновштине и фашизма у свим видовима, поштрити борбу за провођење свих законских мера владе Србије и Југославије, увлачити масе у борбу за спровођење привредних мера владе, тежиште рада пребацивати на основу привреде увлачећи у то најшире слојеве на-

рода, заводити највећу економију, штедњу и најсавесније пословање свих државних органа, сву осталу привредну делатност поделити државном сектору привреде, уводити најпрецизнију евиденцију и расподелу животних потреба.

4) Урадити све да се сељаштво, сељачка привреда веже са државним сектором привреде, урадити све да се сељаку омогући задовољење осталих потреба за живот и рад;

5) Радити на подизању нивоа културног и материјалног живота најширих слојева народа;

6) Јачати државну безбедност, учвршћивањем милиције и њеним организовањем на иринципу војних формација прилагођених потреба;

7) Чистити народне одборе од непријатеља народноослободилачког покрета;

8) Пружити сву помоћ судовима и јавним тужиоцима, чуварима законитости у нашој земљи;

9) Јачати све више везе сваке врсте са братским руским и осталим народима Совјетског Савеза;

10) Јачати братство и припремати услове за савез са Бугарском и Албанијом;

11) Јачати и све више проширивати јединство народних маса преко ЈНОФ-а, водити немилосрдну борбу у фронту против свих оних који желе да ослабе тековине народноослободилачке борбе и да ослабе ЈНОФ, било споља било изнутра; борити се против секташтва према масама у ЈНОФ-у и УСАОС-у;

12) Пооштрити будност против свих непријатеља народноослободилачког покрета;

13) Јачати руководећу улогу КПЈ у државном и друштвеном живому."

Одлука ЦК КПЈ о оснивању КП Србије и сам чин формирања били су од изузетног значаја за комунисте Србије. Стварањем КП Србије, избијен је и последњи адут из руку конграреволуције о тобожњој неравноправности српског народа у новој социјалистичкој заједници југословенских народа и народности и отворена могућност да Партија још више учврсти своје политичке позиције и тешње се повеже са радничким, сељачким и осталим масама у Србији, предводећи их у извршавању сложених задатака на обнови порушене Србије, а затим на изградњи социјализма.

ПАРТИЈА И НАРОДНА ВЛАСТ У БОРБИ ЗА ПОЛИТИЧКУ И ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКУ КОНСОЛИДАЦИЈУ

Привредне и социјално-здравствене мере народне власти

Иницијативом КПЈ у оквиру обнове извршене су крупне својинске промене у оквиру Југославије, Србије, па и у Београду. На основу Одлуке Председништва АВНОЈ-а, од 21. новембра 1944. године, која је објављена фебруара 1945, извршена је масовна експропријација имовине сарадника непријатеља. На основу те одлуке конфискована је имовина Трећег Рајха, припадника немачке националне мањине и сарадника непријатеља. У власништво државе прешла је и имовина Краљевине Југославије, јавних установа и надлештава, као и имовина која се до тада налазила под управом државе. У Београду су ову имовину обухватили и користили ИНОО, Државна управа народних одбора (ДУНД), Команда града Београда и АСНОС. По члану 18. Одлуке о устројству и пословању НОО и Скупштине „демократске Србије“, непријатељска имовина уносила се у Народноослободилачки фонд, којим је руководио потпредседник ИНОО-а, расправљајући са другим органима сва спорна питања око ове имовине. Део имовине, који је долазио под удар експропријације, био је напуштен или бесправно присвојен од појединих лица.

Имовина која је долазила под удар експропријације била је поверена Државној управи народних добара. Међутим, она није успела да је обухвати у целини, тако да је један део те имовине био разнесен, било у току борби за ослобођење Београда, било касније због лошег пословања. ДУНД је постављао принудне управитеље за непријатељска добра и имовину одсутних лица. Материјал који је припадао окупатору смештен је у Централни магацин Команде града Београда. Све радње и магацини, који су припадали окупатору, обезбеђени су и роба у њима пописана.

Подела конфисковане имовине вршена је да следећи начин: првенство је имала војска, а затим породице бораца НОВЈ и најсиромашнији грађани. Од конфискованих ствари установе су најчешће добијале намештај. Остале ствари, које нису одговарале наведеним корисницима, продавале су се за готов новац, на отплату или уз друге олакшице, по мерилима која су важила за доделивање социјалне помоћи.

Поступак за експропријацију покретали су, у складу са Одлуком Председништва АВНОЈ-а, Јавно тужилаштво, Комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача,

ДУНД, НОО. Имовина над којом је иокренут поступак за експропријацију стављена је до коначног судског решења под привремену управу и надзор државе (секвестар). Секвестрираном имовином није смело да се управља без одобрења Управе народних добара. Доношењем закона о конфискацији имовине и о извршењу конфискације, јуна 1945. године, овај поступак је још прецизније утврђен.

Предлог за подизање оптужнице против управног, надзорног одбора и дирекција појединих предузећа која су радила против народноослободилачког покрета у току рата и после ослобођења Београда, давали су радници на ванредним синдикалним скупштинама. На основу таквих предлога оптужницу је подизао јавни тужилац. Оптужница је добрим делом заснивана на исказима радника који су радили у тим предузећима за време окупације.

При Извршном народном одбору града Београда радила је Комисија за конфискацију немачке имовине. Задатак ове комисије био је да све послове око конфискације заврши до 15. септембра 1945. године. Међутим, због обимности послова, комисија је радила и у јануару 1946. године. Послове око конфискације ова комисија остварила је преко референата Земаљске управе народних добара Србије, који су по рејонима спроводили попис и осигуравали имовину. На основу достављених записника, комисија је доносила решења, констатујући да је лице у питању немачке народности и да постоји имовина. Пописи имовине лица немачке народности вршени су независно од образовања ове комисије од ослобођења Београда, преко Земаљске управе народних добара (ЗУНД). Лица која су задржавала пописану имовину задуживана су од пописних комисија. Међутим, дужници ових ствари су се обично мењали, тако да је било тешко пратити „кретање ствари из руке у руку“. Одобрење за промену држаоца конфисковане имовине давала је Команда града Београда, рејонске власти и Земаљска управа народних добара. Ове ствари су најчешће узимане за разне војне и државне потребе. За уништењу, разнету и пропалу имовину комисија није доносила решења о конфискацији,

Карактер експропријације имале су и казнене мере, које су изрицали судови за преступе учињене против српске националне части, установљени Одлуком АСНОС-а од 11. новембра 1944. године.

Одлука о замени новца није имала за циљ само сређивање валутне ситуације и успостављање јединственог новчаног система у земљи, већ је заменом новца требало да се изврши и експропријација финансијски снажних слојева. За вишак поднетог новца у замену су издаване признанице, ради касније наплате уз смањење одређеног процента, који је зависио од висине укупног износа.

Ова мера народне власти највише је погодила ратне богаташе, имаоце већих свота окупацијске валуте. Они су још пре замене новца настојали да путем трговине претворе папирни новац у злато, разне драгоцености и девизе. А у време замене новца изигравали су одредбе Закона, предајући новац пријатељима, сродницима, пословним сарадницима — да би им га заменили.

За спровођење размене у Београду образована је Главна комисија за повлачење и замену новчаница. По рејонима су одређена места за замену новца, па којима су размењиване окупацијске валуге за нови динар Демократске Федеративне Југославије. Новац је могло да размени само лице које је имало стални боравак или — у случају да је правно лице — седиште фирме у Београду. За спровођење овог задатка ангажовани су друштвено-политички активисти и чланови масовних организација, јер је цео посао требало да се обави за кратко време — од 20. до 30. априла 1945. године.

Контролу при спровођењу замене вршио је Одсек народне сигурности при Извршном народном одбору града Београда. Уочи замене организоване су демонстрације против црноберзијанаца и повлачења робе из продаје. Демонстрације су почеле у трећем рејону, и касније се прошириле на цео Београд.

После ослобођења Београда потражња за индустријском робом била је велика. Међутим, многа предузећа радила су са смањеним капацитетима због недостатка сировина. У оновременој штампи наводило се да је „Змај“ радио с капацитетом од 37 одсто, а „Рогожарски“ чак са мање од 30 одсто. У Београдској текстилној индустрији, на десној обали Дунава, радило је од 670 машина свега 310, јер су друге биле оштећене или није било сировина. Услед недостатка сировина нека предузећа су спроводила преоријентацију производње.

Поред привредних предузећа, која су била у његовој надлежности, ИНОО је преузимао и приватна индустријска предузећа која нису долазила под удар експропријације и чији власници нису били одсутни. ИНОО је преузимао оваква предузећа само у случају ако је сматрао да ће она користити привредној обнови града. Међутим, у већини случајева иницијатива је потицала од самих власника предузећа. Они су нудили своја предузећа на бесплатно коришћење и алат на послугу до окончања рата, под условом да Извршни одбор обезбеди сировине, енергију и радну снагу. Извршни одбор није, међутим, преузимао обавезу да особље ових предузећа ослободи војне обавезе, што је често био главни мотив сопственика. Власницима реквирираних предузећа, која су радила за потребе Извршног одбора, исплаћивана је месечна надокнада у новцу и на бази „закупног уговора“. Сем подржављених предузећа у обнову су укључивана и приватна предузећа, мада су она имала још веће муке са сировинама, горивом, радном снагом и стручњацима. Док рат није завршен, оскудица у сировинама била је у њима још оштрија него у предузећима државног или задружног сектора, због „маћехинског односа државе“ према власницима, па и неповерења власти у њихову добру вољу према новом поретку.

Мере које су предузимане за обнављање привреде нису мимоишле занатство. Од ослобођења Београда до почетка октобра 1945. године организовано је 30 занатских произвођачких задруга. Од ових задруга, које су у прво време искључиво радиле за војску, касније су произишле обућарске задруге: „Напредак“, „Србија“, „Солид“, „Рефлекс“, „Слога“, „Чукаричка задруга“, „Трудбеник“ и др. Фебруара 1945. године у обућарске задруге уклањено је око 60 радника, а у кројачке

око 100 радника и мајстора. На иницијативу привредне управе и Занатске коморе, обућарске и кројачке задруге изјашњавале су се фебруара 1945. године за рад по приступачним ценама и за квалитет услуга. Као и у другим гранама привреде, и у задругарству је учинак рада био испод просека, због недостатка сировина и стручњака. С друге стране, привреда Београда била је преоптерећена непродуктивном радном снагом која је још више смањивала производњу. Због таквог стања привреда се — по оцени једног партијског саветовања, налазила пред избором једне од три алтернативе: отпуштање радника, скраћивање радне недеље на три дана и радног времена на шест часова.

После ослобођења Београда у тешкој ситуацији нашла се и група грађевинских заната (молери, фарбари, лимари, инсталатери, стаклоресци, керамичари, тапетари, декоратери) због несташице материјала и алата, Изузетак, од ових струка, чинили су стаклоресци, јер су извесне залихе стакла биле затечене у Београду, а нешто касније прибављена је извесна количина из Баната. Дрвопрерађивачи су радили за најнужније потребе НОВЈ. Занатлије металне струке делом су биле погођене услед недостатка сировина (бравари, механичари), али су други (часовничари, златари, оптичари, гравери, казанџије) бовали ситније послове за грађане. Текстилци, торбари, опанчари, обућари углавном су радили ситније послове. Међу занатлијама једино су нормално радили вуновлачари. Јануара 1945. године у Београду било је 35 радњи у којима су произвођени разни сурогати (кафа, цимет), док их је прерата било свега десет. Такође се увећао и број фотографа. Рад су обновили готово све занатлије ирехрамбене струке (пекари, посластичари, кобасичари, месари). Што се тиче прерађивача хартије, сматрало се да их има довољно. Број произвођача хемикалија смањен је за 20 одсто. У смањеном обиму обновили су рад и занатлије које су пружале личне услуге (бербери, фризер, козметичари), углавном због недостатка струје и грева. До јануара 1945. године грађевинари су успели око 80 одсто грађевинских и зидарских радњи, док је за оживљавање електричних радњи био предуслов развој грађевинске индустрије и индустрије дрвета. Општи предуслов за развој занатства у Београду био је повећање снабдевања сировинама, електричном енергијом и давање кредита занатлијама.

Извршни одбор је у марту 1945. године предвидео средства од 200 милиона динара за оправку комуналних зграда, али то није доводило у питање даљу примену добровољног рада. Извршни одбор је, такође, због што „бржих и успешнијих радова“ на отклањању штете од бомбардовања и непријатељске окупације, образовао 1. марта 1945. године Фонд за обнову Београда у који су се сливале дотације предвиђене буџетом и новчане казне убрале по Грађевинском закону.

Снабдевање грађана животним намирницама и другим артиклима за ИНОО био је сталан задатак. Очекујући помоћ Администрације за помоћ и обнову Уједињених нација (УНРРА), Извршни одбор је тражио јануара 1945. године да Привредни савет ИНОО-а достави образложени захтев за помоћ УНРРЕ. Маја 1945. године стигла је у Београд из извора

англоамеричке војне организације за цивилну помоћ већа количина кафе, шећера, конзервираног млека и какаоа, која се првенствено делила рањеницима и болесној деци. Први пакети подељени су по дејим болницама у Београду и у унутрашњости. Партизанским породицама и сиромашним грађанима лекови су дељени бесплатно. Готово у исто време у Београд је стигло и 19 вагона лекова и санитетског материјала из Совјетског Савеза.

У жељи да побољша положај грађана, Извршни одбор је упутио јануара 1945. године апел Београђанима да обрађују празне површине на подручју града. Извршни одбор је додељивао на обраду земљу која је била државно власништво. Према прорачунима, Београд је имао за засејавање поврха 2.000 хектара, а у околини града 3.500 хектара (Бежанијска коса, Земуи, Панчевачки рит, Макиш, Жарково). Почетком марта 1945. године издато је у закуп 2.000 хектара, појединачно или у форми колективног закупа. Такозване „колективне баште“ биле су засноване на колективном раду, а подела је вршена према резултатима рада. Организацију овога посла преузела је Пољопривредна радна градска секција (ПОРА-ГРАС), образована 1. децембра 1944. године уместо дотадашњег Пољопривредног градског одбора. Задатак секције био је да прикупи податке о свим слободним и необрађеним површинама на територији Београда, да додељује земљу на обраду, популарише повртарство и заштити усеве уз помоћ милиције. Једном лицу земља је давана у закуп до 5 ари (500 м²), установама, удружењима или другим радним јединицама од 30 до 50 ари, односно према броју чланова те јединице, месту и величини земљишта за издавање.

Крајем марта 1945. године АСНОС је известио Извршни одбор да су залихе брашна одређене за Београд готово исцрпљене и да је потребно предузети хитне мере како би се обезбедиле потребне резерве до нове жетве. АСНОС је захтевао да се изврши на нови начин расподела хлеба, водећи рачуна о категоријама корисника. Радници који су радили теже послове, требало је да добију 400 до 600 грама хлеба дневно, а остали грађани мање.

Поред ограничења расподеле, Извршни народноослободилачки одбор је 25. априла 1945. године упутио апел грађанима Београда, који су имали извесне резерве брашна, да се одрекну примања својих следовања. У циљу редовног и „правилног снабдевања“ становништва брашном и масноћама до нове жетве, Одбор је 8. маја 1945. године донео одлуку којом је регулисао начин расподеле. Одлуком је предвиђено: 1) да сви млинари, пекари, трговци, занатлије, задруге и сва приватна лица на територији града Београда обавезно пријаве свом рејонском народном одбору — одсеку за снабдевање, све количине брашна и жита, масти, зејтина и сланине до 20. маја 1945. године. Домаћинства, која су имала залихе брашна од преко десет килограма по особи и преко пола килограма масти, зејтина или сланине по особи у домаћинству, дужна су да их пријаве одсецима за снабдевање у рејонима у којима су становали. Пријављене залихе брашна и масноће нису одузимане. Ова мера имала је за циљ да правилно подели постојеће залихе. Наиме, они грађани који су имали

залихе и амирица, морали су да се одрекну свога следовања за време док им залихе трају, рачунајући по наведеној скали снабдевања. За пвршење ове одлуке и пружање неистинитих података о количини и врсти залиха, примењиване су казне, предвиђене Уредбом о сузбијању недопуштене шпекулације; 2) пекарама и другим јавним радњама забрањено је печење и продаја белог хлеба и луксузног пецива (кајзерице, векнице, кифле, перече, ђевреци, лепиње, млечни хлеб). Прописано је да се мора пећи једнообразан хлеб у свим пекарама, и то од 70% пшеичног брашна и 30% кукурузног. Пекари су били обавезни да испеку хлеб доброг квалитета, за сваког потрошача, а брашно дају само оним случајевима када то потрошач сам жели. Забрана печења белог хлеба и пецива ступила је на снагу 25. маја 1945. године; 3) поред редовног снабдевања хлебом, Одељење за трговину и снабдевање обезбедило је сваком грађанину 400 грама хлеба, односно 300 грама брашна дневно, а радницима који раде тешке физичке послове 600 грама. Исто тако, обезбедило је сваком грађанину 450 грама масти или зејтина месечно, а за раднике који раде тешке физичке послове 600 грама, почев од 20. маја 1945. године.

У вези са спровођењем донетих мера, Одбор је задужио Одељење за трговину и снабдевање да предузме потребне мере да се грађанима који су се одrekli снабдевања брашном обезбеди у пекарама печење хлеба или замена брашна за хлеб. Затим је Одбор задужио Одбор за трговину и снабдевање да обезбеди снабдевање грађана намирницама које садрже беланчевине животињског порекла, и да Одељење за трговину и снабдевање у што краћем року позове чланове рејонских одбора фронта и рејонских народних одбора града Београда на заједничку седницу, на којој би били упознати с новим мерама снабдевања грађанства.

У борби за снабдевање града, велику сметњу су причињавали шпекуланти и црноберзијанци. Органи народне власти предузимали су против њих различите мере, али у тој акцији највећу помоћ пружали су јој грађани. Чести су случајеви забележени у штампи из тог времена да су сами грађани откривали шпекуланте или црноберзијанце. Међутим, мора се истаћи да се снабдевање Београда, у то време, није могло остварити без приватних трговаца. Органи народне власти, да би обезбедили снабдевање града, прогонили су шпекуланте и црноберзијанце, али ипсу ишли на искључење приватних трговаца. из промета, него су, штавише, подржавали њихову делатност.

Ради правилне расподеле, Извршни одбор је сређивао стање и у продајној мрежи. Одељење за трговину, занатство и индустрију, марта 1945. године спроводи ревизију дозвола за рад свих радњи у Беотраду, испитујући околности под којима су издате и да ли лица на чије је име издата дозвола стварно воде радњу. Одлуке ИНОО-а су, сагласне овоме, забрањивале издавање радњи у закуп.

У Београду се део промета обављао и преко радничко-набављачко-потрошачких задруга. Поред њих, радиле су и друге учлањене у Савез српских земљорадничких задруга. До почетка марта 1945. године у Београду је било 80 хиљада задругара (укључујући и чланове породица). Постојањем вели-

ког броја задруга умањена је њихова улога у снабдевању. Многе нису имале потребна материјална средства за набавку животних намирница, превозна средства, а такође и кадрове. Зато је почетком марта 1945. године од Месног комитета Партије потекла иницијатива за спајање и интеграцију задруга у Београду. Комунистима и пословном одбору службеничких задруга стављено је у задатак да се боре за спајање и смењивање дотадашњег пословног одбора.

Пословни одбор Савеза набављачких задруга државних службеника, на основу постигнутог споразума са Савезном радничко-набављачко-потрошачких задруга о уједињењу целокупног градског потрошачког задругарства на територији Србије, донео је 9. марта 1945. године решење којим се предвиђају све потребне мере око уједињења.

Председништво АСНОС-а, узевши у обзир све објективне услове под којима је обављен посао око уједињења градског потрошачког задругарства на територији Србије, истакао је да је оно потпуно у духу задружне демократије, јер се пружа могућност задругарима да своју коначну реч о уједињењу кажу на задружним скупштинама, затим да се води рачуна о постојећим тешкоћама формалне природе — те се због тога није ишло путем „фузије савеза“, него путем „фузије задруга“. Сматрало се да то омогућује најбржу концентрацију расположивих средстава оба савеза, а у исти мах даје пуну гаранцију да ће стечена права потрошачких задруга на територији Србије бити сачувана у иотиуности до дефинитивног реорганизовања Савеза набављачких задруга државних службеника редовним путем. Председништво је, на основу тих мера, донело одлуку којом је овластило Пословни одбор Савеза набављачких задруга државних службеника да, у духу свог решења од 9. марта 1945. и осталих одлука донетих у том смислу, доврши започето дело уједињења целокупног градског потрошачког задругарства на територији федералне Србије, пошто је поменуто решење у складу са одлуком Председништва АСНОС-а од 18. новембра 1944. године, којом је именован Пословни одбор Савеза. Истовремено су одобрене и све одлуке Главног задружног пословног одбора које је донео о питању уједињења.

Упоредо са подржавањем радничко-службеничко-потрошачко-набављачког задругарства, стварала су се и прва језгра државне трговачке мреже („народни магацини“). Ова предузећа, чије је седиште било у Београду, а делокруг рада на територији ДФЈ, добијала су задатак да утичу на правилно образовање цена.

Док је народна власт у граду мислила на исхрану становништва, снабдевање дрветом, набављање саобраћајних возила и трамваја, застакљивање зграда, набавку крепа итд., дотле је у округу београдском, као непосредном залећу и околини Београда, природно повезаним са главним градом, тежиште било на обнављању пољопривредне производње. Постављени су задаци набавке семена (нарочито детелине и конопље), сузбијања биљних и животињских болести (кокошије куге, штитасте ваши), достављање спискова стручњака — агронома који су се налазили при Председништву АСНОС-а, мада у њему нису радили. Осећала се и потреба за производњом кре-

ча, због повећане грађевинске делатности, али је она била везана и ограничена недостатком дрвета и угља. Пољопривредници су били првенствено заинтересовани за набавку пољопривредних алата, па се предлагало да се преко НКОЈ-а обезбеди да „Сартид“ изграђује тај алат (косе, мотике, секире, плугове итд.), затим да се активирају све радионице за израду ових алата и испита могућност набавке у иностранству. Међу артиклима за којима је становништво села београдског округа осећало велику потребу, треба навести и потковице за волове.

Полазећи од оживљавања пољопривредне производње, као предуслова за сређивање животних прилика, народна власт предузима и низ мера за решавање текућих питања исхране преко задруга — испоруком вршкова, мада су се појављивале тешкоће, јер су сељаци били дужни да их дају војсци, што је доводило до парадоксалних ситуација, наиме — да су сељаци морали да иду у Београд да купују маст да би је могли испоручити војсци. Од других мера вреди поменути да је предлагао и набавка у Бачкој. Заслужује пажњу предлог за узимање зајма од Привредне банке, којим би се исплатиле реквизиционе признанице, што је оцењивано као мера с великим „политичким ефектом“. Овај новац је сељацима био потребан и за измирење пореских обавеза.

Други проблем, везан за повећање пољопривредне производње, био је недостатак радне снаге јер је била мобилисана за фронт и војну производњу.

Поред пољопривредних алатки, околина Београда и села у београдском округу оскудевала су и у тзв. „монополским артиклима“: со, шибице, дуван, гас. У вези с набавком ових артикала, у народу се јављало незадовољство, што помињу извори из тог времена, јер се до њих могло доћи по високим ценама или на црној берзи.

Проблем исхране и стабилизације тржишта, које, објективно гледано, оскудева у свему и свачему, решавало се оштреном борбом против црне берзе и спекулације. Сматрајући овај проблем „горућим“, на једном саветовању истакнута је нада да ће народ са одушевљењем прихватити закон о испитивању порекла имовине ратних богаташа. То време карактеристично је по жељи радника и сељака да се не дају прекомерне плате у предузећима, а посебно да се не исплаћују натурална давања службеницима појединих струка, као на пример, бесплатна возња на железницама службеницима државних железница, издавање шећера службеницима у Фабрици шећера, употреба телефона са смањеном таксом поштанско-телеграфским службеницима и слично, јер не постоје оправдани разлози да се чиновницима, зато што припадају једној струци, дају бенефиције, а у природи посла који обављају не постоје разлике које би оправдале такав поступак. Међутим, уколико је извесна служба, коју чиновници појединих струка обављају, напорнија, једино правилно решење је да се овим чиновницима, сваком према заслуги, повећају припадљивости. Извршни одбор је, ради спречавања оваквих тенденција, 1. марта 1945. године одлучио да се интервенише код надлежних власти и синдикалних организација, да се укину све специјалне повластице. Грађани су изражавали не-

задовољство и жалили се на свештенике који наплаћују велике суме за опела (породици погинулог војника — 25.000 динара) и венчања, и траже интервенцију народне власти.

Класно-политички приступ органа народне власти може се видети и на примерима из пореске политике. Окружни одбор је тражио да се предузму принудне мере против оних који могу да плате порез, мада Повереништво финансија АСНОС-а није било склон драстичним решењима у току рата. Међутим, примећене су две појаве: да економски слабији уредно извршавају пореске обавезе, за разлику од оних богатијих, а на другој страни — психологија сељака да је у новој држави плаћање пореза добровољна ствар, иза које не стоји друштвена обавеза грађана и могућност примене казних мера.

Неколико месеци после ослобођења Београда формирано је више градских привредних предузећа за комуналне услуге. Пре рата у Београду нису постојала таква предузећа, јер су осветљењем, саобраћајем и водоводом управљале дирекције београдске општине: Дирекција осветљења, Дирекција трамваја и Дирекција водовода. Од ослобођења Београда па до 14. фебруара 1945. године ове службе биле су у саставу управе ИНОО-а, а затим су издвојене и уместо ранијих дирекција Извршни одбор је формирао следећа предузећа: Београдско електрично саобраћајно предузеће (БЕЛСАП), Београдски водовод (БЕВОД), Градску економију (ГРАДЕК), Комунално грађевинско предузеће (КОМГРАП) и више радионица које је Извршном одбору предала ДУНД. Комуналним пословима у Београду бавило се и Електрично предузеће Србије (ЕПС). Извршни народноослободилачки одбор Београда формира и Градско набавно предузеће (ГРАНАП), из којег се издвајају предузећа: Градско текстилно (ГРАТЕКС), Огрев и ГРАМЛЕК.

Београдско електрично саобраћајно предузеће, иако је формирано као јавно-правна установа са самосталном управом, и даље је било власништво Извршног народног одбора града Београда. Задатак предузећа је био: да производи, развија, купује, продаје и снабдева потрошаче електричном енергијом; да предлаже техничком одељењу пројекте, подиже и води погон и одржава електричне централе и постројења, електричне линије, разводну мрежу, инсталације и апарате за производњу и развој електричне енергије за све потребе; да превози путнике и робу електричном и моторном вучом; да гради и одржава трамвајске пруге, пружне објекте, електричну мрежу и остала постројења и инсталације за потребе саобраћаја; да гради и одржава грађевине и грађевинске објекте за сопствене потребе предузећа, и да у својим радионицама израђује, оправља и одржава возила, да израђује и обрађује објекте и њихове делове за потребе сопствених предузећа и за потребе установа и предузећа ИНО-а.

Предузеће је пословало на принципу доходовног односа, тако да рационалним радом и најекономичнијом уноотребом материјала пружи с једне стране грађанству најповољније тарифне ставове, а с друге стране да сопственим приходима осигура правилно функционисање и развијање предузећа. Задатак предузећа био је, такође, да подмири све своје расхо-

де, амортизацију привредних објеката, обнављајући и одржавајући их у исправном стању за експлоатацију, а чисту добит преда Одељењу финансија ИНО-а.

Управни органи БЕЛТСАПА били су: Извршни народни одбор града Београда, Управни одбор БЕЛТСАПА и директор предузећа. Контролу над целокупним пословањем БЕЛТСАПА вршио је ИНО, који је преко свог Техничког одељења постављао и разрешавао чланове Управног одбора и директора, одобравао годишњи предрачун прихода и расхода предузећа, одлучивао о оснивању фондова у предузећу и одобравао правила руковања овим фондовима, одлучивао о закључивању зајмова за потребе БЕЛТСАПА, одобравао тарифе и њихове измене и допуне, решавао о свим осталим предлозима које му поднесе Управни одбор.

На основу одлука са седница од 14. и 21. фебруара 1945. године, ИНО се издвојио из састава Опште управе Одељење водовода и формирао самостално привредно предузеће, под именом Београдски водовод (БЕВОД). Као и БЕЛТСАП, и предузеће БЕВОД је било власништво ИНО града Београда. Задатак БЕВОДА био је да обавља следеће послове: да снабдева државна и самоуправна надлештва и установе, као и приватне претплатнике, водом за пиће, да подмирује индустријске и све остале потребе у границама узајамних права и обавеза. Такође је имало задатак да издаје под кирију, намешта, скида и контролише водомере на спојевима потрошача, врши оправке и испитивања како својих, тако и приватних водомера. На позив претплатника, вршио је хитне и привремене оправке на водоводним спојевима њихових имања.

И ово предузеће пословало је на привредном принципу, тако да рационалним радом и најекономичнијом употребом материјала пружа с једне стране грађанству најповољније цене, а с друге стране да сопственим приходима: осигура правилно функционисање и развијање предузећа, подмирује све своје расходе, амортизује уложене имовинске објекте обнављајући и одржавајући их у стању да буду способна за експлоатацију. Предузеће је било дужно да преда остварену добит Одељењу финансија Извршног народног одбора.

Предузећем БЕВОД управљали су Извршни народни одбор града Београда, Управни одбор и директор предузећа. Директор предузећа био је Борислав Јтилић, а чланови Управног одбора: инж. Миладин Пећинар, инж. Берислав Јтилић, инж. Борће Грицкат, инж. Александар Милошевић, Ефросија Стојчевић, комерцијалиста, Боривоје Пеција, радник и Петар Ковачевић.

Слична организација рада спроведена је и у осталим комуналним предузећима. И њихови пуководећи органи били су Извршни народни одбор града Београда, Управни одбор и директор. Извршни одбор је у њима, преко свог Техничког одељења, постављао чланове управног одбора, водећи рачуна да најмање две трећине буду из редова службеника предузећа.

Нанор који је народна власт са масовним организацијама улагала, да опскрби становништво основним животним намирницама и огревом, обезврећивала је шпекулација овим артиклима, девизама, златом, половном робом. Појава шпекулације била је неминовна појава у време објективне неста-

шице рооо и ограиичеие производље, која је, при том, у току рата била окренута потребама фронта. Међутим, не могу се заобићи ни други разлози који су утицали на њено одржавање и ширење. Велики део власника фабрика и предузећа у току окупације бавио се црном берзом и шпекулацијом коју је подржавао окупациони систем, а после ослобођења Београда и монетарни хаос и инфлација. Приватни трговци и други посредници у привреди злоупотребљавали су тешко стање народа и хроничну оскудицу, рачунајући да је дошло време богаћења. Такво понашање шпекуланата успоравало је оживљавање привреде, а на другој страни ометало политичко учвршћење народне власти.

У време доношења Закона о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже и о замени новца априла 1945. године, органи народне власти су борбу против шпекулације претварали у оштру кампању. Поменути Закон предвиђао је најоштрије мере ради осујећивања и спречавања сваког покушаја шпекулације и саботаже. Тај задатак решавале су посебне комисије образоване од стране народних одбора, док су за кажњавање били надлежни средњи судови.

У Београду је, неколико дана пре почетка замене новца, народна власт са руководством Народног фронта покренула широку кампању против шпекуланата. Спровођење Закона праћено је и доношењем уредаба привремене владе ДФЈ, којима се регулисало питање надница и плата. За подршку овим мерама НОФ је организовао демонстрације против шпекуланата. Органи народне власти и штампа су својим ставом пресецали било какво заузимање за шпекуланте. Желећи да јаче подстакне борбу против шпекуланата, Извршни народни одбор донео је одлуку да се заплећена роба дели сиромашним грађанима. Извршни народни одбор је такође одлучио да се при управним одељењима рејона формирају одељци за сузбијање црне берзе. Демонстрације су одржане и у другим градовима Србије: Чачку, Краљеву, Великој Плани, Пожаревцу, Прокупљу, Нишу и др. У току демонстрација грађани су се изјашњавали за нове мере привремене владе ДФЈ и за сређивање економског стања.

Борба против шпекулације у време рата имала је за циљ да открива залихе и спречава власнике да уклањају робу из промета. Трговци су скривали робу по таванима, код пријатеља, односили је на село. Од ослобођења Београда војне и цивилне власти захтевале су од власника да сву затечену робу пријаве. Нови позив у том смислу упутили су органи власти маја 1945. године, дајући прилику свим власницима да пријаве скривене сировине, полупроизоде и готову робу. Последњи рок за пријаву био је 21. мај 1945. године. После замене новца, тежиште борбе против шпекулације померило се у правцу одржавања пена и спречавања инфлације. Контролни органи на пијацама откривали су лица која су се бавила трговином, мада нису била пријављена код привредних органа власти, Трговинске коморе и удружења трговаца. Вршећи притисак на шпекуланте, органи власти су дошли до сазнања да се тоталним притиском затвара тржиште, а тиме и допремање робе из унутрашњости Србије и трговина своди само на гарантовано снабдевање. Такође је било јасно да, уколико

буде мање шверцоване робе на тржишту, цене ће бити више. Под удар властн нарочито су дошли трговци који су продавали рационасану робу по вишим ценама, обављајући послове на местима која нису била предвиђена као тржнице и продајући робу преко више посредника.

У Србији и Београду борба против високих цена нарочито је била заострена јула 1945. године, јер је тада дошло до правог „прелома“ у кретању цена. За предмете у којима се највише оскудевало, цене су прекорачене за 100 одсто од утврђених. Талас који је захватио Београд и Србију, претио је да се пренесе и у друге крајеве земље, где су углавном поштоване утврђене цене.

Контролни органи Министарства трговине и снабдевања и Извршног народног одбора града Београда водили су административну борбу против шпекуланата. На савском пристаништу против „црноберзијанаца, шпекуланата и нерадника“ коришћени су органи „парабродске милиције“. Поред улазних и излазних места у граду и трговинских радњи, нарочитој контроли подвргаване су и пијаце. Поред пијачних управа, које су спроводиле привредну политику по директиви Одељења за трговину и снабдевање, располажући органима милиције као својим извршним органима, образују се и савети грађана при пијачним управама. Функција ових савета била је саветодавног карактера и повезана са контролом рада на пијацама. Пијачни промет могао је да се обавља само на следећим пијацама: Јовановој, Зеленом венцу, Каленићу, Цветном тргу, Смедеревском ћерму, Палилулској, Бајлоновој, Булевару ослобођења, Чукарици, Сењаку, Вождовцу, Цветковој механи, Карабурми, Душановцу и Бановом брду. Сточне пијаце налазиле су се на клаици „ракијска“, на Пиониру, а за продају сена на Авалском друму. Народни фронт тражио је да његови чланови помогну борбу против шпекулације, развијајући на пијацама „дух контроле“.

Раздвајајући препродају старих ствари од продаје друге — нове робе на пијацама, Одељење за трговину и снабдевање ИНО-а утврдило је место и услове за њихову препродају. Продаја половних ствари узела је маха услед недостатка извора средстава код једног слоја грађана, нарочито међу имућнијим породицама.

Нагли скок цена у лето 1945. године Извршни народни одбор покушао је да сузбије максимирањем цена поврћа, воћа и млечних производа. Оно је превасходно било уперено против „набијача цена“, „кванташа“, других посредника и пиљара. Нормирање цена пољопривредних производа повлачило је и утврђивање цена услуга (кројачких, обућарских, ковачких) и текстила. Тако су оне користиле и потрошачима и продавцима пољопривредних производа. После ове мере појачана је и контрола на пијацама. Друштвено-политичке организације нозвале су своје чланове да подрже напоре привредне управе да ова мера и практично заживи. У том циљу одржано је саветовање представника Главне радничко-набављачке задруге, Главне прерађивачке земљорадничке задруге, ГРАНАП-а и Воћара са представницима ИНО-а и рејонских радничко-наместничко-набављачких задруга под председништвом потпредседника ИНО-а Марка Никезића, на коме је

закључено да се транспорт робе, посебно поврћа, за Београд организује железницом и рекама, уместо скупим камионским саобраћајем. На овом саветовању закључено је да треба осигурати равномеран дневни увоз у Београд и да се при набавци робе искључују посредници.

Снабдевању Београда посвећивали су пажњу, поред локалних органа власти, и федерални и савезни органи, јер се радило о економско-политичком центру Југославије. Обезбедити исхрану за више стотина хиљада људи није био једноставан и лак задатак. У Београду је још из времена окупације била зацарила црна берза, коју није било лако угушити, јер после ослобођења народна власт није имала свој апарат да преко њега врши утицај на тржиште и приватну трговину. Разуларена шпекулација у лето 1945. године, која је захватила Београд, директно је утицала на цене и тржиште у Србији, Македонији и Војводини. Изградњом друштвеног сектора у трговини стварана је основа за парирање делу приватног сектора и његовом потискивању из промета, или бар његовом ограничавању.

У Београду су органи власти подржавали оснивање радничко-службеничко-набављачко-потрошачких задруга и по већим предузећима и надлештвима. И Синдикат се бавио набавком робе, али су органи власти наглашавали да је то задатак задруга. Рејонским задругама препоручивано је да отварају што већи број продавница, како би се у трговини избегли редови.

Шпекулативним духом није био захваћен само приватни сектор него и државни и задружни трговински апарат. На тржишту су расле цене неким производима, као израз жеље за профитом. Развијају се и „маказе цена“ између индустријских и пољопривредних производа. Стабилизацију и уравнотежење цена спречавала је ланчана трговина. Међутим, сређивање тржишта у јесен и зиму 1945/46. године решавало је повећање производа. А борба за снижавање цена у суштини је била борба за реалне наднице, које су биле несразмерне трошковима живота.

Непосредно после ослобођења, Извршни народноослободилачки одбор поклатио је посебну пажњу сиромашним и незбринутим грађанима, којих је у то време било напретек. За решавање овог питања, АСНОС је новембра 1944. године доделио ИНОО-у пет милиона динара као прву помоћ породицама које су остале без храниоца, или су се налазиле у тешком материјалном положају. За правилну расподелу додељене помоћи било је потребно прикупити податке о породицама и појединцима. На седници рејонских референата социјалног старања и Председништва ИНОО-а 30. новембра 1944. године, решено је да се сви ти подаци прикупе преко рејона. Породице, о којима је реч, разврставане су у пет категорија: 1. оне које су изгубиле храниоца у НОБ-и; 2. чији су се храниоци налазили у НОБ-и као добровољци или мобилисани; 3. чији су храниоци погинули у априлском рату 1941. године, или су се налазили у заробљеништву; 4. породице пострадале од бомбардовања и 5. породице које нису имале никаква средства за живот.

Четвртог децембра 1944. године ИНОО је одлучио да сС предузму мере за организовање јединствене акције, у којој би се прикупљали прилози за сиромашне породице у Београду. Обраћајући се грађанима Београда, ИНОО је истакао да је то солидарност која не би требало да буде одвајање од онога што претиче, него братска помоћ и обавеза сваког појединца.

Разматрајући предлог за промену Упутства о додељивању привремене новчане помоћи НКОЈ-а, Упутства за издавање помоћи незбринутим породицама и инвалидима народноослободилачког рата и жртвама фашистичког терора и Упутства о додељивању помоћи породицама чији су храниоци налазе у заробљеништву, Одбор је донео одлуку којом је регулисан начин расподеле. Предвиђено је да се обустави исплата пензија личним и породичним пензионерима бивше ОГБ, односно ИНОО-а, уживаоцима сталне месечне помоћи у виду пензије и других сталних помоћи до доношења прописа о ревизији пензија. Исто тако, предвиђено је да се Упутство Повереништва за социјалну политику и Повереништва за финансије НКОЈ-а од 12. јануара 1945. године за спровођење одлуке о ревизији права на пензију, народног признања, сталне државне помоћи и издржавања и о привременој новчаној помоћи овим лицима — примени и на личне и породичне пензионере бивше ОГБ, односно ИНОО-а града Београда, уживаоце сталне месечне помоћи. Решење о додељивању привремених новчаних помоћи, доносила је Комисија за додељивање помоћи државним пензионерима, која је образована при сваком рејонском НО. Против решења Комисије могла се уложити жалба Извршном народноослободилачком одбору града Београда. Предвиђено је, такође, да се Упутство Повереништва социјалне политике АСНОС-а за издавање помоћи необезбеђеним породицама бораца и инвалидима народноослободилачког рата и жртвама фашистичког герора, примењује уколико се односи на породице службеника државних и јавно-правних установа, који се налазе на војној дужности у НОВ и ПОЈ, а који су за време окупације отпуштени из службе. Принадлежности ових службеника исплаћиване су само породицама које су биле необезбеђене. Обустављала се исплата принадлежности породицама бивших службеника ОГБ који су се налазили у заробљеништву, с тим што се на ове породице имало применити Упутство Председништва за социјалну политику АСНОС-а о давању помоћи породицама чији се храниоци налазе у заробљеништву.

Одбор је одлучио да се службеницима бивше Општине града Београда, којима је према одлукама рејонских комисија за додељивање помоћи, сходно одлуци ИНОО-а од 14. фебруара 1945. године, исплаћивана помоћ у износу од 6.000 динара као службеницима који су у служби провели више од десет година, у својству надничара, дневничара и хонорарних службеника, па због оваквог службеничког статуса нису могли да стекну право на пензију, а из службе су отпуштени због старости или грајне неизлечиве болести, исплаћује на име аконтације по 500 динара месечно. Ова аконтација исплаћивана је све до доношења прописа о одређивању помоћи државним пензионерима и другим државним платезницима

по основи помоћи, када је ИНОО и за ова лица, саобразно донетим прописима, одредио висину помоћи у динарима ДФЈ.

Помажући радницима и сиромашним породицама, ИНОО је већ до половине децембра 1944. године отворио пет „народних трпеца“ у Београду, које су издавале пет хиљада obroка по приступачним ценама. Отварајући ове трпезе, Одбор је имао у виду тежак положај у погледу исхране великог броја сиромашних и незбринутих лица, као и лица која нису имала минимум средстава за егзистенцију, а са својим породицама су живела искључиво од надница и плата, које су због високих цена животних намирница на тржишту и недостатка горива биле недовољне за нормалну исхрану. Одбор је сматрао да овакве трпезе могу да пруже јефтину храну, могућност запослења за један број незапослених жена и уклоне из станова нехигијенске кухиње. ИНОО је именовао Комисију, којој је ставио у задатак да, у спразуму с представницима Синдиката и задруга, испита могућност и услове за отварање што више „кооперативних трпеца“.

Поред пружања материјалне помоћи сиромашним породицама, ИНОО је поклањао велику пажњу и деци која су у току рата остала без оба или без једног родитеља. Одбор је, такође, водио бригу о сиромашној и болесној деци. Правну основу ове политике збрињавања деце чинила је Одлука повереника за социјалну политику НКОЈ-а од 8. децембра 1944. године. По тој одлуци, деца су смештена у дечије домове и дечија насеља (колоније), чије је издржавање текло из државних извора. Повереништво за социјалну политику НКОЈ-а је 1. децембра 1944. године одлучило да се ири Одељењу за заштиту мајки, деце и младежи оснује Привремени социјални савет за заштиту мајки, деце и младежи. ИНОО је организовао децембра 1944. године Дечији дом у Звечанској улици, као централно градско прихватилиште за децу из града и других пострадалих крајева, одакле су упућивана у групне дечије домове и дечија насеља. Деца су преко Београда упућивана у дечије домове који су отварани по напуштеним „фашистичким дворцима и великим кућама“ у Банату. Органи народне власти у Београду, који су се бавили социјалном заштитом и збрињавањем деце, обилазили су дечије домове и дечија насеља у Банату. Такође су настојали да пронађу и обезбеде потребне количине одеће и обуће за децу у дечијим домовима.

Београд је дочекивао и прихватао децу из пострадалих крајева Југославије, која су ишла у дечије домове у Војводину или на опоравак у Бугарску. Међутим, становништво града и органи власти нису показивали само бригу о деци у пролазу, већ су у граду обезбедили трајни смештај за 1.500 деце из других крајева Југославије.

С обзиром на број деце из других крајева Југославије, која су добила трајни смештај у Београду, Одбор је донео одлуку да се у састав Одсека за заштиту мајки, деце и младежи Одељења за социјално старање, формира служба која ће преузети и извршити организацију свих дечијих домова, у којима су смештена деца која нису била из Београда. Одсек за социјално старање такође је поклатио посебну пажњу слепој и морално угроженој деци. Одбор је, на предлог Одељења

За социјално старање, образовао дом за социјално превасиитавање морално угрожене омладине, желећи да ту децу врати на прави пут и учини их корисним грађанима новог друштвеног поретка.

Нова народна власт иосветила је палсњу заштити и обезбеђењу ратних војних инвалида. Заједно са члановима породица изгинулих бораца НОВ и породицама изгинулих или на смрт осуђених бораца, инвалиди су имали првенство приликом запошљавања на местима која су одговарала њиховим физичким могућностима. ИНОО, да би обезбедио извешан број радних места, донео је одлуку о раскидању закупног односа са дотадашњим закупцима киоска бивше ОГБ. После опремања и оправки, киосци су издавани у закупни однос. Закупнина је одређивана на основу промета, места и обима пословања дотичног киоска. Одбор је, такође, донео одлуку да се лицима која су добила киоск, изда гарантно писмо за Општинску штедионицу у Београду на суму од 250.000 динара, под условом да отплату Штедионици изврше на тај начин, што ће сваког месеца уплатити 50% прихода од продајних монополских артикала.

Марта 1945. године пред органе народне власти поставило се питање прихватања заробљеника који су се враћали у домовину. Решавање тог питања захтевало је од органа социјалне политике да им обезбеде основна средства за живот. Ради организовања акције, Министарство социјалне политике одржало је 20. марта 1945. године конференцију, којој је присуствовао и представник ИНОО-а др Стеван Белинео. На конференцији је донета одлука да ИНОО покрене акцију за прикупљање помоћи у оделу, рубљу, обући, ћебадима, постељини за потребе заробљеника. У ту сврху сазвана је 21. марта 1945. године конференција у Председништву ИНОО-а, којој су присуствовали представници ЈНОФ-а, АФЖ-а, УСАОС-а и Црвеног крста. На конференцији је донета одлука о мерама које ће се предузети за прикупљање прилога. Такође је одлучено да се прикупљање изврши преко рејона, а скупљене ствари сместе у централни магацин.

Извршни одбор, улажући напоре за сређивање живота у 1 раду, није занемарио ни здравствено питање. Здравствени одсек предузео је хитне мере за заштиту становништва од разних болести. Организовано је пелцовање становништва против тифуса, јер су постојали објективни услови за ширење ове болести, због уништене водоводне и канализационе мреже. Потребне за здравственом заштитом из дана у дан су све више расле и захтевале да се она што пре реорганизује у Извршном одбору и рејонским одборима. Здравствени одсек ИНОО-а одржао је три састанка с рејонским здравственим референтима, на којима су утврђени задаци и обавезе рејонских служби. У споразуму с вишим органима народне власти, договорено је да се амбуланте у рејонима отварају према потреби, водећи рачуна о постојећим државним амбулантама и другим сличним установама по рејонима, које су се имале искористити за ту сврху. У току новембра 1944. године уређене су амбуланте у IV рејону и на Карабурми. Предузете су мере да се у најкраћем року оспособи амбуланта на Вождовцу, пронађе одговарајућа зграда за амбуланту на Чукарици

и убрзају припреме за отварање амбуланте на Душановцу. На тај начин здравствена служба у Београду почела је да одговара потребама оних делова града у којима је живео највећи део сиромашних грађана. Амбуланте су имале сталну лекарску службу и службу лекара специјалиста. Услуге лечења биле су бесплатне за сва лица запослена у установама, предузећима, радионицама, фабрикама и рудницима. Право на бесплатно лечење имали су и чланови породица чији су храниоци погинули у НОБ или су се налазили у НОВ, чији су храниоци погинули у априлском рату 1941. или су стрељани од окупатора и његових сарадника. Здравствену заштиту имали су и припадници радних јединица ИНОО-а док су била на раду, припадници народне милиције и њихове породице, као и чланови породица заробљеника који су сиромашни.

У склопу осталих мера, у Београду се уводило и заштитно „законодавство“. Главни инструменти ове заштите били су: забрана повећања кирија, забрана давања отказа и интервенција јавне управе и начин искоришћавања станова. Ове мере биле су страчунате искључиво на привремено дејство, јер је главни пут за решавање стамбене кризе водио преко обнове порушеног стамбеног фонда и изградње нових станова у будућности.

Команда града Београда је, другог дана по ослобођењу, донела Наредбу да се не плаћа закупнина. Обустава је уведена за месеце новембар и децембар, а већ наплаћена кирија обрачунавала се за наредне месеце или враћала закупцу. Обустава је важила до уређења радничких надница и чиновничких плата, тако да је њено дејство престало доношењем привремених одлука о платама и припадностима. Кирије су поново почеле да се наплаћују од 1. фебруара 1945. године, у износима који су важили до дана издавања Наредбе о обустави плаћања. Уредба владе федералне Србије о киријама предвиђала је да закупнина износи 50—70 одсто од кирија које су плаћане на дан 1. септембра 1939. године. На овај начин кирије су се кретале од једне осмине до највише једне петине укупних прихода већине купаца. Кирије у Београду биле су, међутим, веће од оних у унутрашњости Србије.

Упоредо са питањем закупнина, регулисан је и ред првенства за станове и иословпе просторије. Ово првенство давало се војсци и органима народне власти за установе, грађанима који су били без стана или локала, било да им је стан оштећен или срушен, или из других разлога неупотребљив, онима који су принудно исељени или су се врћали из НОВ, затвора, логора, заробљеништва. Непосредно после ослобођења, станове је додељивала Команда града, а после рејони. Рејони су првенствено додељивали празне станове.

Политичке и радне манифестације

Још док су се водиле жестоке борбе за ослобођење Земуна, у ослобођеном Београду код Вуковог споменика одржан је 21. октобра, пред неколико десетина хиљада грађана, омладинаца и војника, први митинг. Митинг је одржан на месту где су пре три и по године (27. марта 1941.) организо-

ване масовне демонстрације, којима је изражена воља народа да је боље водити рат него прихватити пакт. На митингу су говорили генерал-лајтнаит Пеко Дапчевић, генерал Црвене армије Андреј Жданов и др Благоје Нешковић, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију.

Радни ентузијазам народа који је испољаван у организовању акција, долазио је до изражаја и у организовању разних скупова манефестационог карактера. Једна од првих прослава манифестационог карактера одржана је у Београду 6. и 7. новембра 1944. године, поводом прославе двадесетпетогодишњице велике октобарске револуције. Прослава је организована заједничким снагама војних и цивилних руководства, а кулминирала је великим митингом на Славији 7. новембра. Претходно су (6. новембра) одржавани скупови и предавања у рејонима и седиштима војних јединица, на којима је говорено о значају октобарске револуције.

Следећа велика прослава била је поводом годишњице 27. марта. Организација прославе била је замишљена врло широко. Свуда су одржавани зборови, предавања, приредбе. Одржавани су митинзи по селима, у фабрикама и предузећима. На предавањима је говорено о значају 27. марта, актуелној ситуацији и основним сгавовима из декларације заједничке владе ДФЈ.

Двадесет седмог марта 1945. године организоване колоне грађана из свих крајева Београда сливале су се у правцу Теразија, где је требало да се одржи свечана парада. У паради су, поред јединица Југословенске армије, узели учешћа и представници друштвено-политичких организација, омладине и пионира. На њиховим транспарентима биле су исписане пароле: „Живео 27. март, дан борбе против фашистичких завојевача“, „Живела народна влада Демократске Федеративне Југославије на челу са другом Титом“, „Тражимо нове акције“, „Обрадимо нашу пољу“, „Обновимо нашу привреду“ и др. После завршетка параде, народ се окупио на Тргу Републике ишчекујући да се на њему појави маршал Тито. На свечано украшеној тераси Народног позоришта налазили су се маршал Тито у пратњи генерала Љубодрага Бурића, Александра Ранковића и Петра Велебита; на тераси поред Тита такође су били потпредседник Министарског савета и министар за конституангу Едвард Кардељ, министар спољних послова др Иван Шубашић, министар финансија генерал Сретен Жујовић, министар просвете Владислав Рибникар, министар правде Фрањо Фрол, министар информација Сава Косановић, министар за Босну и Херцеговину Родољуб Чолаковић, министар за Македонију Мане Чучков и министар за Црну Гору Милован Билас. Председништво АВНОЈ-а представљали су Моша Пијаде, Антон Аугустинчић и Јосип Рус, а Председништво АСНОС-а Петар Стамболић, Митра Мигровић и Милентије Поповић. На свечано украшеној тераси налазили су се и представници дипломатског кора и војни представници савезничких земаља.

Митинг је отворио професор Кирило Савић, председник ЈНОФ-а Београда, а затим је узео реч маршал Тито. Присутним грађанима маршал Тито се обратио речима: „Нисам мислио да говорим на овом збору, али сматрајући овај дан вели-

Км датумом, годишњицом хисторијског преокрета у најтам-Није доба, када је њемачки фашизам био порушио скоро читаву Европу — рећи ћу ипак неколико ријечи. Тог хисторијског датума, народ Београда, народ Србије, народ осталих дјелова Југославије, народ Хрватске, Словеније и др., дао је отпор и казао: Не, боље рат него пакт! И ту чињеницу многи би хтјели да изврну и окрену у другом правцу — чињеницу да је преокрет од 27. марта 1941. извршен зато што је то народ хтео. Преокрет од 27. марта није био ствар појединца, ствар мале групе, него ствар читавог народа. Иначе се не би могло извршити оно што је извршено. Појединци су учинили оно што је хтјела маса, што је хтио народ.

Двадесет седми март, који улази у хисторију нашег народа као празник, јесте доказ силне непоколебљиве тежње наших народа за независношћу, за својом слободом и за очувањем свога опстанка. Ја сам срећан што могу данас на овом величанственом збору да вам честитам овај велики празник. Нека овај 27. март буде иови подстрек за нова величанствена дела на пољу обнављања и изградње наше напаћене херојске земље. Двадесет седми март 1941. године био је бојни зов под оружје, на одбрану ове земље, а овај 27. март нека буде зов на изградњу, на срећнију бољу будућност наших народа . . ."

Још су грађанима Београда биле у свести манифестације од 27. марта, а већ је дошло до новог излива одушевљења због потписивања Уговора о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између Совјетског Савеза и Југославије, 11. априла 1945. године. Уговор су потписали у Кремљу опуномоћеник Президијума Врховног совјета СССР-а, заменик председника Савета народних комесара СССР-а и народни комесар иностраних послова В. М. Молотов, а са југословенске стране опуномоћеник Намесништва Југославије и председник Министарског савета Југославије маршал Јосип Броз Тито. Потписивању Уговора присуствовао је председник Савета народних комесара Ј. В. Стаљин, а с југословенске стране: др И. Шубашић, С. Симић, М. Билас, Н. Петровић, Б. Андрејевић и начелник југословенске војне мисије у СССР-у, генерал-лајтант Р. Приморац.

У Београду је, поводом потписивања Уговора, одржан 12. априла велики митинг, на коме је учествовало око 100 хиљада грађана.

У јеку натчовечанских напора радни људи Београда дочекали су празник рада, Први мај. Празник су дочекали у знаку победе својих демократских стремљења и скорог ослобођења још неослобођених делова своје отаџбине. Предвођени организацијом Јединствених синдиката, радници и намештеници Београда постали су покретачи и носиоци свих акција, а такође и фактор нове народне власти. Они су са видним резултатима дочекали свој први празник у ослобођеном Београду.

Београд, који је у току рата много страдао, дочекао је Први мај на свечан начин, сав окићен. На иницијативу месних организација ЈНОФ-а, многа раскршћа засађена су цвећем, а алеје украшене петокраким звездама. Од раног јутра улнице Београда су оживеле и грађани су с песмом одлазили

БЕОГРАЂАНИ!

27 марта 1941 године народи Југославије објавили су своју спремност да се оружјем олују фашистичком освајачу. У величанственим манифестацијама, које су се одржале широм целе земље, народ се најодлучније изјаснио против глумног пуча, ограђујући се од тог издајства. На масовним зборовима народ је захтевао брзе и одлучне мере које би појачале борбену спремност земље: демократизацију, равноправност свих народа Југославије, чишћење петоколониша из врхова државне управе и војске. Симоновићева влада образована после дворског пуча који је искористио плодове дугогодишње антифашистичке борбе народних маса, имајући у свом крилу отворене реакционаре, прикривене петоколониша и капитуланте, одбила је спровођење тих мера. Догађаји који су следили 27 марта — срачна капитулација генерала и бегство владе — разоткрили су капитуланство владе која је оставила народ и земљу њиховој судбини, разоткривајући из тај начин своју ненадност. На другој страни, народ је показао да је 27 март плод борбе његових најбољих синова. Рушећи срамни пакт од 25 марта ушаоши у рат 6 априла наши народи су наставили борбу на челу са Комунистичком Партијом против завојевача и издајника, борбу коју воде до данашњег дана предвођени Маршалом Титом, ослобађајући земљу од окупатора, остварујући у току најкрвавијих окршаја братство и јединство народа Југославије.

Родољубиви напредни антифашистички Београд који је на све противнародне и антидемократске акције, на све фашистичке провокације испуцао јединствено као фронт, као целина 27 марта изишао је на улице да манифестује своју борбеност, своју спремност да се оружаном борбом супростави фашистичком нападачу. Родољубиви грађани и радништво Београда, радничка и студентска омладина бацила је борбене поклике „Боље рат него пакт“, „Москва—Београд“, поклике које су прихватиле све народне масе Југославије, манифестујући јединствено и одлучно против издајства и капитулације — за борбу против поробљивача, за слободу и демократију свих народа Југославије, за Савез са Совјетском Русијом.

Београд који је 27 марта 1941 године на смотри борбених снага — манифестовао своја родољубива, напредна и слободарска осећања у заједници са српским и осталим народима Југославије, доказао је у току народно-ослободилачке борбе, својим учешћем и залагањем, својом борбености и отпорношћу, да је достојан традиција слободарског антифашистичког Београда. То доказују жртве које је дао херојски Београд, његови радници, омладници и интелектуалци, пали на бојном пољу ослободилачке борбе, стрељани у Јајинцима, вешани на Теразијама.

ГРАЂАНИ БЕОГРАДА!

Ове године слободни Београд, престоница нове федеративне Југославије, прославља 27 март празник слободе борбених снага народа Југославије које су се тог дана изјасниле за слободу, за демократизацију земље и за равноправност свих народа Југославије.

БЕОГРАЂАНИ!

Ви који сте 27 марта манифестовали своју одлучну жељу за слободом прославите га данас у слободи. Масовним, још ширим учешћем на митингу 27 марта у 3 сата по подне код „Кнежевог споменика“ појачајте своју оданост народно-ослободилачкој борби, новој Југославији коју је 27 март наговестио.

ЖИВЕО 27 МАРТ ДАН БОРБЕ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРОТИВ ФАШИСТИЧКИХ ЗАВОЈЕВАЧА!

ЖИВЕЛА ЈЕДИНСТВЕНА НАРОДНА ВЛАДА ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ НА ЧЕЛУ СА МАРШАЛОМ ТИТОМ!

ЖИВЕЛА КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА, ОРГАНИЗАТОР И ВОЂ НАРОДНОГ УСТАНКА ПРОТИВ ЗАВОЈЕВАЧА!

ЖИВЕО ЈЕДИНСТВЕНИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИ ФРОНТ СВИХ РОДОЉУБА СРБИЈЕ!

ЖИВЕЛО БРАТСТВО И ЈЕДИНСТВО НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ ЗАЛОГА СРЕЋНЕ БУДУЋНОСТИ!

ЖИВЕЛА ХЕРОЈСКА ПРВЕНА АРМИЈА, КОЈА ЈЕ ПРОЛИЛА КРВ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ НАШЕ ДОМОВИНЕ!

ЖИВЕЛО ВЕЧНО ПРИЈАТЕЉСТВО И САВЕЗ СА СОВЈЕТСКОМ РУСИЈОМ!

ЖИВЕО МОЋНИ БЛОК НАШИХ САВЕЗНИКА — СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА, ЕНГЛЕСКЕ И АМЕРИКЕ!

ДОЛЕ РАЗБИЈАЧИ ЈЕДИНСТВА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ!

СВЕ СНАГЕ ЗА КОНАЧНИ И БРЗИ СЛОМ ФАШИСТИЧКЕ НЕМАЧКЕ!

СВЕ СНАГЕ ЗА ФРОНТ И ОБНОВУ ЗЕМЉЕ!

ГРАДСКИ ОДБОР ЈНОФ-А

Проглас градског одбора ЈНОФ-а поводом прославе
годишњице 27. марта 1945.

на зборна места, где су формиран ешалони који ће проћи поред свечано украшене трибине на Теразијама. Поред свечане трибине, на којој се налазио маршал Тито са својим сарадницима, пролазила је, пет и по часова, колона јединица Југословенске армије и радних људи, омладине и пиопира из Београда и околине.

Прве акције које су предузете за обнову порушеног и разореног града биле су инспирисане и организовање од партијске организације и органа власти. Непосредни пошници били су омладина и грађани. У даљој организацији обнове, масовне радне акције постају трајна појава. Поред радног учинка, ове акције имале су и манифестационо-политички карактер, представљајући спољни знак прихватања нове власти као своје и давања подршке мерама које је власт спроводила. Преко ових акција изоловани су и стављани под непрекидни политички и психолошки притисак остаци старих снага и њихови представници у привременој влади ДФЈ, и касније у привременој народној скупштини. Извори радног залагања били су у подршци становништва новом поретку, увереног да је то почетак стварања основе за срећније друштво, организовано на равноправности и узајамном поштовању. Физички рад и радни полет омладине и грађана били су основна претпоставка обнове у условима општег сиромаштва и исцрпљености извора које је за собом оставила окупација.

Први организовани облик окупљања омладине у ослобођеном Београду биле су радне бригаде, батаљони и чете. Почетком новембра 1944. године први рејон Београда окупљао је 500 омладинаца и омладинки, трећи 414, четврти 300, шести рејон је имао седам радних чета са око 400 омладинаца и омладинки, седми 700, девети 500, десети рејон је имао радни батаљон са 170 омладинаца и омладинки, једанаести је имао образовану радну бригаду од 500 омладинаца и омладинки, дванаести је имао две радне чете са 100 омладинаца и тринаести три радне чете са 200 омладинаца и омладинки. Омладина Београда предњачила је у физичким радовима везаним за ублажавање ратне пустоши у граду.

Кроз акције на привредној, социјалној и културној обнови и политичке манифестације, ЈНОФ се организационо учвршћивао, повећавао број чланова, настојећи, по директиви Месног комитета, да се ослободн секташтва и ускости. ЈНОФ је носио агитације за пријављивање грађана у радне батаљоне, учешће омладине и АФЖ у рашчишћавању града, прикупљању сировинских отпадака, одазивању грађана акцијама за брање кукуруза у Срему. Сабирна акција за помоћ рањеницима и борцима на фронту спроведена је у Београду од 10. до 25. фебруара 1945. године. Овом акцијом, која је падала уочи пробоја Сремског фронта, руководио је Градски акциони одбор. Окружни одбор за хитну помоћ рањеницима, такође је упутио апел становништву београдског округа, у коме се каже: „Мајке и сестре, ваши синови и браћа, израђављени у овој крвавој борби, од вас очекују помоћ, у вас гледају, одвајају од себе, од својих девојачких спрема: покриваче, чарапе, сламарице и шаљите их онима који несебично дадоше своју крв за наше ослобођење."

Упоредо са кампањом за помоћ рањеницима и борцима на фронту, вођена је акција за помоћ пострадалим и попаљеним крајевима Југославије. Иницијативу за ову акцију дала је омладина Србије на Првом конгресу УСАОС-а. Одзив за давање помоћи био је, ирема тадашњој штампи, више него масован: радници су се одрицали надница, глумци су уступали приход од приредби, омладинци и жене скупљали су приход по кућама.

У борби за обнову града организација ЈНОФ-а преузела је на себе велики део послова. Једна од њених најважнијих акција од ослобођења града била је организација „ударне недеље“, проглашене од стране VIII рејона ЈНОФ-а децембра 1944. године. Ову „ударну недељу“ припремили су технички одбори ЈНОФ-а састављени у VIII рејону од два члана одбора блокова и одбора свих предузећа и блокова за чишћење рушевина и улица. Популарисање акције вршено је путем предавања, на којима је објашњавано: шта је то ударна недеља, шта значи бити ударник, како ћемо поступати са грађанима у ударној недељи. Чланови фронта су од руководиоца добијали упутства како да покрену грађане на рад. Акција је обухватала: 1. чишћење улица; 2. прикупљање скија; 3. скупљање помоћи за сиротињу; 4. прикупљање вуне; 5. давање крви. Пропагандни одбор ЈНОФ-а обавестио је, преко плаката, грађанство о акцији. Акција је започела 4. а завршила се 11. децембра 1944. године. У организовању акције дошла су до изражаја извесна застрањивања. Извесни одборници предлагали су да се грађани пскрећу на рад пугем милиције, што је на Чубурп и Пашином брду у први мах и примењено. Тек са потискивањем принуде и политичком мобилизацијом грађана, ЈНОФ је успео да на рад изведе већину грађана, од седих старца до малишана од 6—7 годпна. Уопштавајући резултате „ударне недеље“, одбор VIII рејона ЈНОФ-а извештавао је Градски одбор ЈНОФ-а: да је дух ударништва продро у масе и овладало уверење да заједничким радом може много да се уради; повећао се број чланова ЈНОФ-а; прикупљено је доста материјала, новца и скија; рашчишћен је и раскрчен рејон. Расплињавање многих акција у ширину и наизменично давање разних задатака без предаха, утицали су да грађани постану незаинтересовани, а такође и уморни.

Хронична несташница сировина, с којом се сукобљавала целокупна индустрија, ублажена је акцијом прикупљања сировинских отпадака (гума, папира, стакла, гвожђа, костију, текстила, итд.). Одељење обнове Извршног народноослободилачког одбора апеловало је на грађане Београда да чланови свих масовних организација узму учешће у тој акцији. У свим рејонима одређени су магацински простори у којима су слагане сировине. Сакупљање иојединих врста отпадака (папира, стакла, гуме и др.) настављено је и после завршетка кампање.

Сви они Београђани који нису обухваћени мобилизацијом, организовани су у радне батаљоне. Њихово седиште налазило се у Чика-Љубиној улици бр. 19. Радни батаљони су били састављени од грађана, независно од њихове професије: радника, судија, банкара и чиновника. Батаљони су кориш-

ћени за рашчишћавање рушевина; затрпавање кратера од бомби; истовар муниције за војску и угља за електричну централу; транспорт угља из Костолца, Младеновца и Колубаре за Београд. Батаљони су употребљавани и за оспособљавање болница, фабрика и других предузећа за рад. На железничком мосту преко Саве, који је био кључна тачка у ланцу за снабдевање Београда животним намирницама из Војводине, радило је 400 радника, 300 дневно и 100 ноћу. Децембра 1944. године поставило се питање слања мобилисаних радника и на радове ван Београда, пре свега у басен Колубарских рудника угља и на напуштена немачка имања у Војводини, с тим што је радницима припадало, сем исхране, и право на накнаду за рад.

На рад су позивани мушкарци од 29 до 40 година, који се нису налазили у војсци или на пословима првостепене важности. Масовне антифашистичке организације и штампа популарисали су ову форму рада, истичући да то није „кулук“ или „арбајтсдинст“, већ вид јачања јединства народа и помоћ грађанима који су у току рата више страдали. На раду се остајало од 8 до 18 часова, а понекад се радило и ноћу. Оваква врста рада многима није одговарала. И зато нису били ретки захтеви службеника из разних установа и надлештава (банка, судова, монопола, штедионица), да буду упућени у радне батаљоне. У Београду су радни батаљони радили на важним објектима: савском мосту, аеродрому, водоводу, дунавском мосту, Главној војној болници. Грађани, који су од лекарских комисија проглашавани за делимично способне, коришћени су углавном за лакше физичке послове: гшзиваре, курире, за административне послове, љуштење кромпира у кухињама и мензама.

Ову врсту радован један део грађана сматрао је као дуг домовини, али није био мали број ни оних који су га сматрали и као неподношљив терет. Органи власти и политичке организације позивају грађане да „достављају и раскринкавају“ противнике ЈНОФ-а, који саботирају нормализацију привреде, чекајући „нешто треће“. У једном извештају НО IV рејона о раду радних батаљона, стоји: „... да је дужност свих нас да такве паразите прогањемо и демаскирамо на сваком месту, јер за њих неће бити никакве милости“.

У Београду су постојали: Централни раднички батаљон, Радна бригада и радни батаљони по рејонима. У првом рејону радни батаљон је имао 320 људи и био је подељен у девет радних чета. На челу радних батаљона налазили су се команданти и комесари батаљона. Руководство над радним батаљонима остваривано је преко ИНОО и одсека радних батаљона при рејонима НОО. Средином фебруара 1945. године ИНОО је одлучио да служба радних батаљона уђе у састав Техничког одељења ИНОО-а, који је овлашћен да спроведе његову организацију.

У радне батаљоне радници су регрутовани добровољно на конференцијама ЈНОФ-а. Део пријављених грађана био је смештен у касарнама и ангажован за надлежне радове, а већи део је радио само дању и спавао код куће. Из дана у дан

обим послова се повећавао, а самим тим и потреба за радном снагом. У једном записнику НО другог рејона из јануара 1945. године стоји да је „срамота“ да се од 40 хиљада становника овога рејона не може регрутовати ни 200 обвезника за радни батаљон. После савлађивања најакутнијих проблема, било је све теже мобилисати за радне акције грађане који нису подлегли војној обавези. Грађани су се извлачили на разне начине, а томе су помагале и поједине установе, захтевајући ослобађање својих службеника од радних обавеза. Груби радови, на којима су учествовали радни батаљони, са различитом квалификационом структуром, као и сурова зима, још више су одбијали грађане од добровољног масовног учешћа у раду. На њихово осипање утицала је и подмукла пропаганда грађанских снага. Тохме је допринело и опадање дисциплине у Централном радном батаљону, чији су обвезници, почетком јануара 1945. године, самовољно напуштали радна места.

У остваривању задатака радних батаљона суделовале су и жене. Само је Народни одбор четвртог рејона имао у попису 8 хиљада радних обвезника разних годишта, од 1900. до 1927, позивајући свакодневно на рад 100 до 120 жена. Услови у којима су извођени радни задаци навели су ИНОО да 26. јануара 1945. године забрани коришћење женске радне снаге у оквиру радних батаљона, или на сличним радним акцијама. Према ставу ИНОО-а, све војне и друге установе, које су тражиле женску радну снагу, морале су да се убудуће обраћају Команди града и органима Извршног народноослободилачког одбора.

Извршни одбор је, од 1. априла 1945. године, укинуо обавезан рад и радне батаљоне. Елементарни услови за живот били су углавном сређени, а и рат се ближио крају. На рачун ових радних батаљона, ефикасности њиховог рада и стварне користи било је, иначе, и доста критике од партијских органа и органа власти. У будућем раду на обнови Београда коришћени су плаћени радници, али нису занемарене ни добровољне радне акције које су организовале масовне политичке организације. Поред професионалних радника, добровољних радних акција, јединица Југословенске армије, техничара Црвене армије, коришћени су на обнови Београда и ратни заробљеници Немци, које је ИНОО добијао преко Министарства народне одбране.

Радне акције на Руднику, Црном врху и у Срему

У првом налету зиме ослобођени Београд нашао се суочен са несташицом огревног дрвета и угља. Недостатак грева нарочито је погађао болнице. Иницијативу Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију да се организују омладинске бригаде за сечу дрва на Руднику и Хомољским планинама — Црном врху, Команда града Београда је прихватила. Она је, у договору са руководством омладине, приступила организовању и нпринремању бригада. За команданта бригаде именован је Воја Вуцелић, за заменика команданта Мића Павловић, а за комесара Воја Рашковић. Бригаду су сачињавали омладинци

из I, III, IV, V, XI, XII и XIII рејона и бројала је око 90 омладинаца.

Руководство бригаде успело је, уз помоћ Команде града Београда и месних руководства СКОЈ-а и УСАОС-а, да опреми бригаду потребним алатом, обућом и ћебадима. Бригада је кренула на Рудник ускотрачном железницом 14. јануара 1945. године. Од Београда до Горњег Милановца бригада је путовала четрнаест часова, јер је саобраћај у то време био нередован. Железничка пруга и инсталације налазиле су се у лошем стању. И на овој прузи првенство у превозу имала је војска за потребе фронта.

У Горњи Милановац бригада је стигла око 22 часа, а са чекао је Бора Дреновац, члан Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, саопштавајући команданту бригаде да одмах треба да крене на Рудник, и то пешке. Образложење је било кратко и једноставно: да „камиона нема и нека се бригадири мало челиче, а ви из штаба дужни сте да их доведете живе и здраве на Рудник“.

Омладинци су изашли на Рудник у ципелама са дрвеним ћоном, са теретом на лећима, по снегу, на температури од 15° испод нуле и без икакве претходне физичке припреме. Бригадири су се тешко кретали. Многи су посртали, падали и поново устајали. Многи пакети, кофери, па и алат остали су поред пута. Уз велике напоре бригадири су у првим јутарњим часовима стигли у спаљену варошицу Рудник, где су се сместили у преуређене стаје и помоћне сеоске зграде. Одбачену опрему купио је наредног дана Штаб бригаде уз помоћ Штаба за сечу дрва.

На сечу дрва бригада је изашла 16. јануара 1945. године. Први дан рада отпочео је нешто касније због поделе алата и одређивања плана рада од стране шумара. Пре почетка рада било је потребно објаснити омладинцима како се треба кретати кроз шуму, како засећи дрво да би пало у жељеном правцу и низ других нужних упутстава за организацију посла.

Први радни дани били су тешки и непријатни, јер омладинци нису били навикнути на тежак физички рад. Многи су узалудно трошили снагу због невештог руковања алатом. Многи међу њима добили су пликове на рукама. Међутим, и пред свих тешкоћа, нико није одустајао од рада. Чланови СКОЈ-а стварали су такву радну климу и расположење, да је било срамота изостати. Првих дана, радни учинак бригадира био је симболичан. Али у току акције бригадири су стицали знање и рутину, тако да је радни учинак из дана у дан бивао све већи и приближавао се учинку квалификованог шумског радника. Много је воље и напора уложено да би се овладало радном вештином, да се постигне добар учинак и оправда поверење.

Учесници ове радне акције и многих других били су младићи и девојке, махом седамнаестогодишњаци и осамнаестогодишњаци, јер је ретко који међу њима имао деветнаест година, с обзиром да су старија годишта отишла на фронт. Већина младића и девојака прихватила је као реалност све оно што су доживели. Иако су обавештавани да радна акција

није лак задатак, да она тражи много напора, одрицања и да у себи крије многа изненађења, омладинци нису одустајали, иако је било раширено уверење да ће акција бити леп излет. Међутим, возња „ћиром" у хладним вагонима, путовање пешке кроз снежну и хладну ноћ, спавање у штали на слами, рад по сваком времену, убрзо су развејали претходна схватања о радној акцији.

Како се која фаза рада завршавала, и омладинци су са њом сазревали и постајали одважнији. Сазревању бригадира допринео је и развијен идејно-политички рад. Већина акција-ша вратили су се са Рудника као чланови СКОЈ-а. Они су касније у Београду постали носиоци омладинских активности по школама и установама.

За разлику од акције на Руднику, акција на Црном врху имала је шири значај, јер су у њој узели учешћа радни батаљони из Београда, Зајечара, Крагујевца, Ниша, Лесковца, Прокупља, Светозарева, Пожаревца и других места Србије. На акцији је укупно учествовало 1.620 младића и девојака. Ове радне формације биле су формиране крајем децембра 1944. године. Међутим, припрема градилишта и смештајног простора је каснила. Зато је на градилиште послата специјализована чета са задатком да убрза радове и оспособи прихватни центар.

Припреме за одлазак београдског батаљона на Црни врх трајале су више од месец дана. Агитацију и организацију водио је УСАОС Београда, а бригу око опремања батаљона Градски одбор ЈНОФ-а. На Црни врх бригада је пошла почетком јануара 1945. године, и стигла тамо тек после 15 дана. Пут од Београда до Црног врха имао је велики значај за бригаду да се морално-политички, радно и дисциплински оформи и као политички хомогена целина „положи испит" пре првог радног дана. У Параћину је одржан први састанак организације СКОЈ-а у бригади, на коме је донет детаљан план рада и извршена подела на чете.

Последња деоница пута од Бора до Црног врха (25 километара) за београдске бригадисте била је најтежа. Из Бора је батаљон кренуо увече по вејавици, са жељом да што пре стигне на градилиште и почне са радом. Што је батаљон дубље залазио у планину, снег је био све гушћи и затрпавао је пут, који се више није могао ни назрети. Батаљон је залутао и растурио се у групе. Тек суградан у поподневним часовима бригадири су успели да стигну у логор, промрзли и болесни. Многи су од промрзлина добили флеке и ране по лицу и рукама.

Радови су, у кратком размаку, почели на три места: на градњи пруге Бор—Црни врх, на извлачењу раније посеченог дрвета и на сечи стабала. И ови бригадири имали су сувише скромно искуство у сечи дрвета, као и они на Руднику. Први дани били су најтежи, нарочито за девојке. И радни учинак је био симболичан. Али, како су дани пролазили, резултат је бивао све већи. Живот на градилишту био је изузетно динамичан и откривао својеврстан хероизам младих.

Године 1945. зима је била оштра и јака и отежавала је редовно снабдевање животним намирницама, опремом и ала-

том. Због тога је храна из дана у дан била све лошија, а радови све масовнији. Штаб сече неколико пута је забрањивао излазак на радилиште због хладноће и отежаних услова рада. Међутим, мало је ко поштовао те одлуке. Било је случајева да су десетине или чете кришом излазиле на радилиште, „без знања штаба“ чете или батаљона.

У марту су услови за рад нагло почели да се побољшавају, снег је почео да копни, снабдевање је постало редовније, а бригадири очврсли и стекли искуство: како треба дрво подсећи, где забити клин, ударити секиром да се дрво од једног ударца распадне. У то време ударници нису били ретки. Хиљаде кубних метара дрва транспортовано је за Београд. Од десетак чланова СКОЈ-а, колико је бригада од 175 омладинаца и омладинки имала на почетку рада, сада је у њој скоро сваки постао члан ове организације. Тај резултат, не тако видљив, био је снажна карика у ланцу традиције радних прегнућа, која ће се касније наставити. То је било време подређивања себе јединственим циљевима, који су били јасно одређени, и који су се морали, без обзира на тежину, остварити. Они су реализовани на уштрб личног и приватног интереса. Продирање у тај нови свет доживљавања заједничког као свог, личног, био је у ствари процес самоваспитања и обликовања једне генерације са новим схватањима.

Радови који су започели у првој половини јануара завршени су априла 1945. године. Иако су извођени на валовитим и стрмим теренима, без готово икаквих механичких и превозних средстава, само уз помоћ секире, тестере, крампа и лопате, остварени су значајни резултати. Довршена је пруга Бор—Црни врх у дужини од 12 километара, исечено и извучено из шуме преко 20.000 кубика дрвета и уместо посеченог дрвећа засађено преко 20.000 јелових садница.

Поред рада на градилишту, бригадири нису занемарили свакодневни живот у насељу. Иако је рад почињао пре зоре и трајао до мрака, бригадири су око пећи у баракама одржавали састанке, договоре и дебате, припремали рад драмске секције, писали чланке за зидне новине и одржавали личну хигијену. Велику пажњу поклањали су идеолошко-политичком уздицању. Није било чете у којој се свакодневно није радило и нешто догађало на уметничком плану. Тако је једне ноћи група омладинаца — Олга Лаловић, Небојша Грбић, Живојин Матић и Данило Даниловић — написала „Химну дрвосеча“.

У зиму 1944—45. године и у пролеће Београд се оријентисао на снабдевање из Војводине, у којој је због ратних операција на пољима Срема и јужног Баната остало необрано 18.000 јутара кукуруза. Да би се тај кукуруз обрао, било је неопходно обезбедити радну снагу, у којој се нарочито оскудевало у Банату. Први радници и раднице из Београда отишли су на брање кукуруза у Војводину још новембра 1944. године и на раду остали четири месеца. Међутим, бербу кукуруза је било потребно завршити у што краћем року, јер је било потребно припремити земљу за пролећну сетву. Да би се обавио овај посао било је потребно 15.000 берача. Сем пољопривредника и омладине Срема, која је на својој обласној конференцији дала обавезу да овај посао заврши до 1. маја

1945. године, на ове радове слати су омладинци и радници из Београда.

Фебруара 1945. године Месни одбор УСАОС-а Београда приступио је формирању радне бригаде. Ударници са сече дрва на Руднику образовали су штаб за прикупљање берача кукуруза. Припреме за ову акцију омладински штаб је вршио путем обилажења омладинских домова, на конференцијама у Београду и по местима београдског округа. Упркос агитацији, одзив за браће кукуруза у Срему био је доста слаб у неким рејонима Београда. Одбор НОФ-а XII рејона предлагао је Извршном одбору НОФ-а Београда, 26. фебруара 1945. године, да се за рад мобилишу све жене и мунпсарци од 14 до 45 година, који нису потребни привреди која производи за фронт. Образлажући свој предлог, Рејонски одбор је наводио да ће се на тај начин онемогућити разни „забушанти, профитери и лажни специјалисти“ да избегавају друштвене обавезе. Поред тога, Одбор НОФ-а XII рејона такође је предложио да се преко Повереништва за просвету обустави рад курсева и школа виших разреда, јер омладинци нерадо напуштају школу, док њихови другови који се нису пријавили за акцију похађају наставу. Предлог је завршавао речима да је „берба кукуруза потребнија од свега другог, пошто без хлеба престаје рад у привреди и у школи“. Месни комитет Партије, полазећи од чињенице да београдска привреда ради за потребе фронта, заузео је 24. марта 1945. године став да се агитација за одлазак радника на бербу кукуруза не спроводи у Београду. Месни комитет је слање радника на пољопривредне радове оценио као „штетно и неправилно“.

У Београду је омладинска бригада формирана претежно од бригадира с Рудника. За команданта бригаде именован је Љубиша Ристовић. У Срем је бригада пошла крајем фебруара 1945. године. Од Земуна до Инђије путовала је у отвореним вагонима, а затим пешице до села Неродин и Марадик, где се сместила у сеоску школу. Смештај је, за тадашње прилике, био доста добар. Непосредно затим, бригада је подељена и послата у два села удаљена једно од другог десетак километара. Везу с бригадирима штаб бригаде је одржавао преко курира, или преко чланова штаба. Радови су извођени од раног јутра до четрнаест часова. По повратку са њива бригадири су организовали интензиван културно-просветни и идеолошки рад. Имали су зидне новине и издавали специјалне зидне новине у виду књиге. Одржавана су спортска такмичења између бригадира и сеоске омладине. Такође су организована и посела са игранкама.

У прво време сеоска омладина је са подозрењем гледала на омладину из града, јер иису веровали да ће они, обучени у градска одела, успети да се снађу у берби кукуруза. Међутим, када су свакодневно гомиле кукуруза превожене са поља у село, нестало је сваке сумње. Са радова у Срему бригада се вратила у Београд крајем марта 1945. године.

*Реорганизација народноослободилачких одбора
и образовање правосудних установа*

Пуних шест месеци ратиог иериода ИНОО је радио на основу одлуке Главног НОО Србије, од 26. октобра 1944. године, да би тек 12. априла 1945. године решио да стави свој мандат на располагање Председништву Народне скупштине Србије. Ова одлука од 12. априла, донета после сређивања прилика, пробијања Сремског фронта (12. априла 1945.) и приближавања краја рата и конституисања Народне скупштине Србије, предвиђала је следеће: одлука се доставља Председништву Народне скупштине Србије, да донесе одлуку о разрешењу дужности дотадашњег Извршног народноослободилачког одбора града Београда и о бирању или постављању новог Извршног народног одбора града Београда, коме би ИНОО предао дужност. На основу ове одлуке и иницијативе ИНОО-а, Председништво Народне скупштине Србије је 18. априла 1945. године донело одлуку да се тадашњи чланови ИНОО града Београда разреше дужности и да се за чланове Извршног народног одбора града Београда именују: за председника Михаило Ратковић, за првог потпредседника др Бранко Максимовић, за другог потпредседника Марко Никезић, за секретара Добривоје Радосављевић, и за чланове: Момир Бошковић, инж. Јован Јанковић, Славка Морић-Парента, Бранко Вељковић, Грга Јанкес, Душан Павловић, Драгољуб Живковић, инж. Војислав Мишић, Вучко Ивковић, Гргур Митровић, Живана Станојевић, Видосава Коњиковић, Родољуб Станић, Сретен Стојановић, др Милутин Нешковић и Милутин Живковић.

Из ове одлуке Председништва Народне скупштине Србије видимо да је она донета по „указаној потреби“ да се рад ИНО-а организационо прилагоди претварању АСНОС-а у Народну скупштину Србије и стварању владе Србије 9. априла 1945. године. Из ње се, такође, види да је донета на основу Одлуке о устројству и пословању народноослободилачког одбора и Скупштине демократске Србије. Истовремено се истичало да је решење привремено, док се не спроведу непосредни избори за градски народни одбор од стране „народа“.

Демократски карактер нове народне власти, независно од начина њеног конституисања (постављање, односно именовање, уместо избора) могао се видети и по томе што се организација ЈНОФ-а појављивала као предлагач листе Народне скупштине Србије за нови Извршни народни одбор.

Ова реорганизација од 18. априла 1945. године изазвала је поделу града на седам рејона, о чему се ИНО изјаснио на седници од 25. априла 1945. године, на основу извештаја који је у име одређене комисије поднео др Бранко Максимовић. Према тој подели усвојено је: да се Први рејон образује спајањем дотадашњих територија Другог и Трећег рејона; да се Други рејон образује спајањем дотадашњих територија Четвртог и Нетог рејона; да се Трећи рејон образује спајањем територија Првог, Девог и Десетог рејона, да се Четврти рејон образује спајањем дотадашњих територија Осмог и њему суседних територија Седмог рејона до улица Војвођанске,

Жичке и Војислава Илића; да се Пети рејон образује спајањем дотадашњих територија Шестог и осталих територија Седмог рејона, и то територије између улица Краља Александра, Војвођанске, Жичке и Војислава Илића и део територије дотадашњег Једанаестог рејона између улица Краља Александра, Господара Вучића и Војислава Илића; да се Шести рејон образује спајањем остатака територија Једанаестог рејона и територије Бањице, и да се Седми рејон образује од територије дотадашњег Дванаестог (који је обједињавао територије Дедиња, Кошутњака и Раковице), Тринаестог и Четрнаестог рејона.

Предлог за избор нових рејонских народних одбора Београда, у складу са одлуком од 25. априла 1945. године, усвојен је са образложењем да до избора рејонских скупштина, на којима ће се извршити редован избор рејонских народних одбора, рејонски одбори ЈНОФ-а направе предлог за избор нових чланова. Ни рејонски одбори се нису бирали, односно њихове скупштине, аналогно ИНО-у. На другој страни, ЈНОФ је већ тада био у пуном смислу речи политичка основа нове власти. Консултацијом ЈНОФ-а и предлагањем у име ЈНОФ-а надокнађивао се недостатак изборно конституисаних одбора („скупштина“). За чланове нових одбора рејона предлагани су и бирани дотадашњи чланови појединих рејона. Предлог за избор нових рејонских народних одбора града Београда поднео је 8. маја 1945. године Добривоје Радосављевић. На основу предлога рејонских одбора ЈНОФ-а, Извршни народни одбор града Београда донео је одлуку да нови рејонски народни одбори буду састављени од петнаест чланова. У Народни одбор Првог рејона изабрани су: Љубо Вучковић, Радосав Бошковић, Даница Димитријевић, Миле Стакић, Миленко Борђевић, Спасоје Јегдић, Душан Грубачевић, ЈТепосава Орловић, Душан Симоновић, Божидар Торбица, Павле Алимпијевић и Гојко Родић. У Народни одбор Другог рејона изабрани су: Добросав Пантић, Маја Јанкес, Михаило Илић, Шако Франиновић, Миленко Пеурача, Евица Голубовић, Мика Радовановић, Бура Мићко, Вера Милић, Жика Петровић, Перка Гашпар, Борђе Лукић и Милена Јефтић. У Народни одбор Трећег рејона изабрани су: Љубомир Кајгановић, Бора Марковић, Михаило Лаћевац, Паја Димитријевић, Слободан Булатовић, Живота Борђевић, Крсто Леро, Драгослав Лубурић, Ранко Борђевић, Љубица Ничина, Јелена Шуковић, Момчило Борђевић, Бока Јовановић и Наталија Бошковић. У Народни одбор Четвртог рејона изабрани су: Милан Живковић, Обилић Павловић, Селена Миленковић, Мира Јовановић, Андрија Вујасиновић, Светислав Стефановић, Бура Гигић, Љубомир Вуњак, Даница Петровић, Љубомир Милић, Владета Мијушковић, Божидар Влачић, Гојко Звијерац, Јелена Марић и Јован Пишчевић. У Народни одбор Петог рејона изабрани су: Михаило Животић, Бранко Драча, Слободан Кораћ, Сава Анђелковић, Марко Марјановић, Војин Војиновић, Смиља Божић, Бранислав Панић, Миливоје Павловић, Милорад Девић, Рајко Бурић, Душан Шупут, Војислав Тодоровић, Јулка Шпановић и Страхиња Дрндаревић. У Народни одбор Шестог рејона изабрани су: Тихомир Јефтић, Михаило Бакрач, Софија Векић, Јован Павличек, Живојин Видаковић, Никола Бошић,

Никола Новаковић, Стеваи Вујаковић, Драгиша Шакић, Јован Дунђереки, Настасије Богојевић, Петко Павловић, Милан Продановић, Мерима Вулић, Живојин Николић. У Народни одбор Седмог рејона изабрани су: Момчило Бенић, Јован Милосавац, Милутин Петровић, Милан Трнинић, Драгица Милићевић, Ратомир Петровић, Михаило Борђевић, Јелена Николић, Душан Вучковић, Драгутин Костић, Миљко Јанковић, Јован Живковић, Бранислав Пиха и Љубица Крстић.

Одбор је такође одлучио да рејони, који су се по новој подели спајали у један рејон — предложе допуну предлога из редова дотадашњих чланова РНО-а, како би сви новоформиранни рејонски народни одбори имали по петнаест чланова.

Новом поделом града Београда на седам рејона, рејонски народни одбори добили су компетенције среских народних одбора. Такође је одлуком АСНОС-а знатан део бивше Подунавске финансијске дирекције припојен финансијском одељењу Извршног народног одбора града Београда.

Нова народна власт, још неизборна, односно постављена, ослањала се на подршку народа и масовних политичких организација, будући усмеравана преко Месног комитета Партије. Непосредан однос између органа власти и грађана није само изазивало ратно време, већ дух и пракса пренети из рата и са слободне територије, означавајући нови стил рада. Организације Извршног народног одбора преко рејона, отвореност његовог рада, социјална структура одбора, природа нове власти, прожимала се с радом АФЖ-а и УСАОС-а. Колико се водило рачуна о тој вези између народа и одборника сведочи учесталост седница (ИНО је у наведеном периоду одржао 31 седницу), реферисање одборника на састанцима масовних политичких организација, непосредно суделовање и праћење извршења задатака од стране одборника. Његов непосредан рад био је под сталним оком народа и под његовим надзором. И одборници и активисти из народа непрестано су се такмичили у што инвентивнијој организацији послова, организацији разних акција, маштовито проналазећи решења за оно што се често назива „партизанском импровизацијом”. Колико је нова власт водила рачуна о начину реаговања грађана на њен рад и поступак појединих одборника, најбоље сведочи и оснивање Комисије за жалбе на рад органа народне власти, што је на свој начин одражавало и антибијрократски стил нове власти, на основу предлога датог 3. маја 1945. године.

Према предлогу, ова Комисија имала је задатак да испитује све жалбе на рад појединих органа власти и да даје упутства за доношење појединих одлука. За спорне и важније случајеве, улога ове Комисије састојала се у томе да их она проучава и доставља Одбору с предлогом за доношење коначне одлуке.

Антибијрократски карактер рада и схватање одборника као „слугу народа”, стално одговорних за свој рад, најбоље посведочава једно место из записника од 2. новембра 1944. године, у коме се каже да су сви чланови Одбора дужни сваког дана до 11 часова да подносе извештаје о раду свога одсека у току протеклог дана.

Са гледишта ових одиоса, више је него карактеристичан и за историјску науку вредан документ који говори о састанку, који је на захтев Председништва АСНОС-а одржан са 15 посланика округа београдског, којем је присуствовао и Сретен Жујовић (11. марта 1945.), од којих су половина били чланови Окружног НОО-а и среских народноослободилачких одбора. Ово је сведочио и о методу сарадње АСНОС-а с вишим и нижим народноослободилачким одборима, у присуству руководећих људи Србије и Југославије, о преношењу искустава и усавршавању механизма рада нове власти. У вези с развојем власти, упадљиво се видела антибирокарска нота у раду и критички однос према појавама које су се сматрале недозвољеним у раду НОО-а, и као негација револуционарне власти и њеног стила рада. Посебно је критикован рад администрације и бројност службеника. Изричито се каже да народне масе морају да „осете да је власт њихова, да на ту власт они могу да утичу, да је мењају итд“. Критикује се бирократски начин спровођења одлука. Тражи се да се народ упознаје с радом НОО и с његовим одлукама, и то „на народним скуповима“. Као негативна појава спомиње се одливање службеника у Војводину, јер је у њој јефтинији живот, или условљавање да раде у Београду. Одлучено је да Председништво АСНОС-а стави на располагање Окружном одбору део чиновника који примају плату а не раде.

У области изградње нове власти у ослобођеном Београду, уочи завршетка рата, карактеристично је и изграђивање судског апарата. Извршни народноослободилачки одбор предлагао је Министарству правосуђа Србије да се прво изабере одговарајући број судија и судија пресудитеља за град Београд, и то за судове: Први народни окружни суд и Први и Други народни срески суд за град Београд. Одбор је, у смислу одлуке од 7. фебруара 1945. године, донео 9. марта 1945. године одлуку да се Председништво АСНОС-а предложи: за председника Првог народног окружног суда Саво Поповић, судија, за председника Првог народног среског суда Лазар Анђелковић, судија, и за председника Другог народног среског суда Славко Лазаревић, судија.

Са реорганизацијом територије Београда, указала се потреба и за организацијом нових судова у Београду. Она је морала да води рачуна о подели на седам рејона, па је у том смислу и учињен предлог Министарству правосуђа у следећем правцу:

Прво, да се на подручју града Београда образује седам среских и два окружна народна суда; друго, да се у свим рејонима образује по један срески народни суд, чија ће се територијална надлежност потпуно подударити са подручјем односног рејона; треће, да судије и пресудитељи свуда буду по могућности из рејона свога суда, и четврто, уколико Министарство правосуђа прихвати овај предлог о организацији судова у Београду, ИНО предлага потребан број судија и пресудитеља и за седми срески народни суд Београда.

Учвршћење и изградња нове народне власти зависили су од доследног спровођења и поштовања нових законских прописа (закона и одлука са законском снагом). Свако кршење

закона, било од кога, наносило је штету народу и новој народној власти, а само користило непријатељу. Одлуком Председништва АВНОЈ-а од 3. фебруара 1945. године, установљена је институција Јавног тужилаштва Демократске Федеративне Југославије. Дужност јавног тужиоца била је да преко својих органа — јавних тужилаца у федералним јединицама, покрајини и области и окрузима, врши надзор над испуњавањем закона и побија све незаконитости. На основу Одлуке, рад јавног тужиоца био је строго повезан са основним задацима и методама рада државне и привредне изградње. Њихов рад добрим делом зависио је и од помоћи народа, првенствено радника и сељака, јер су они били највише заинтересовани за строго поштовање и придржавање закона. Очигледан доказ тих тежњи биле су и многобројне масовне демонстрације широм земље против недозвољене спекулације и црне берзе.

Јавни тужилац је у току вршења дужности добијао неопходну помоћ од народа, а народ је остваривао своју жељу, изражену у безброј примера на највиднији начин, да активно учествује у надзору над спровођењем закона и законских прописа. У том циљу установљен је народни тужилац, као форма преко које је народ активно учествовао у борби против свих могућих прекршаја закона, пружајући помоћ јавним тужиоцима у вршењу надзора над доследним испуњавањем закона, који им је припадао као државним органима.

Народни тужиоци бирани су у фабрикама, предузећима, већим надлештвима, народним магацинима, рудницама, селима. Биран је по један или више тужилаца, који су у слободним часовима помагали јавним тужиоцима. Њихова дужност била је да сазивају раднике, сељаке свога села, на састанке ради разматрања конкретних прекршаја закона, да утврде какав је прекршај и кривица учињена, да се на састанку прикупе постојећи подаци, састави заједничка жалба, пријава, тужба и да се са народом договоре какве мере треба предузети ради спречавања нових кривичних дела, исте или сличне садржине. Задатак народних тужилаца био је, такође, да примају тужбе, пријаве, жалбе и обавештења о разним случајевима кршења закона и противнародног рада, и да их достављају јавном тужиоцу свога града или округа. Њихов задатак је био да, по потреби, иступају на суду уз јавног тужиоца и да у име радника или сељака објашњавају политички значај и штетност кривичних дела по народне интересе за које оптужени одговара и да подрже јавног тужиоца.

У прво време окружни јавни тужиоци критиковани су што нису у потпуности остваривали своје задатке. Они нису постали организатори и руководиоци народне контроле у спровођењу закона и законс. — прописа. Изабрани народни тужиоци нису испунили свој задатак због тога што су територијално били удаљени од окружног јавног тужиоца и што окружно јавно тужилаштво није било у могућности да одржава везе са великим бројем народних тужилаца. Друго, Законом о уређењу народних судова и другим законима, на средске народне судове пренет је велики број важних послова (суђење кривичних дела недозвољене спекулације и саботаже, конфискација имовине народних непријатеља, одузимање ратне добити, већи грађански спорови итд.). Како је на тери-

торији града Београда било више среских судова, окружни јавни тужилац није био у могућности да у свим судовима заступа пред судом народне и државне интересе и утиче на суд да правилније примењује закон. И рад органа народних власти у рејонима остао је скоро изван контроле окружног јавног тужиоца, а нарочито изван организоване масовне народне контроле (преко народних тужилаца), због немогућности да окружно јавно тужилаштво организује контролу.

На основу стеченог искуства, Окружно јавно тужилаштво приступило је стварању својих органа при срезовима. У срезовима је постављен помоћник јавног тужиоца са потребним особљем (један референт, један чиновник и један послушитељ).

Победа

У завршној фази рата унутрашњи и међународни положај нове Југославије одређивала је снага Народноослободилачке војске Југославије, која је преименована у Југословенску армију. Она је 1945. године држала фронт од Драве до Јадранског мора, повезујући фронтове западних савезника у Италији и Црвене армије у Мађарској. Британци су оцењивали да Народноослободилачка војска Југославије представља значајан фактор у борби против немачких јединица на балканском ратишту, што је изискивало координацију између врховног савезничког команданта на Средоземљу, фелдмаршала Харолда Александера, и маршала Тита.

На састанцима одржаним 21. и 24. фебруара 1945. године у Београду између маршала Тита и фелдмаршала Александера, разматрано је више питања од обостраног интереса и постигнут споразум о усаглашавању операција јединица Југословенске армије и савезничких јединица у Италији.

После завршетка разговора, фелдмаршал Александер је посетио Сремски фронт, а затим је авионом отишао у посету команданту совјетског 3. украјинског фронта, маршалу Совјетског Савеза Фјодору Ивановичу Толбухину.

По ослобођењу Београда и заузимању моста на Сави, јединице Народноослободилачке војске Југославије и Црвене армије прешле су на леву обалу Саве и отпочеле тешку борбу са немачким јединицама за ослобођење Земуна.

Немачке јединице су на линији Земун—Бежанијска коса организовале прихватни положај за извлачење заосталих група које су се повлачиле из Београда. Оне су упорно браниле Бежанијску косу, јер су желеле тим правцем да извуку ојачани 5. СС полицијски пук од око 1.300 војника и старешина, под командом Валтера Цимермана, који се није успео повући са Чукарице. То је била последња немачка јединица (група) која се повукла (у току ноћи 20/21. октобра) из Београда.

Ујутру 21. октобра јединице Народноослободилачке војске и Црвене армије почеле су напад на Земун и Бежанијску косу. У току тога дана и ноћи вођене су жестоке борбе. Немачке јединице, подржаване снажном артиљеријском ватром са Бежанијске косе и из Батајнице, пружале су жесток отпор.

Али, снажним јуришом бораца Народноослободилачке војске и тенкова Црвене армије, сломљена је одбрана немачких јединица и 22. октобра 1945. године ослобођен Земун.

Док су се водиле уличне борбе у Земуну, јединице 12. корпуса Народноослободилачке војске прешле су Саву код Обреновца и села Скеле и, гонећи непријатеља ка Руми, ослободиле више сремских села: Бољеван, Купиново, Ашању, Петровчић и Карловчић. Тиме су дефинитивно завршене борбе за ослобођење Београда.

Падом Београда поремећен је план немачког врховног команданта Југоистока да стабилизује фронт у Србији. Уместо тога, Немци су морали да образују нови фронт на левој обали Дрине, повезујући га са фронтом у Срему и на средњем Дунаву.

Ослобођење Србије и Београда имало је велики морално-политички и војни значај за читаву земљу. Народноослободилачка војска Југославије добила је по први пут сигурну позадину, која је као солидна стратегијска основица постала извор људских и материјалних резерви за даље вођење рата до коначне победе. У снабдевању фронта Београд је дао значајан допринос. Од ослобођења до маја 1945. године Србија и Београд дали су НОВЈ, односно Југословенској армији, 250.000 бораца. Јединице су попуњаване добровољцима и мобилизацијом мушкараца од 17 до 30 година. Врховни штаб је наредио да се свака дивизија попуни до броја од 10.000 бораца. Већина мобилисаних бораца своје ватрено крштење доживела је на Сремском фронту, у долини Босне и на целом фронту од Драве до Јадрана.

У другој половини октобра 1944. године, када је већ било онемогућено одступање немачке балканске војске долином Мораве, група армија „Е” била је приморана да се повлачи непроходним путевима преко Македоније, Косова, Санџака и Босне. На том путу била је изложена сталним нападима јединица Народноослободилачке војске Југославије, које су јој ометале повлачење према северу.

Нашавши се у таквом положају, Команда Југоистока одлучила је да се у Срему организује чврст и стабилан фронт, са ослонцем на Саву и Дунав.

Сремски фронт се простирао од Руме до Вуковара и Винковаца, на дубини од око 100 км. По свом географском положају, спајао је немачку групу армија „југ” и „Ф”. Он није само спајао већ се и налазио на тежишту одбране групе армија „Е”, која је обезбеђивала јужни бок немачких армија на Источном фронту и повезивала Источни фронт с немачким фронтом у Италији. Он је, осим тога, обезбеђивао стратегијски саобраћајни чвор Славонски Брод, као и главну саобраћајну артерију Винковци—Славонски Брод—Загреб, одакле су се рачвали железнички правци према Трећем Рајху и Италији.

После ослобођења Београда, немачке команде су на све начине покушавале да онемогуће продор југословенских и совјетских јединица према Загребу. У свим немачким проценама и плановима Загреб је фигурирао као објект напада југословенско-совјетских снага у њиховом дејству кроз Срем

и Славонију, или у дејствима Црвене армије кроз јужну Мађарску у садејству јединица Народноослободилачке војске.

Фронт у Срему стабилизовао се после немачке офанзиве, јануара 1945. године. Тиме је рат на Сремском фронту сведен на позиционе борбе.

Почетком 1945. године 1. армија НОВЈ, под командом Пека Дапчевића, налазила се на Сремском фронту, 2. армија под командом Коче Поповића у североисточној Босни, а 3. армија под командом Косте Наћа на Драви. Четврта армија под командом Петра Драпшина (формирана 2. марта 1945) налазила се у пределу Лике, северне Далмације, Горског котара и Беле крајине.

Припремајући се за пролећну офанзиву, Генералштаб Југословенске армије одржао је саветовање са командантима армија у Београду. На саветовању је закључено да је неопходно извршити пробој Сремског фронта и фронта у Лици, а затим продужити напредовање према северозападу — ка Карловцу, Загребу и Словенији. Трећа армија имала је да продре обалом Драве, а 4. армија јадранском обалом према Трсту и Сочи. Југословенска армија требало је да затвори обруч око немачке војске и квислинга V области Јулијских алпа и Караванки.

Наређење Генералштаба Југословенске армије за пробој Сремског фронта издато је 9. априла 1945. године. Офанзива Југословенске армије предузета је у време када је Црвена армија продрла у Аустрију и избила пред Беч, чиме је одступница немачких трупа на истуреним положајима у Југославији била доведена у питање.

Пробојем Сремског фронта отворен је правац напредовања Југословенске армије према северозападу земље. Основне оперативне идеје полазиле су од тога да се савским правцем — из Барање, Срема и Босне — напредује према Загребу и Марибору, а приморским правцем — преко Лике, Северне Далмације, Хрватског приморја, Истре и Трста — избије на Сочу.

Јединице Југословенске армије наставиле су борбу и после 8. маја 1945. године, када је немачка оружана сила, према одредбама о безусловној капитулацији, имала да обустави непријатељства. Немачке јединице, под командом Александра Лера, које су се налазиле у Југославији, наставиле су да пружају и даље отпор, не обазирајући се на Хитлерову смрт, пад Берлина и капитулацију немачке оружане силе. Оне су настојале да пређу у Аустрију и предају се британским трупама. Њихов отпор је сломио тек 15. маја 1945. године.

После дуге и тешке борбе, савезничке снаге успеле су да слома нацистичку Немачку и присиле је да потпише акт о безусловној капитулацији свих оружаних снага на копну и мору, у току првог часа 9. маја 1945. године. Вест о капитулацији Немачке пренета је у све крајеве света. Милиони људи, жена и деце годинама су жељно очекивали тај дан, борећи се на разне начине против фашизма у мемљивим тамницама, по логорима иза густо испреплетаних бодљикавих жица, на бојиштима, у шумама као партизани, живећи у нади да ће доћи до слома немачке војне силе.

Девог маја грађани Београда су од раног јутра изашли на улице и спонтано у групама ишли у правцу Теразија, где је организовано славље. Ту су емитоване химна „Хеј Словени“, химне Совјетског Савеза, Велике Британије, САД и „Марселеза“. Цео Београд и читава Демократска Федеративна Југославија ишчекивали су говор маршала Тита. Обравивши се нацији преко радија, маршал Тито је рекао: „Четрдесет девет мјесеци натчовечанских напора и прољевања крви наших народа уродило је плодом, уродило је пуном побједом наших народа у заједници с Уједињеним нацијама, у првом реду са Совјетским Савезом, Британијом и Америком. Некада страшна и наоко непобједива сила данас је скршена. Победила је праведна ствар Уједињених народа над оним разорним силама које су хтјеле наметнути човјечанству такозвани нови поредак, поредак ропства и патњи. Овај најстрашнији рат у историји човјечанства коштао је Европу десетине милиона људских жртава. Помахнитали њемачки фашизам, талијански фашизам и њихове крваве слуге, које су се нашле у свим европским земљама, истребљивали су у позадини мирно становништво, истребљивали су све оне који се нису мирили са судбином Хитлеровог 'новог поретка' у Европи. Стотине логота типа Мајданек и Јасеновац, логора грозоте и смрти, остаће на вјечна времена као језовита опомена свим народима да више никада не допусте понављање овакве трагедије, да учине све да се узрочник те трагедије, фашизам, у корјену уништи.“ Осврћући се на херојска дела Југословенске армије, рекао је: „Ваш хероизам и пожртвовање од почетка рата 1941. године па до данас, под најстрашнијим условима, у борби с неупоредиво надмоћнијим силама непријатеља, био је примјер за све поробљене народе у Европи. Надахнути ррешеношћу да браните до последње капи крви своју поробљену домовину, надахнути д\боком вјером у побједу своје праведне ствари, ви сте од 1941. године задавали немилосрдне и жестоке ударце заједиичком непријатељу Уједињених напода. Ви сте часно извршили свој дуг према својој домовини. Ваша бесмртна дјела вјечно ће живјети у срцима наших народа и њихових будућих поколења. Попришта славних битака на Сутјесци, Зеленгори, Козари, Неретви итд. остаће втечити споменици хероизма вашег и ваших палих другова. Они ће надахњивати будућа поколења наших народа и учити их како се воли отаџбина и како се умире за њу. Они ће бити споменици нашег народног поноса у борби за слободу и независност.“ У даљем излагању маршал Тито се осврнуо на задатке који предстоје, и у вези с тим рекао: „Долазе нови дани мирне изградње наше разорене земље. Сада треба да извојујемо нову велику побједу, да изградимо нашу разорену зсмл\ и учврстимо нашу истинску народну власт. Да учврстимо још више наше братство и јединство, тако да га више никада никаква сила неће моћи разрушити. И за ту поб^еду ће бити потребни огромни напори свих народних снага. У том циљу треба уложити сав свој елан и пожртвованост, као што су га улагали ваши синови, браћа и сестре на бошом пољу. Само максималним залагањем скратиће се рок обнове наше земље ...

Девети мај 1945. године јесте дан заједничке побједи, јесте заједнички празник свих Уједињених народа. Желимо да

Деветог маја грађани Београда су од раног јутра изашли на улице и спонтано у групама ишли у правцу Теразија, где је организовано славље. Ту су емитоване химна „Хеј Словени“, химне Совјетског Савеза, Велике Британије, САД и „Марсељеза“. Цео Београд и читава Демократска Федеративна Југославија ишчекивали су говор маршала Тита. Обративши се нацији преко радија, маршал Тито је рекао: „Четрдесет девет мјесеци натчовечанских напора и прољевања крви наших народа уродило је плодом, уродило је пуном побједом наших народа у заједници с Уједињеним нацијама, у првом реду са Совјетским Савезом, Британијом и Америком. Некада страшна и наоко непобједива сила данас је скршена. Победила је праведна ствар Уједињених народа над оним разорним силама које су хтјеле наметнути човјечанству такозвани нови поредак, поредак ропства и патњи. Овај најстрашнији рат у историји човјечанства коштао је Европу десетине милиона људских жртава. Помахнитали њемачки фашизам, талијански фашизам и њихове кржаве слуге, које су се нашле у свим европским земљама, истребљивали су V позадини мирно становништво, истребљивали су све оне који се нису мирили са судбином Хитлеровог „новог поретка“ у Европи. Стотине логопа типа Мајданек и Јасеновац, логора грозоте и смрти, остаће на вјечна времена као језовита опомена свим народима да више никада не допусте понављање овакве трагедије, да учине све да се узрочник те трагедије, фашизам, у корјеш/ уништи.“ Осврћући се на херојска дела Југословенске армије, рекао је: „Ваш хероизам и пожртвовање од почетка рата 1941. године па до данас, под најстрашњим условима, у борби с неупоредиво надмоћнијим силама непријатеља, био је поимјер за све поробљене народе у Европи. Надахнути рш'ешеношћу да браните до последње капи своју поробљену домовину, надахнути дубоком вјером у побједу своје праведне ствари, ви сте од 1941. године задавали немилосрдне и жестоке ударце заједничком непријатељу Уједињених народа. Ви сте часно извршили свој дуг према својој домовини. Ваша бесмртна дјела вјечно ће живјети у срцима наших народа и њихових будућих поколења. Попришта славних битака на Сутјесци, Зеленгори, Козари, Неретви итд. остаће вјечити споменици хероизма вашег и ваших палих другова. Они ће надахњивати будућа поколења наших народа и учити их како се воли отаџбина и како се умире за њу. Они ће бити споменитди нашег народног поноса V борби за слободу и независност.“ У даљем излагању маршал Тито се осврнуо на задатке који предстоје, и у вези с тим рекао: „Долазе нови дани мирне изградње наше разорене земље. Сада треба да извојујемо нову велику побједу, да изградимо нашу разорену земљу/ и учврстимо нашу истинску народну власт. Да учврстимо још више наше братство и јединство, тако да га више никада никаква сила неће моћи разрушити. И за ту побл*еду ће бити потребни огромни напори свих народних снага. У том циљу треба уложити сав свој елан и пожртвованост, као што су га улагали ваши синови, браћа и сестре на бошом пољу. Само максималним залагањем скратиће се рок обнове наше земље ...

Девети мај 1945. године јесте дан заједничке побједе, јесте заједнички празник свих Уједињених народа. Желимо да

овај велики даи буде дан надахнућа и тежњи свих Уједињених народа ка трајном миру и међусобном разумијевању. Увјерен сам да тумачим жеље свих наших народа када кажем да би се народи Југославије осјетили срећним ако и после ове велике побједе на бојном пољу буде међу Уједињеним народима владала иста једнодушност и разумјевање у миру, као што је владала у рату."

Победу су дочекали са одушевљењем сви Београђани, јер су тог дана остварене њихове жеље. Мали су били тргови Београда да би се на једном месту окупили сви грађани. Манифестације су избиле спонтано, без претходног распореда и организације по рејонима. Раздрагана маса грађана са заставама, транспарентима, песмом и игром крстарила је београдским улицама до касно у ноћ. Тако је Београд прославио једну од највећих победа над поробљивачким снагама човечанства и по ко зна који пут манифествовао своје слободарство.